

**Místopředseda vlády
a předseda Legislativní rady vlády**
Čj. : 3533/00 - LRV

V Praze dne 24. května 2000

Pro schůzi vlády České republiky

Věc : Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti

Důvod předložení :

Materiál je předkládán na základě usnesení vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 279, o Koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti, a na základě rozhodnutí vlády z 2. února 2000 o vrácení k dopracování podle připomínek vlády

Obsah:

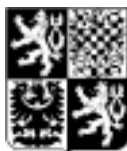
- I. Návrh usnesení vlády
- II. Předkládací zpráva*)
- III. Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti
- IV. Zpráva zmocněnce vlády pro lidská práva o současné situaci romských komunit
- V. Vyhodnocení připomínkového řízení *)

Předkládá : JUDr. Pavel RYCHETSKÝ
místopředseda vlády a
předseda Legislativní rady vlády

Zpracoval
a spolupředkládá: Petr UHL
zmocněnec vlády pro lidská práva a
předseda Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity

*) Poznámka: Části II. a V. tohoto materiálu nejsou rozesílány

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ

VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

ze dne 14. června 2000 č. 599

ke Koncepti politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity,
napomáhající jejich integraci do společnosti

V l á d a

I. s c h v a l u j e Koncepti politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti, obsaženou v části III předloženého materiálu a upravenou podle připomínek vlády (dále jen „Koncepce“);

II. b e r e n a v ě d o m í Zprávu zmocněnce vlády pro lidská práva o současné situaci romských komunit, obsaženou v části IV předloženého materiálu;

III. u k l á d á 1. místopředsedovi vlády a ministru práce a sociálních věcí, místopředsedovi vlády a ministru zahraničních věcí, ministrům vnitra, spravedlnosti, školství, mládeže a tělovýchovy, pro místní rozvoj, kultury a obrany, zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity a přednostům okresních úřadů realizovat úkoly uvedené v příloze tohoto usnesení.

Provedou:

l. místopředseda vlády a
ministr práce a sociálních věcí,
místopředseda vlády a
ministr zahraničních věcí,
ministři vnitra, spravedlnosti,
školství, mládeže a tělovýchovy,
pro místní rozvoj, kultury, obrany
zmocněnec vlády pro lidská práva a
předseda Meziresortní komise
pro záležitosti romské komunity,
přednostové okresních úřadů

Předseda vlády

Ing. Miloš Z e m a n , v. r.

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

Příloha

k usnesení vlády
ze dne 14. června 2000 č. 599

Úkoly

k provedení Konceptu politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti

1. ministr spravedlnosti

- a) v součinnosti s ministrem vnitra a zmocněncem vlády pro lidská práva, vypracovat a vládě předložit analýzu právního stavu trestněprávní a přestupkové ochrany fyzických a právnických osob před rasisticky motivovanými útoky, včetně projevů rasové diskriminace všech forem,

Termín: 31. 12. 2001

- b) ve spolupráci se zmocněncem vlády pro lidská práva připravit interaktivní semináře pro vybrané soudce a státní zástupce s tematikou postihu rasisticky motivovaných trestných činů, včetně možností využití alternativních trestů ve spolupráci s probačními úředníky,

Termín: 31. 8. 2000

- c) ministři spravedlnosti a vnitra v součinnosti se zmocněncem vlády pro lidská práva a ve spolupráci s 1. místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí vypracovat a vládě předložit analýzu trestního práva a přestupkového práva, včetně metodických pokynů, a analýzu postupů při zajišťování odstranění rasové diskriminace a zajišťování integrace Romů a dalších menšin a etnických skupin do společnosti, včetně pravomocí jednotlivých institucí a vyhodnocení účinnosti práce těchto institucí.

Termín: 31. 12. 2001

2. ministr vnitra

- a) ve spolupráci s 1. místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí vypracovat a vládě předložit zprávu o dosavadních výsledcích působení romských poradců na okresních úřadech i z hlediska jejich případného posílení, včetně návrhu jejich metodického řízení a systému dalšího profesního růstu,

Termín 30. 9. 2000

- b) informovat vládu o vyhodnocení trestních věcí, v nichž byl veden útok na národ, národnost nebo rasu či pro příslušnost k nim anebo hlásáním národnostní nebo rasové zášti od 1. ledna 1996, včetně informace o vyhodnocení všech věcí, kdy obětí či pachatelem takového útoku měl být podle zjištěných skutečností Rom, pokud tento etnický údaj byl sledován,

Termín 31. 10. 2000

- c) ve spolupráci s 1. místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí zpracovat návrh na zřízení funkce koordinátora romských poradců při vyšších územně samosprávních celcích,

Termín 31. 12. 2000

- d) průběžně zařazovat výzkum romské problematiky mezi významné výzkumy resortu.

3. 1. místopředseda vlády a ministr práce a sociálních věcí

- a) ve spolupráci s ministrem vnitra a se zmocněncem vlády pro lidská práva zpracovat systém metodického vedení romských poradců okresních úřadů a asistentů při okresních úřadech, včetně koncepce jejich vzdělávání v oblasti veřejné správy a sociální práce,

Termín: 30. 9. 2000

- b) průběžně nadále zařazovat výzkum romské problematiky mezi významné výzkumné úkoly resortů; o jednotlivých výzkumech informovat Meziresortní komisi pro záležitosti romské komunity,

- c) průběžně postupně upřesňovat, vymezovat a zveřejňovat pojem osob obtížně umístitelných na trhu práce - se zřetelem na příslušníky romské komunity - ve smyslu usnesení vlády ze dne 23. června 1999 č. 640, o opatřeních na podporu zaměstnanosti osob obtížně umístitelných na trhu práce (se zřetelem na příslušníky romské komunity), tak, aby definice této skupiny byla obecně známá,

- d) ve spolupráci s Asociací občanských poraden posoudit, zda by součástí budoucí akreditace občanských poraden neměla být i schopnost účinně komunikovat s klienty, kteří jsou příslušníky minorit, zvláště romské, a navrhnout vhodný způsob zajištění této potřeby i s využitím romských asistentů,

Termín: 31. 8. 2000

- e) průběžně informovat zmocněnce vlády pro lidská práva o zřizování a situaci „domů na půl cesty“ jako sociální služby určené mladým lidem propuštěným ze školských zařízení po dosažení zletilosti,

- f) ve spolupráci s ministrem pro místní rozvoj a s ministrem vnitra vydat pro obce metodický postup řešení problémů spojených s bydlením občanů, kteří nedodrží závazky vyplývající z nájemního vztahu; řešení volit tak, aby nedocházelo k prohlubování sociálního vyloučení těchto občanů, respektive k vytváření jejich nežádoucí koncentrace,

Termín: 31. 10. 2000

- g) předložit vládě informaci o možnostech zajištění poskytování obědů, případně svačín dětem ze znevýhodňujícího sociokulturního prostředí v přípravných ročnících nebo i v prvních ročnících základních škol, zdarma nebo s výraznou slevou, diferencovanou podle sociální situace rodiny.

Termín: 30. 9. 2000

4. ministr pro místní rozvoj

- a) průběžně ve spolupráci s 1. místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí zpracovat v souladu s Koncepcí bytové politiky s využitím zahraničních zkušeností Koncepci podpory levného bydlení pro rodiny ze znevýhodňujícího sociokulturního prostředí,

- b) zajistit vyhodnocení celookresních šetření bydlení sociálně slabých Romů, ve kterém přednostové okresních úřadů označí místa vysoké koncentrace Romů se sociálními, bytovými a dalšími problémy, včetně popisu vzniku těchto koncentrací, a to na základě metodiky zpracované zmocněncem vlády pro lidská práva a ministry vnitra, pro místní rozvoj a 1. místopředsdou vlády a ministrem práce a sociálních věcí,

Termín 31. 12. 2000

- c) průběžně podporovat v rámci Programu podpory výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury projekty bydlení pro Romy; v případě řešení potřeb bydlení romských rodin doporučit při výběrovém řízení jako jednu z podmínek, že firma zaměstná před zahájením výstavby romské nezaměstnané, a to přednostně budoucí uživatele bytů,
- d) průběžně spolupracovat s 1. místopředsdou vlády a ministrem práce a sociálních věcí a s Meziresortní komisí pro záležitosti romské komunity při metodickém vedení romských poradců za účelem napomoci minimalizovat dopady znevýhodňujícího sociokulturního prostředí v otázkách bydlení,
- e) průběžně zařazovat výzkum romské problematiky mezi významné výzkumy resortu.

5. ministr školství, mládeže a tělovýchovy

- a) průběžně ve spolupráci se zmocněncem vlády pro lidská práva zajišťovat při transformaci školství vzájemnou prostupnost zvláštních a základních škol,
- b) průběžně zřizovat pro mateřské školy v oblastech vyšší koncentrace Romů místa romského koordinátora (asistenta), který bude provádět nábor a zajišťovat docházku dětí do těchto škol,
- c) vytvořit předpoklady pro zřízení odborného pracoviště pro multikulturní výchovu (ústav, katedru, oddělení některého ústavu),

Termín: 31. 12. 2000

- d) ve spolupráci s místopředsdou vlády a ministrem práce a sociálních věcí posoudit programy tzv. „otevřených škol“, programy s účastí rodičů na práci školy, společné programy škol pro rodiče a děti, včetně zapojení předškolních dětí, které se zkušebně realizují v některých školách v České republice a srovnání těchto programů s obdobnými programy realizovanými v zahraničí,

Termín: 31. 10. 2000

- e) průběžně zařazovat výzkum romské problematiky mezi významné výzkumy resortu, zajišťovat systematický výzkum soužití etnik,
- f) jako součást úkolu uloženého v bodě II/3 usnesením vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 279, o koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti, zajistit vydání metodického pokynu pro ředitele středních pedagogických škol, pedagogických center zřizovaných ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a dalších vzdělávacích zařízení zřizovaných školskými úřady a vydání metodických publikací pro učitelky mateřských škol a vychovatele s cílem podpory vzdělávání v učitelských stu-

dijních oborech a dalšího vzdělávání učitelek mateřských škol a vychovatelů, a to se zaměřením na multikulturní výchovu a práci učitelek mateřských škol a vychovatelů s dětmi z etnických skupin,

Termín: 31. 12. 2000

6. místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí

průběžně pro potřeby dalšího rozpracovávání koncepce zajišťovat zahraniční zkušenosti ze zemí, kde obdobné problémy úspěšně řeší.

7. ministr obrany

při provádění nábory do Armády České republiky věnovat zvýšenou pozornost nábory mladých romských mužů a žen.

8. ministr kultury

průběžně informovat vládu o postupech v souvislosti s plněním úkolu podle bodu II/4 usnesení vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 279, o koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti, a které dále činí k podpoře a popularizaci romské kultury.

Termín: průběžně

9. zmocněnec vlády pro lidská práva

- a) v součinnosti s členy vlády předložit návrh věcného záměru právní úpravy vyrovnávacích postupů, směřujících k odstranění znevýhodnění romské menšiny, jež vzniklo odlišným historickým vývojem,

Termín: 31. 3. 2001

- b) předložit vládě návrh opatření vlády, vedoucí k uspořádání celospolečenské a parlamentní debaty o dosažení nápravy vztahů mezi většinou a romskou menšinou,

Termín: 30. 9. 2000

- c) ustavit pracovní skupinu složenou ze zástupců zainteresovaných složek společnosti včetně zástupců obcí, a ve spolupráci s Meziresortní komisí pro záležitosti romské komunity navrhnout změny a doplňky Koncepce tak, aby řešila současnou situaci koexistence obou komunit ve smyslu předpokládaného vývoje směřujícího k evropské integraci,

Termín: 31. 12. 2000

- d) průběžně evidovat výzkumné úkoly resortů, i ostatních institucí v oblasti romské problematiky, včetně jejich anotací tak, aby nedocházelo k duplicitě zadávaných úkolů, ale naopak k využívání a přehledu již získaných výsledků,

- e) zpracovat s ministry vnitra, pro místní rozvoj a 1. místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí metodiku pro realizaci bodu 4/b a 10/b této přílohy.

Termín: 31. 8. 2000

10. přednostové okresních úřadů

- a) vytvořit v okrese poradní sbor pro integraci romské menšiny a dalších etnických skupin,

Termín: 30. 9. 2000

- b) zajistit na základě metodiky zpracované podle bodu 9/e této přílohy celookresní šetření podmínek bydlení sociálně slabých Romů, ve kterém budou označena místa vysoké koncentrace Romů se sociálními, bytovými a dalšími problémy, včetně popisu vzniku těchto koncentrací, a výsledky šetření zaslat Ministerstvu pro místní rozvoj k vyhodnocení.

Termín: 31. 10. 2000

Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti

1. Základní východiska

1.1. Integraci Romů jako etnické menšiny do české společnosti považuje vláda za naléhavou. Uvědomuje si přitom, že většina českých občanů je schopna a ochotna Romy přijmout mezi sebe, pokud se většině přizpůsobí a splynou s ní. (Na nucené asimilaci byla založena státní politika na území dnešní ČR vůči Romům po dlouhá staletí až do roku 1989.) Soudíme, že na takové začlenění do české společnosti má každý Rom právo. Každý Rom se vlastně rozhoduje po celý život, jak velká bude míra jeho vlastní asimilace. Tato volba musí však být svobodná. Každý má právo rozhodovat o své národnosti, ovšem všechny způsoby nátlaku, i nepřímé, směřující k odnárodňování, ke ztrátě vlastní kultury a jazyka, jsou ústavní Listinou základních práv a svobod zakázány.

1.2. Asimilace může být řešením pro jednotlivce, politováníhodné by bylo, kdyby se stala řešením pro všechny Romy. Odnárodnění Romů, jejich kulturní a jazykové počeštění, by bylo kulturní ztrátou celé české společnosti.

1.3. Integrace menšiny, hodná toho slova, není asimilací. Do multikulturní společnosti se lze plnohodnotně integrovat při zachování své kultury, svých tradic, své historie a svého jazyka. Integrovat se do společnosti může emancipovaná menšina.

1.4. Vláda podporuje emancipaci Romů, k níž se mnozí Romové v naší zemi již rozhodli. Proto je jejím základním postojem při její politice vůči romské komunitě respekt k romství, jeho tradicím a kultuře. I když nelze popřít, že i asimilační cesta může vést k plnohodnotnému občanství, historická zkušenost učí, že o co více se budou Romové cítit Romy, o to více budou svobodnějšími a odpovědnějšími občany. Vláda uznává, že Romové jsou jednou z menšin České republiky a přiznává jim všechna práva s jejich individuálním i skupinovým výkonem, kterým se podle hlavy III. Listiny základních práv a svobod těší tyto menšiny České republiky.

1.5. Vládní politika usiluje o aktivní účast všech občanů na správě veřejných záležitostí a vzájemnou součinnost při dosahování společensky obecně přijímaných cílů. Dílčím cílem vládní politiky vůči příslušníkům romských komunit je relativně bezkonfliktní soužití všech občanů republiky, tedy i romské komunity a ostatních komunit. Prostředkem k dosažení tohoto cíle je nabídka možností integrace romských komunit do většinové společnosti. Integrací je zde myšleno plnohodnotné začlenění romské menšiny do společnosti při zachování většiny kulturních specifik a odlišností, které Romy charakterizují a které si přejí zachovávat, pokud tyto odlišnosti nejsou v rozporu se zákony České republiky.

1.6. Ve snaze dosáhnout bezproblémového soužití přijímá vláda takovou koncepci politiky, jejíž důsledná aplikace povede k nápravě pochybení a křivd způsobených staletími diskriminace i chybnou politikou vlád minulých. Současně je vláda odhodlána čerpat ze všech pozitivních zkušeností, které byly v minulosti získány, a využít je při naplňování vládního programu.

1.7. Hlavním cílem koncepce je dosažení bezkonfliktního soužití romských komunit s ostatní společností. K jeho dosažení je nutno dosáhnout těchto dílčích cílů v průběhu příštích dvaceti let:

- a) zajištění bezpečnosti Romů a romských komunit (viz kap. 8.);
- b) odstranění vnějších překážek, které brání začlenění romských komunit do společnosti, tedy především odstranění všech forem diskriminace jednotlivců i celých skupin vymezených rasou, barvou pleti, národností, jazykem, příslušností k národu či etnické skupině (viz kap. 2.);
- c) pomoc při odstraňování vnitřních překážek, které brání začlenění romských komunit do společnosti, tedy především odstranění handicapu ve vzdělání a kvalifikaci (viz kap. 6. a 7.);
- d) sociální povznesení romské komunity, tedy především snížení nezaměstnanosti, zlepšení bytové situace a zdravotní situace (viz kap. 3. a 4.);
- e) emancipace Romů a podíl na rozhodování o věcech, týkajících se romských komunit, podporou integrace a vzniku romské demokratické reprezentace. (viz kap. 1.);
- f) zajištění rozvoje romské kultury a romského jazyka (viz kap. 5.);
- g) vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků, v němž příslušnost ke skupině vymezené rasou, barvou pleti, národností, jazykem či příslušností k národu není důvodem k odlišnému posuzování jednotlivce (viz kap. 9., 10., 11.).

1.8. Těchto cílů je možno dosáhnout postupným plněním jednotlivých trendů, uvedených v této koncepci. Při naplňování těchto trendů se jistě objeví nové skutečnosti a koncepci bude nutno modifikovat, cíle však zůstanou stejné.

1.9. Vláda bude podporovat emancipační úsilí Romů jako svébytné etnické **evropské** skupiny s autonomní kulturou. Respektuje i názor, že romská menšina v České republice je součástí evropského romského národa. Vláda svými opatřeními bude sledovat, aby emancipačnímu úsilí Romů nebyly ve společnosti kladeny překážky, a naopak, aby toto úsilí bylo podporováno ve stejné míře jako obdobné úsilí jiných emancipujících se skupin. Rovněž neodmítne podporu těm Romům, kteří se sami chtějí dobrovolně asimilovat.

1.10. Vláda by přivítala vznik demokratické reprezentace romské menšiny (menšinová rada), jak ji předpokládá návrh věcného záměru zákona o právech národnostních menšin (dále jen menšinový zákon). To umožní předání podílu na rozhodování o financování romské menšinové kultury na tuto reprezentaci. I když je možné, aby taková demokratická reprezentace Romů vznikla z jejich vlastní iniciativy, je vzhledem k nezralosti občanské společnosti v České republice a ke stavu integrace romské menšiny málo pravděpodobné, že by se takové zastoupení ustavilo v nejbližší době. Proto je možno spatřovat v připravovaném menšinovém zákonu nástroj, který Romům pomůže takovou demokratickou reprezentaci utvořit.

2. Rasová diskriminace

K odstranění diskriminace Romů je třeba provést **analýzu právního řádu** z toho hlediska, zda v právních předpisech jsou různé formy diskriminačního jednání dostatečně vymezeny a zakázány, zda jsou za ně stanoveny **správní a případně trestní sankce** a zda je určeno, které instituce mají na dodržování zákonů dohlížet a jakou formou budou sankce ukládat. Najít úseky života, v nichž jsou Romové a další osoby z etnických důvodů diskriminovány, aniž je porušován dosud platný zákon, a kde je tedy nutná úprava zákonů, bude úkolem resortních ministrů ve spolupráci se zmocněncem vlády pro lidská práva - předsedou Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity (dále jen „Komise“), a to poté, kdy ministři spravedlnosti a vnitra v součinnosti se zmocněncem vlády vládě předloží analýzu právního stavu, vztahujícího se k diskriminaci a integraci. Příprava legislativních změn bude pak na příslušných resortních ministrech. Bude-li vytvořen speciální úřad pro otázky národností (dále jen „Úřad“), bude možno zvážit, zda by mu

neměla být svěřena sankční činnost (správní řízení) za rasovou diskriminaci správního, přestupkového (netrestního) typu. Zákonná úprava tohoto Úřadu by mohla být součástí tzv. menšinového zákona.

3. Instituce

3.1. Romští poradci

3.1.1. Romští poradci ustavení na okresních úřadech, zřízení podle usnesení vlády ze dne 29. října 1997 č. 686, ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě, nemají vzhledem k předpokládanému zániku okresních úřadů jistou budoucnost. Řešení situace má tři časové etapy – první je současná, druhá po zavedení krajského zřízení od ledna 2001, třetí je po 1. lednu 2002, kdy mají být okresní úřady zrušeny.

3.1.2. Není vhodné, aby romský poradce vykonával pouze sociální práci: rozměr jeho činnosti by měl být mnohem širší. Jeho hlavní náplní má být zpracování koncepce rozvoje integrace Romů v okrese na základě rozboru potřeb Romů. Má podněcovat zřizování institucí a institutů, které v okrese chybí, má podporovat emancipační, integrační a případně i asimilační snahy Romů. Je nezbytné, aby romský poradce byl pracovníčně zařazen přímo do kanceláře přednosty.

3.1.3. Jeden pracovník nemůže při větším počtu Romů v okrese tuto práci dobře zvládnout. Proto bude nutno v některých okresech přibrat romské asistenty. Jejich počet by měl být stanoven podle kvalifikovaného odhadu počtu Romů v okrese, na každých 1500 Romů jeden asistent. (Takový odhad je možno provést již nyní.) Funkce asistenta by mohla být zavedena i v okresech, kde je menší počet Romů, ale jsou zde rizikové lokality. Romský poradce by měl být koordinátorem romských asistentů. Náplní práce asistentů má být přímá komunitní sociální práce, sběr informací a osvětová činnost mezi majoritou i minoritou v dané lokalitě.

3.1.4. Poradci se na kancelář Komise často obracejí s tím, že jim chybí koordinace jejich práce a hlavně dozor, podávající doporučení, jak jejich činnost zefektivnit a zkvalitnit. Vítáme proto záměr zřízení funkce koordinátora romských poradců na Ministerstvu práce a sociálních věcí, který bude mít na starost jejich vzdělávání, vzájemná setkávání a výměnu zkušeností a bude se podílet na vydávání bulletinu, pravidelně informujícího romské poradce. Funkcí koordinátora v kraji by mohl být pověřen romský poradce přednosty okresního úřadu ve městě, které se stane krajským městem a po zrušení okresních úřadů poradce krajského hejtmana. Kromě koordinátora v celostátním a krajském měřítku je nezbytné zajistit i dozor romských poradců a asistentů. Ten by romským poradcům a asistentům poskytoval zpětnou vazbu, podporu a metodickou pomoc.

3.1.5. Druhou etapou bude adaptace na krajské zřízení, působící ve skutečných strukturách pravděpodobně od 1. ledna 2001. Funkce romských poradců přednostů okresních úřadů by měla být zachována. Navíc, po vzniku krajských samosprávných orgánů, by v krajích měl působit pracovník pro etnické menšiny, včetně menšiny romské. Tito pracovníci by vytvářeli koncepci pro řešení situace v kraji. Kromě toho se navrhuje vytvořit pracovní místa na věcně příslušných ministerstvech pro problematiku soužití s Romy. Příslušný pracovník by měl za úkol informovat romské poradce o činnosti svého ministerstva vzhledem k Romům, a naopak informovat ministra či jeho náměstka o situaci v romské menšině. Zavedením funkce koordinátorů a dozoru a doplněním o krajskou koordinaci bude dokončena síť romských poradců v celé republice. Na její koordinaci by se podílela i Komise spolu s ministerstvem práce a sociálních věcí a ministerstvem vnitra.

3.1.6. Třetí etapou je konečný stav po předpokládaném zániku okresních úřadů k 1. lednu 2002 a případném přijetí menšinového zákona a zákona o Úřadu (viz 2.). Úkoly

romských poradců a asistentů okresních úřadů by nepochybně převzal Úřad a jeho okresní (krajské) úřadovny (pobočky), a to spolu s pracovníky – dosavadními romskými poradci. Zachována by však měla být práce romských poradců přímo ve městech, kde žije mnoho Romů (například přes pět procent obyvatelstva). Rovněž budou zachovány funkce při krajských samosprávách a dozor a koordinace zbylých romských poradců a asistentů. Nevznikne-li zákonem Úřad a úřadovny, bude třeba dnešní okresní poradce zaměstnat v jiném státním úřadu působícím v kraji.

3. 2. Úřad pro práva národnostních menšin (pro etnickou rovnost a integraci).

3.2.1. Ve věci případného vytvoření Úřadu pro práva národnostních menšin (pro etnickou rovnost a integraci) (dále jen „Úřad“) se většina zástupců resortů i místopředseda vlády pro legislativu a lidská práva přiklonili k názoru, že pro jeho případné vytvoření je třeba nejprve předložit vládě analýzu předpokládaných pravomocí a úkolů takového úřadu – tedy jak těch pravomocí, které jsou nyní svěřeny jiným úřadům státní správy, a úkolů jiných orgánů, tak pravomocí a úkolů nových, dosud nikomu nepřidělených. Potřeba takové analýzy plyne z návrhu věcného záměru menšinového zákona, který bude předložen vládě, k posouzení a rozhodnutí, zda se zřízení Úřadu zapracuje do paragrafovaného znění návrhu zákona.

3.2.2. **Integrace Romů a dalších osob do společnosti není zvláštní službou pro Romy, ale je především službou pro společnost jako celek.** Zamýšlený Úřad, pokud bude vytvořen, by tedy nebyl institucí pro Romy a další menšiny a cizince, nýbrž institucí pro společnost. Neprosazoval by pouze práva Romů a menšin v tom smyslu, že by tyto menšiny chránil, nýbrž napomáhal by jejich integraci do společnosti. Součástí této práce by nezbytně byl i **dohled nad odstraňováním všech forem diskriminace Romů** a příslušníků dalších etnických skupin, včetně cizinců.

3.2.3. Úřad, má-li vzniknout, bude potřebovat podporu všech parlamentních stran. Pro dosažení dohody, v níž by všechny parlamentní strany vyjádřily společnou vůli napomoci integraci Romů do společnosti a uznaly, že tento úkol má být zajištěn institucionálně a že pro plnění tohoto úkolu bude nutno dlouhodobě poskytovat dostatečné finanční prostředky, bude nutno vykonat ještě mnoho. Úřad potřebuje takovou podporu, aby předmětem kritiky ze strany opozice byl pouze způsob práce a výkon této instituce, či nakládání se státními prostředky v ní, v žádném případě však její existence či výše jejího rozpočtu.

3.2.4. Při přípravě návrhu řešení byla diskutována zpráva o Komisi pro rasovou rovnost a dalších institucionálních postupech proti rasizmu ve Velké Británii. Vzhledem k odlišné situaci v České republice se však doporučuje jiná struktura a působnost české instituce.

3.2.5. Úřad, pokud vznikne, bude ústředním orgánem státní správy, který bude podle zákona, jímž by byl zřízen, a způsobem stanoveným tímto zákonem rozhodovat o právech a povinnostech fyzických a právnických osob. Zákon by upravil jeho působnost a pravomoci, především při výkonu státní správy a v oblasti sankční. Úřad by byl součástí výkonné moci a byl by podřízen vládě, která by jmenovala jeho předsedu.

3.2.6. Úřad by měl být personálně dostatečně vybaven a mít vlastní rozpočtovou kapitolu. Měl by být dostupný občanům a fyzickým osobám v celém státě a mohl by mít případně krajské pobočky.

3.2.7. Roční provozní náklady Úřadu a jeho krajských úřadoven by bylo možno odhadnout na 100 až 120 milionů Kč ročně. Na umožnění integrace Romů, kteří o ni budou usilovat, bude ze státního rozpočtu třeba vyčlenit ročně **půl miliardy až jednu miliardu Kč**, zvláště na aktivní podporu zaměstnanosti a na bydlení. Část těchto prostředků je na tyto účely věnována již dnes. (Tyto prostředky na provozní náklady jsou z části již vynakládány v jiných státních orgánech - Komise, Rada pro národnosti, romští poradci a asistenti). V tomto výhledu nejsou zahrnuty částky na vzdělání, které budou součástí rozpočtu resortu školství. Ty lze odhadovat na stamiliony korun, **do jedné miliardy ročně**,

podle velikosti školské reformy, v níž nelze finančně odlišit náklady na romské a jiné děti. Uprášení nákladů bude stanoveno analýzami doporučenými v této koncepci.

3.2.8. Pokud však jen polovina práceschopných Romů nepracuje a žije ze sociálních dávek, pokud jen polovina romských dětí chodí do zvláštních škol a pokud jen polovina dětí v dětských domovech jsou děti romské, **lze odhadnout současné zvýšené společenské roční náklady na 2 – 3 miliardy Kč**. K tomu je nutné započítat škody, které neřešení, respektive nedostatečné řešení tohoto problému způsobuje České republice v zahraničí (oddálení integrace do evropských struktur, vízová povinnost, apod.).

3.2.9. Předem je třeba zvážit i námitku, že mnohé z toho, co má mít v náplni práce navrhovaný Úřad, vykonávají již dnes instituce jiné. O tom, že něco z toho skutečně konají, nelze pochybovat, ale nejsou odpovědné za integraci Romů, a proto své úkoly plní v některých případech jen formálně a hlavně nekoordinovaně. Na základě analýzy bude přesně určeno, které úkoly budou dále plnit resortní ministerstva a jimi řízené instituce a které úkoly budou převedeny na případně nově zřízený Úřad.

3.2.10. Úřad by jistě získal podporu ze zahraničí, a proto zvláště v prvních letech lze očekávat **finanční příspěví ze strany EU** (ne pouze PHARE) a lze o ně žádat přednostně. Úspěchy v integraci Romů do společnosti by byly pro EU přesvědčivější než výčty přípravných ročníků a romských poradců a asistentů, proti nimž stojí excesy pravicových radikálů a všeobecně trpěná diskriminace Romů a jejich stále častější emigrace. Česká republika by začala být brána vážně ve své snaze zajistit stejná práva pro všechny občany a ve své snaze sociálně pozvednout Romy, a tak **odstranit jednu z překážek ke vstupu do EU**.

3.3. Meziřesortní komise pro záležitosti romské komunity

3.3.1. Pokud nebude zřízen Úřad ani v jedné z uvedených variant, zůstává Komise jediným orgánem, považovaným Romy i majoritní společností za vykonavatele vládní politiky vůči romským komunitám. Předkladatel by proto navrhoval personální posílení kanceláře Komise o odborné pracovníky, z nichž někteří by v roli mediátorů působili při řešení problémů soužití majority a romské minority.

3.3.2. Jednotlivá ministerstva by měla umožnit zástupcům Komise a její kanceláře účast při přípravě programů a rozpočtových kapitol týkajících se romských komunit. Vláda by měla změnit statut Komise tak, aby se posílilo postavení a význam jejích členů, a to jak členů z romských komunit, tak i zástupců ministerstev. Výkonný místopředseda Komise by měl disponovat dostatečným aparátem a prostředky, aby mohl řešit ve spolupráci s ústředními orgány státní správy krizové situace soužití majority a romské minority.

4. Vyrovnávací akce – zaměstnanost, rekvalifikace a bydlení

4.1. Vláda ČR přistupuje k **vyrovnávacím akcím** s perspektivou dosáhnout cíle s těmito akcemi spojené do roku 2020. Vyrovnávací akce budou zaměřeny na osoby, které jsou ve znevýhodněné situaci z různých sociálních, eventuálně i etnických důvodů, přičemž toto vymezení není omezeno jen na příslušnost k romské komunitě. Vyrovnávací akce se budou týkat především zpřístupnění vzdělání a poskytnutí vyšší kvalifikace příslušníkům romské komunity a jedincům z podobně znevýhodněných skupin.

4.2. Česká vláda při vyrovnávacích akcích půjde ve školství cestou přípravných a vyrovnávacích tříd a kurzů, osobním oceněním učitelů, kteří individuálně pracují s žáky z těchto skupin, bezplatného doučování a podporou romských studentů. V oblasti zaměstnanosti bude hledat cestu určitého zvýhodňování firem zaměstnávajících osoby obtížně uplatnitelné na trhu práce při zadávání zakázek (podobně jako u zdravotně postižených nebo vězňů). Nepůjde však cestou kvót, které by určovaly počty Romů ve státní správě, u policie nebo mezi přijatými uchazeči do škol.

4.3. Zastavit společenský propad romských komunit je možné pouze dlouhodobými, koordinovanými vyrovnávacími (afirmativními, pozitivními) akcemi. Ty musejí sledovat jako hlavní cíl dosažení nezávislosti integrované romské menšiny, tedy toho, aby se každý příslušník této menšiny mohl postarat o své záležitosti a o svou rodinu. **Získání soběstačnosti zvýší sebeúctu Romů.** Stane se výrazným emancipačním faktorem a usnadní jejich integraci do společnosti. Vedlejším výsledkem této vyrovnávací akce bude, že se většina Romů změní z příjemců (adresátů) sociálních dávek na daňové poplatníky.

4.4. Z cíle vyrovnávacích akcí vyplývají i vhodné prostředky. Na prvním místě jsou to všechny aktivity vedoucí ke **zvýšení vzdělanostní úrovně a profesní kvalifikace**. Ke zvýšení vzdělanosti již dnes přispívají přípravné ročníky pro děti se specifickými vzdělávacími potřebami, romští asistenti ve školách, vyrovnávací třídy, nejrůznější kurzy pro dospělé. Podrobněji viz bod 6. koncepce.

4.5. Získání kvalifikace a rekvalifikace na profese lépe uplatnitelné na trhu práce jsou cestou k nezávislosti.

4.6. **Rekvalifikační a kvalifikační kurzy** mají usnadnit přístup k zaměstnání. Dosud se však velice často stává, že absolvent rekvalifikačního kurzu zůstane nadále na seznamu nezaměstnaných. Je-li to Rom, zpravidla ztrácí důvěru a motivaci k dalšímu sebevzdělávání. Rekvalifikačním kurzům pro Romy musí tedy předcházet důkladný průzkum trhu práce.

4.7. Rekvalifikačními kurzy pro Romy jsou i takové kurzy, které je naučí dovednostem, jež mohou být podmínkou pro přijetí do zaměstnání, respektive služebního poměru. Jsou to dovednosti, které jsou v majoritní populaci obecně rozšířené, u Romů však nejsou obvyklé. (Například znalost plavání, která je podmínkou přijetí k policii a jiným bezpečnostním službám, ale mezi Romy není rozšířená.)

4.8. Dostatečně nevyužita zůstává možnost uplatnění mladých romských mužů v armádě. Armáda, která je pod bezprostřední kontrolou státu, nikdy netrpěla rasovou či jinou diskriminací. Systém vojenského internátního školství vytváří ideální podmínky pro studium a zvyšování kvalifikace mužů ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí. Mladí muži, kteří získají vojenskou kvalifikaci, naleznou bezprostřední uplatnění v armádě, ale i po odchodu z armády nemívají problémy s hledáním nového zaměstnání.

4.9. Mnoho dospělých Romů má však zájem o další vzdělávání i bez záruky možnosti uplatnit toto vzdělání profesně. Pro tyto zájemce bude nutno připravit nabídku kurzů, která uspokojí jejich potřeby. Především jsou to nové kurzy, doplňující základní vzdělání, které budou ukončeny vysvědčením deváté třídy základní školy. Do těchto kurzů se po úspěšném náboru přihlásí mnoho absolventů zvláštních škol, ale i ti Romové, kteří nedokončili základní školu devátým ročníkem.

4.10. Velice užitečné jsou i kurzy pro ženy k získání dovedností uplatnitelných při vedení domácnosti. Mnoho bídy romských domácností nezpůsobují nízké příjmy, ale nešetrné zacházení s potravinami, oděvy i věcmi. O praktické kurzy, pořádané nestátními organizacemi, mají romské ženy vždy zájem. Jsou pro ně nezbytným doplňkem základního vzdělání, a proto by měly být podpořeny v rámci dotační politiky tak, aby pro účastnice mohly být bezplatné.

4.11. Mnozí romští žáci potřebují i specifickou individuální pomoc. Tyto žáky určí na základě jednotné metodiky pedagogicko-psychologické poradny. Pro tyto žáky vypracuje ředitel školy individuální učební plán, jehož součástí může být i bezplatné doučování.

4.12. Vyrovnávací akce mohou v co nejkratší době dosáhnout příznivějšího poměru mezi Romy bez vyššího vzdělání a Romy se středoškolským a případně vysokoškolským vzděláním. Vláda k tomuto účelu podpoří nadaci, která bude podporovat bezplatné přípravné kurzy pro romské studenty k přijetí na vyšší stupně škol, stipendia pro úspěšné

romské studenty středních a vysokých škol, příspěvky na zakoupení učebnic a školních pomůcek, na ubytování ve studentské koleji apod.

4.13. Tato individuální pomoc bude pouze nabízena, nesmí být vnucována. Musí být rovněž podmíněna plněním jistých podmínek. Sledování výsledků, posunů, změn, které každému jedinci, přijímajícímu pomoc, tyto programy přinesou, je pak nezbytnou součástí této pomoci.

4.14. Vyrovnávací akce nejsou určeny pouze pro Romy. Z jejich výhod mohou většinou těžit všichni, kdo jsou v obdobné situaci jako většina Romů. Máme-li rozhodnout, kdo může využívat výhod vyrovnávacích akcí, není ve většině případů třeba rozhodovat, kdo je a kdo není Rom, nýbrž stačí vyhledat ty jedince, kteří splňují kritéria jako například: „osoby ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí“, „děti se specifickými vzdělávacími a výchovnými potřebami“ nebo „osoby obtížně umístitelné na trhu práce“. V některých případech vyrovnávacích nebo obdobných akcí jsou ostatně adresáti programu výhradně Romové – například příprava na službu u Policie ČR, příprava do funkce romského poradce a pedagogické minimum pro romského asistenta.

4.15. Dosud využívané vymezení „děti se specifickými vzdělávacími a výchovnými potřebami“ a „osoby obtížně umístitelné na trhu práce“ je pro vyrovnávací akce nedostatečné. Děti se specifickými vzdělávacími a výchovnými potřebami jsou i děti s poruchami smyslů, hybnosti či duševními poruchami. Osobami obtížně umístitelnými na trhu práce jsou i osoby bez kvalifikace, se změněnou pracovní schopností, čerství absolventi škol bez praxe či ženy s malými dětmi. Mají-li vyrovnávací akce pomoci především romské menšině, je třeba je co nejpřesněji zacílit. Nadstandardní přístupy mohou být určeny i jiným skupinám; máme-li však starost o integraci a sociální povznesení Romů, potřebujeme i užší vymezení, aby prostředky určené na vyrovnávací akce nebyly rozptýleny do jiných oblastí.

4.16. Vyrovnávací akce však není možno omezit na vzdělávání a rekvalifikace, i když právě zde je základ řešení problémů. Aby romské děti rády a dobře studovaly, potřebují podporu z domova a alespoň nezbytné podmínky ke studiu. Proto je nutné, aby se vyrovnávací akce zaměřily i na oblast zaměstnání a bydlení. Pomoci mohou příspěvky na studium romských dětí udělené nadací. Příspěvek na studium může sociálně slabou romskou rodinu výrazně motivovat, jinak se často snaží, aby dítě co nejdříve vydělávalo.

4.17. Při zaměstnávání jednotlivců je třeba zvýhodňovat firmy a podnikatele, zaměstnávající „osoby obtížně umístitelné na trhu práce“, tedy osoby, které úřad práce dle metodiky ministerstva práce a sociálních věcí za takové prohlásí. Mezi odborníky nepanuje shoda, pokud jde o formu zvýhodnění. Jedni navrhují daňové zvýhodnění podnikatele, tedy možnost odepsat z daňového základu fixní částku za zaměstnání každé takové osoby, druzí doporučují přímé zvýhodnění poskytnutím fixní částky na každého zaměstnaného z výše vymezené skupiny koncem každého kalendářního roku. Mnohé Romy mohou zaměstnávat přímo státní orgány nebo organizace.

4.18. Romové však často nezískají ani za těchto podmínek práci a jejich jedinou možností pracovního uplatnění je práce u takzvané romské firmy. I zde jsou dosud nejasnosti. Někteří navrhují za romskou firmu považovat takovou firmu, jejímž majitelem je Rom. (Romský podnikatel i bez ohledu na to, zda zaměstnává Romy, má jistě ztížený přístup k zakázkám a v případě, že se stane úspěšným podnikatelem, stává se i vzorem pro ostatní Romy.) Jiní za romskou firmu považují takovou, kde všichni zaměstnanci nebo jejich většina jsou Romové. Tyto úvahy mohou mít hodnotu pouze tehdy, bude-li vytvořen systém preferencí takovýchto firem při získávání veřejných zakázek. Pokud vláda přijme politiku zvýhodňující některé firmy při získávání veřejných zakázek, bude nutno tyto firmy přesně definovat jinými než etnickými pojmy.

4.19. Předkladatel navrhuje k tomuto účelu za romskou firmu považovat takovou, jejímiž zaměstnanci jsou z více než 60procent buď Romové, nebo osoby v obdobném sociál-

ním postavení či obtížně umístitelné na trhu práce, ve smyslu budoucího vymezení ministerstva práce a sociálních věcí.

4.20. Vyrovnávacím postupem se takovým firmám usnadní přístup k veřejným zakázkám, a to ve stejném rozsahu, jako firmám zaměstnávajícím osoby se změněnou pracovní schopností. Samozřejmě přitom bude přísná kontrola kvality zakázky. Pro firmy, které zaměstnávají Romy respektive osoby obtížně umístitelné na trhu práce v menším množství, to bude pobídkou, aby přijaly další takové osoby. V průběhu vyrovnávací akce je možno podmínky postupně zpřísnovat tak, aby v roce 2020 romské firmy vstupovaly do soutěže o veřejné zakázky za rovných podmínek s jinými firmami.

4.21. Při úvahách o správnosti zvýhodňování romských firem se argumentuje především naléhavostí řešit romskou nezaměstnanost, tedy společenský problém, který je závažnější než nezaměstnanost jiných skupin obyvatelstva. Romové jsou zpravidla nezaměstnaní dlouhodobě a jejich nezaměstnanost vede ke společenskému propadu celých rodin, v nichž vyrůstá velký počet dětí. V takových rodinách se pak reprodukuje pasivní přístup k zajišťování vlastních potřeb a vzniká zde podhoubí k společensky nebezpečným jevům jako je užívání drog, hráčství, prostituce a kriminalita.

4.22. Zvýšení zaměstnanosti je nutno dále podporovat. Tato podpora se bude týkat především bezplatného zaškolení do tohoto oboru činnosti, bezplatného poskytování poradenských a konzultačních služeb.

4.23. Velká část Romů v současné době nedokáže řešit svou bytovou situaci. Jen nejzdatnější jedinci se dokážou postarat o vlastní bydlení a zajistit bydlení i svým potomkům. Ostatní potřebují pomoc. Podle vládou schválené koncepcí bydlení, připravené Ministerstvem pro místní rozvoj, je třeba neprodleně připravit koncepci levného bydlení, zahrnujícího bydlení vybraných skupin osob, které nejsou schopny řešit samostatně svůj bytový problém. Koncepcí by měla počítat s co největší pracovní účastí budoucích obyvatel při výstavbě. Romové většinou nemají finanční prostředky, ale mohou si dům z velké části postavit sami. Domy pro romské rodiny by měly být projektovány tak, aby byly variabilní, důraz by měl být dán na velkou obytnou kuchyň. Aby bylo možné zvyšovat postupně jejich kvalitu i rozšiřovat jejich prostory, je možno stavět takzvané nafukovací domy. Ve světě existují velmi laciné stavby určené k bydlení, postavené s využitím levných přírodních materiálů. Když si lidé dům sami postaví, lépe se o něj také starají. Výstavba holobytů není nástrojem integrace.

4.24. Také nájemní bydlení lze budovat v levnějších variantách. Ministerstvo pro místní rozvoj bude hledat v rámci uskutečňování koncepcí chráněného bydlení takové levné formy, které splní základní požadavky na bydlení kladené a přitom co nejméně zatíží rozpočet budoucích nájemníků i rozpočet státní, případně obecní.

4.25. Vyrovnávacími akcemi v bydlení rozumíme vytvoření takových podmínek, aby i nemajetní Romové měli možnost získat bydlení. Považujeme však za kontraproduktivní přednostní přidělování bytů i zvýhodnění ve formě slev na nájemném, kterou by dostávali Romové a ne jiné osoby, které jsou v obdobné situaci. Doporučuje se vytvořit takový systém, který umožní Romům získat alespoň nějaké bydlení a později si ho zvelebit a případně rozšířit.

4.26. Vyrovnávací akce by neměly být založeny na systému kvót. Doporučují se pouze výše uvedené řešení. Vyrovnávací akce se nemají týkat jen Romů, ale všech občanů ve stejné situaci, tedy občanů ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, kteří vlastními silami nedokážou změnit svou situaci. Má-li však skutečně prospět Romům, musí být její kritéria určena tak, aby mezi jejími uživateli byl co největší počet Romů.

4.27. Integraci všech dětí propouštěných po dovršení zletilosti z ústavní výchovy a pěstounské péče do společnosti zajišťují „domy na půl cesty“. Mnoho (nejen romských) dětí se po propuštění z ústavní péče či náhradní rodinné výchovy nemá kam vrátit. Domy na půl cesty, dosud budované ve spolupráci obcí, ministerstva pro místní rozvoj a minister-

stva práce a sociálních věcí, jsou jedním z řešení. Metodika sociální práce v těchto do-
mech bude proto nadále rozvíjena.

4.28. Pro zlepšení zdravotní situace bude kontinuálně sledován zdravotní stav komunit a na základě závěrů epidemiologických studií budou připraveny a realizovány intervenční programy s cílem zlepšení stavu. Vzhledem k převažujícímu orálnímu předávání informací mezi Romy bude běžná zdravotní osvěta (letáčky v ordinacích lékařů, televizní spoty apod.) doplňována osobním kontaktem s příslušníky romských komunit. Vzhledem k tomu, že výkon zdravotní osvěty vyžaduje odborné znalosti, nelze se zde spolehnout na dobrovolnické organizace. Zdravotní osvěta mezi Romy pak vyžaduje specifický přístup, který vychází nejen ze znalosti zdravotních rizik a preventivních postupů, ale vyžaduje i schopnost komunikace s Romy, a to i v jejich jazyce. Proto navrhuje využití romských poradců a asistentů okresních úřadů alespoň v těch místech, kde je koncentrace Romů větší. V těchto místech doporučujeme zvýšit počet pracovníků.

4.29. Správné stanovení poměru životního minima a minimální mzdy je složitým odborným i politickým problémem. Cestou k romské zaměstnanosti je postupné zvyšování ceny práce, tedy i minimální mzdy, a nikoliv snižování sociálních dávek. Cílem zůstává, aby se každému živiteli, bez ohledu na počet dětí v rodině a bez ohledu na kvalifikaci, vyplatilo pracovat.

4.30. Určitým, byť pouze částečným řešením by mohlo být nezapočítávání části příjmu při stanovení výše příspěvku na živobytí. Ve věcném záměru zákona o sociální pomoci se navrhovalo započítávat příjem jen do výše 80 procent ze stálého příjmu a nezapočítávat vůbec příjmy příležitostné. Doporučovalo se stanovit i absolutní částky. Vzhledem k poměrně nízkým příjmům, kterých mohou nekvalifikovaní Romové dosáhnout, je zvýšení příjmu rodiny o 20 procent nízkého příjmu jen velmi slabou motivací k práci. Je třeba uvážit, že už jen pouhým docházením jednoho člena rodiny do práce se náklady této rodiny zvyšují (doprava do zaměstnání, stravování na pracovišti, pracovní oděv, prací prostředky atd.). Chceme-li dosáhnout toho, aby otcové vícedětných rodin pracovali, musíme jejich motivaci k práci zvýšit výrazněji.

4.31. Ke zvýšení zaměstnanosti Romů mohou napomoci i kluby nezaměstnaných, které jsou již s podporou úřadů práce zřízeny v několika městech. Zde se nezaměstnaní naučí při několikátýdenním výcviku, jak podávat inzeráty, jak na ně odpovídat, jak napsat profesní životopis. Učí se komunikačním dovednostem, cvičí se v přijímacích pohovorech apod.

4.32. Hlavní změna sociální politiky, kterou doporučujeme, je **přechod od sociálních dávek k sociální pomoci s důrazem na práci s klienty přímo v romském společenství (obci)**. Tuto práci na mnoha místech vykonávají pracovníci občanských sdružení a charitativních společenství. Je dosud nedostatečně ceněna, pracovníci často pracují nezištně s vysokým osobním nasazením, ale bohužel v některých případech neodborně. Občanská iniciativa je zde nejlepší zárukou účinnosti této práce; jistá odbornost je však nezbytná. Proto je možno uvítat, že věcný záměr zákona o sociální pomoci pamatuje na tyto poskytovatele sociální pomoci a připravuje systém akreditací, který zajistí její profesionalitu. Pro další práci na návrhu zákona (zákonů) o sociální pomoci lze doporučit, aby byly vytvořeny právní a materiální podmínky pro komunitní sociální práci, kterou by mohli vykonávat zkušení Romové, byť by nesplňovali obvyklý požadavek středoškolského vzdělání. Dobře znají romskou komunitu a její složitou vnitřní strukturu a hierarchii, znají i její jazyk, její nepsané zákony. Mnozí mají i komunikační dovednost, která jim usnadňuje se s členy komunity dorozumět.

4.33. Před započítáním samostatné práce by měl každý komunitní sociální pracovník pro romskou komunitu absolvovat školení, kde bude seznámen jednak s obecnými pravidly komunitní práce, jednak se specifiky práce s Romy. Po absolvování teoretické části školení se uskuteční praktická část formou stáže u zavedeného komunitního sociálního

pracovníka. Teprve po této přípravě a složení zkoušek započne pracovník působit samostatně.

4.34. Komunitní sociální pracovníky pro Romy by měly zřídit i okresní, případně krajské úřady v místech, kde jsou problematické romské komunity a kde nepůsobí žádná humanitární organizace se zaměřením na tuto práci.

4.35. Ministerstvo práce a sociálních věcí upraví postup, podle kterého budou tito podmínky splňující komunitní sociální pracovníci působit v nestátních organizacích a u okresních úřadů či jiných institucí. Upraví i pravidla jejich odměňování, způsoby kontroly a hodnocení jejich činnosti. Pro nestátní organizace, jejichž pracovníci budou vykonávat činnost komunitních sociálních pracovníků, připraví ministerstvo práce a sociálních věcí podmínky akreditace a způsob financování této činnosti ze státního rozpočtu.

5. Romský jazyk a romská kultura

5.1. Romskému jazyku a romské kultuře bude věnována odpovídající odborná pozornost. Doporučujeme podpořit vznik samostatné **katedry romistiky** na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, případně na některé jiné univerzitě. Základy výuky na nové katedře bude tvořit dosavadní magisterský studijní obor romštiny. Vedle výuky romistiky a romštiny v obou nejrozšířenějších dialektech, slovenském a olašském, bude katedra zajišťovat práce na studiích a výzkumech, bude spolupracovat na vydávání odborných publikací a periodik a bude se podílet na tvorbě učebních textů pro školy.

5.2. Katedra bude moci nabídnout spolupráci na přípravě atestačních kurzů a zkoušek pro budoucí vyučující romistiky a romského jazyka na všech stupních škol. Může se podílet i na vytvoření učebních dokumentů kurzu a zajistí ze svých pracovníků a absolventů pro něj odborné vyučující.

5.3. Druhé odborné pracoviště, **Muzeum romské kultury v Brně**, získá v roce 2000 konečně stálé výstavní prostory, ale neobejde se ani do budoucna bez státní podpory. Mezi ním a katedrou romistiky lze očekávat intenzivní spolupráci.

5.4. Předním úkolem při rozvoji romské kultury je **výzkum a podpora rozvoje kultury a jazyka** obou nejpočetnějších romských subetnik (tj. slovenských a olašských Romů). Opatření ke zdokumentování a zachování těchto kultur jsou zatím činěna nesystematicky, většinou odborníky z vlastního zájmu, bez přispění státních či nestátních subjektů. Žádoucí je proto uskutečnění systematického výzkumu jazyků, kultur a tradičních hodnot Romů, protože postupující asimilace vytváří nebezpečí, že jejich tradiční folklór nenahraditelně zanikne. Pro udržení a aktivní rozvoj romské kultury a jazyka se doporučuje pokračovat ve vypisování grantů na projekty sběru lidové slovesnosti.

5.5. Zvláštní pozornost bude věnována romským **folklórním aktivitám**, které patří ke specifickým projevům romské kultury. Stát podporuje činnost hudebních a tanečních souborů, včetně souborů dětských. Trvá zájem o pořádání regionálních i celostátních akcí, folklórních přehlídek a festivalů romské písně, hudby apod. Zde lze více přihlížet k tomu, co sami Romové považují za svou kulturu, a neposuzovat tuto kulturu měřítky kultury české.

5.6. Nadále se budou prostřednictvím Rady pro národnosti poskytovat státní dotace na činnost redakcí **romských a romistických periodik**. Stát bude nadále podporovat a zajišťovat i jejich distribuci do škol, které navštěvují romští žáci, a do ostatních výchovných zařízení.

5.7. Státní orgány budou nadále různými formami podporovat romské televizní vysílání, respektive jeho obnovení, i vysílání dokumentárních či vzdělávacích pořadů o Romech. V rozhlasu budou nadále zajišťovány podmínky pro práci romské redakce při zachování stávajícího vysílacího času.

5.8. Podpora je hodna distribuce odborné romistické literatury do škol a uspořádání metodických školení pro pedagogy, kterým jsou tyto publikace určeny, včetně publikací již vydaných.

5.9. Po případném vzniku Úřadu by mohlo uskutečňování dotační politiky přejít z části z dosavadních státních orgánů na Úřad.

6. Školství

6.1. Nelze jednostranně uvažovat o přizpůsobení romských dětí školskému systému. Tento systém se musí naopak přizpůsobit dětem. Úplné nebo podstatné přizpůsobení dětí by ostatně nebylo žádoucí. Romské děti se samy přizpůsobit nedokáží a jejich rodiny jim v tom neumí pomoci. Pro romské děti, jaké jsou, musí školský systém vytvořit školu, která je vzdělá dle jejich možností a potřeb, která pro ně bude přitažlivá stejně jako pro všechny ostatní děti a do které je rodiče budou rádi posílat. Metody (pedagogické, psychologické) k dosažení těchto cílů jsou známé. Jde jen o vůli tyto metody uplatňovat a uhradit zvýšené náklady s tím spojené. Částky dnes do vzdělání romských dětí vkládané se v blízké budoucnosti vrátí snížením nákladů na financování nezaměstnanosti, sociálních dávek a nákladů na řešení interetnických konfliktů.

6.2. Mezi přístupy, které se již dnes osvědčují, patří předškolní výchova v mateřských školách, přípravné ročníky, přítomnost romských asistentů ve školách a vyrovnávací třídy. Nejdůležitější je však individuální přístup v základní škole, který je umožněn nižším počtem žáků ve třídách a speciální přípravou učitelů. K dosažení individuálního přístupu bude nutno jednak učitele doškolit, jednak snížit počty žáků především v prvních ročnících. I když za ideální lze považovat snížení počtu žáků ve všech třídách, z ekonomických důvodů by toto snižování mělo probíhat diferencovaně podle toho, kolik žáků ve třídě bude pedagogicko-psychologickými poradnami označeno jako děti se vzdělávacími a výchovnými problémy. K výuce na základních školách s větším počtem žáků se vzdělávacími a výchovnými problémy budou využiti i učitelé dosavadních zvláštních škol, neboť mají potřebné speciální vzdělání a zkušenosti s individuální prací s dětmi.

6.3. Doporučuje se pokračovat ve všech dosud osvědčených aktivitách včetně doučování romských dětí s tím, že je nezbytné rozšířit je tak, aby byly dostupné pro všechny romské děti i dospělé v místech, kde žijí. Naléhavá je pomoc starším Romům, kteří si chtějí doplnit vzdělání. Zde lze postupovat v součinnosti s vyučováním dětí – výuka dětí i dospělých bývá v romských rodinách vzájemně podmíněna. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí zveřejní, jak bude projekty vzdělávání dospělých podporovat. Půjde nejen o dokončení základního vzdělání, nýbrž i specializované kurzy a rekvalifikace.

6.4. Pozornost bude věnována i mateřským školám, kde počet romských žáků v posledních letech poklesl. Po zjištění, jaký vliv hrají v poklesu počtu romských žáků mateřských škol zvýšené poplatky, bude nutné přijmout opatření finanční kompenzace těchto poplatků formou fakultativní sociální dávky, případně uvažovat o možnosti poskytovat dětem ze sociálně slabých rodin svačiny nebo obědy bezplatně. Taková investice se státu a společnosti vrátí.

6.5. V mateřských školách v místech s vyšší koncentrací mladých romských rodin se potřeba romského asistenta jeví zvláště naléhavá. Jednou z možností, jak usnadnit romským dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí vstup do školy, je práce s dětmi předškolního věku a s jejich rodinami v mateřských školách.

6.6. V krajích, kde se nacházejí lokality s větší koncentrací Romů, by měla být zřízena funkce koordinátora mateřských škol pro komunikaci s romskou komunitou. Romským koordinátorem by měla být učitelka mateřské školy nebo osoba s adekvátním pedago-

gickým vzděláním, která absolvuje speciální kurz s důrazem na romistiku, romštinu a komunitní práci. Romský koordinátor bude vyhledávat rodiny dětí předškolního věku a informovat je o možnostech a výhodách návštěv jejich dětí v mateřské škole, vytvářet zázemí mateřského klubu pro romské i neromské matky na půdě mateřské školy (aktivní podíl matek na dění v mateřské škole jim zajistí možnost nahlédnutí do fungování mateřské školy), věnovat pozornost také mladším sourozencům, zajišťovat komunikaci s rodiči dětí příslušníků majority a objasňovat jim přístup multikulturního vzdělávání, vytvářet projekty směřující k propagaci romské kultury (týden romské kultury: romské písně, romská jídla, romské pohádky - v aktivní spolupráci s romskými matkami) a v případě potřeby zprostředkovávat informace o sociálně-zdravotních institucích.

6.7. Přípravné ročníky budou zřizovány při základních školách; za kontraproduktivní se považuje zřizování těchto přípravných ročníků při zvláštních školách. Měli by v nich však učit zkušení speciální pedagogové, kteří projdou školením zaměřeným na specifika práce s romskými dětmi. Přípravná třída musí mít svého romského asistenta, který jednak vypomůže učiteli při vedení dětí, jednak bude spolupracovat s rodinami dětí a zajistí jejich docházku do školy.

6.8. Pro romské asistenty škol je do budoucna nezbytné rozšířit přípravu z dosavadních 80 hodin na minimálně 120 hodin. Na tento kurz by mělo navázat cyklické doškolování v době školních prázdnin.

6.9. Pro spolupráci s romským asistentem bude třeba odpovídajícím způsobem proškolit i učitele, který s ním má spolupracovat. Při dalším vzdělávání pedagogů se doporučuje rozšířit nabídku pedagogických center o semináře pro učitele a romské asistenty.

6.10. Vyrovnávací třídy jsou považovány za nejúčinnější cestu k postupnému omezování zvláštních škol. Romské děti mají v důsledku odlišné rodinné výchovy nedostatky ve strukturaci pojmů, ve vyučovacím jazyce a v pojetí kázně. Všechny tyto nedostatky lze odstranit vhodným výchovně-vzdělávacím úsilím. Poté může žák bez problému pokračovat ve vzdělávání v některém programu základní školy.

6.11. Transformaci zvláštních škol na školy základní je rozumné provést bez stěhování dětí z jedné školní budovy do druhé. Ve zvláštní škole je možné vytvořit třídy (oddělení) s vyučovacím programem základní školy a schopnější děti do tohoto programu postupně přeřazovat. Tento postup umožní využít schopností speciálních pedagogů zvláštních škol (především individuální přístup k žákům), děti z jedné rodiny zůstanou v jedné škole i když jedno bude vyučováno v programu zvláštní školy a druhé v programu základní školy. Nic nebrání ani tomu, aby dítě absolvovalo část předmětů podle programu základní školy a část předmětů podle programu národní školy, případně zvláštní školy. Mělo by být možné, aby dítě v takto vnitřně strukturované integrované škole v jednom předmětu opakovalo ročník, ale v ostatních předmětech pokračovalo, aby v jednom předmětu pokračovalo rychleji (např. dva ročníky najednou) a ve druhém pomaleji (jeden ročník za dva roky).

6.12. Pokud mají školy jednoho zřizovatele, je možno sloučit školu základní se školou zvláštní a transformaci provést uvnitř takto nově vzniklé školy. Pokud je nemají, je žádoucí usilovat o jejich sjednocení příslušným předpisem.

6.13. Nabídka přípravných tříd má být dostatečná pro všechny romské děti. Přípravné třídy však nejsou cílovým řešením. Do budoucna musíme vytvořit takový systém vzdělávání, aby základní školy byly od prvního ročníku až po poslední pro všechny děti, ať přijdou do školy jakkoliv připravené, či zcela nepřipravené a školy podobné dnešním zvláštním školám vyhradit jen dětem s vrozeným mentálním defektem.

6.14. Je nutné vyjít vstříc těm, kteří vychodili zvláštní školy, přestože by v příznivějších sociálních podmínkách mohli chodit do škol základních. Pro dospělé, kteří projeví zájem o doplnění základního vzdělání, existují v současné době kurzy pro doplnění základního vzdělání, které potřebují větší propagaci.

6.15. Pro romské žáky, kteří navštěvují zvláštní školy dnes, lze připravit na základě doporučení pedagogicko-psychologických poraden individuální programy, včetně doučování. Na základě dosažených výsledků budou pak tito žáci následně přeřazeni do základních škol. Tento postup si zaslouží plnou podporu.

6.16. Do budoucna se musíme zamýšlet nad způsobem odměňování učitele, který má ve své třídě více romských dětí nebo „dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí se specifickými vzdělávacími a výchovnými potřebami“. Jedni navrhuje příplatky na každé takové dítě ve třídě, druzí navrhovali každé takové dítě započítávat dvakrát, a tak snižovat skutečný počet žáků ve třídě. Námitka proti příplatkům je, že nezaručují zvýšení kvality výuky, zatímco snížení počtu žáků ve třídě ano. Vhodné je zřejmě kombinovat obě metody, tedy vyplácet nevelký motivační příplatek za každé takové dítě a úměrně snižovat počty žáků ve třídách.

6.17. Učitelé v místech, kde žijí Romové, a to i v malém počtu, by měli být proškoleni v jistém minimu znalostí o romské komunitě, o zvláštlostech romského jazyka a romské kultury a zvláštlostech komunikace s romskými rodiči. Pokud možno ještě před nástupem dítěte do školy by měli být romským poradcem (na okresním úřadě), případně romským pedagogickým asistentem (v příslušné škole) seznámeni se situací rodiny, z níž dítě pochází. To se týká jak začínajících učitelů, kteří by velkou část těchto informací měli získat již při studiu na pedagogické fakultě, tak učitelů, kteří učí po delší dobu, ale kteří se s romskými dětmi setkávali dosud jen sporadicky. Je bohužel pravda, že někteří učitelé mají tendenci zobecnit negativní zkušenost s romským dítětem tak, že ke všem dalším romským dětem přistupují stejně.

6.18. Romští pedagogičtí asistenti mají působit, kde je jich třeba, ve vyšších třídách základních škol. Jejich působení pouze v nultých a případně prvních ročnících se jeví často jako nedostatečné, naopak jejich intervence ve vyšších ročnících jsou většinou ještě úspěšnější než u dětí nejmenších. Je třeba zvážit působení romských asistentů i na druhém stupni.

6.19. Zvláštní situace vznikla v takzvaných komunitních školách, do nichž spádově, ale i z důvodů vzájemné distance etnik, chodí převážně romské děti. Takové školy jsou např. v Chanově v Mostě, v Předlicích v Ústí nad Labem, v Ostravě-Přívoze a v dalších místech. V těchto školách doporučují odborníci alespoň v přípravných a prvních třídách používat romštinu jako pomocný vyučovací jazyk. Znalost romského jazyka u učitelů v těchto školách by měla být vzata v úvahu při osobním finančním hodnocení.

6.20. Podle amerických zkušeností¹ je výhodné pracovat s dětmi z etnických menšin od tří let jejich věku a do práce zapojit jejich rodiče. Někteří rodiče se pak stávají asistenty ve třídách, v nichž je více dětí z menšiny. V USA existují programy, včetně televizních seminářů, rozvíjející dvojjazyčnost a pěstující u dětí z menšin ducha soutěživosti. Tyto programy by mělo nyní Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy posoudit a případně ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí navrhnout vytvořit obdobné pro romské děti.

6.21. Při výchově romských dětí, ale také při multikulturní výchově všech dětí, budou školy a učitelé klást důraz na romské vzory - slavné osobnosti romské identity, jako jsou zpěváci, sportovci, spisovatelé apod. V USA je pod portrétem vzorů ve škole uvedeno nejčastěji *Play it cool, stay in school - Bud' frajer, zůstaň ve škole*. Základní školy by si měly zvát na besedy romské středoškoláky a střední školy, kam chodí Romové, romské vysokoškoláky.

---

¹ Vincent Parillo, profesor sociologie na William Paterson College, New Jersey, USA, přednáška pořádaná Úřadem vlády ČR dne 20.5.1997 v Lichtenštejnském paláci v Praze. Z přednášky, zaměřené především na kooperativní výuku, jsou převzaty názory uvedené v následujících odstavcích této kapitoly.

6.22. Při vypracovávání učebních dokumentů dbají ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, školy a učitelé, aby se od první třídy (od slabikářů) v učebních textech objevovaly reálie ze života Romů. Podaří-li se do učiva vnést něco ze světa, který romské děti znají, usnadní jim to učení.

6.23. Není záměrem předkladatele navrhnout budování romského školství odděleného typu, jakým je v České republice polské školství. Stát ale bude podporovat výuku romštiny ve školách s etnicky smíšenou populací. Naopak nebude usilovat o zakládání škol s českým vyučovacím jazykem, které by byly určeny výhradně nebo převážně pro romské děti. Ve státních školách je žádoucí dosahovat pokud možno rovnoměrného zastoupení menšinových dětí ve třídách. Ze státních prostředků mohou být, případ od případu, podporovány soukromé, církevní nebo nadační školy a třídy, určené romským dětem, s vyučovacím jazykem romským nebo i českým, pokud bude jejich výuka směřovat k romské kulturní emancipaci a k integraci Romů do společnosti. Podmínkou zde je, aby sami romští rodiče a romské spolky (sdružení) se rozhodli poskytovat romským dětem takové vzdělání v souladu s českým právním řádem.

6.24. Zpracovatelé této koncepce se hlásí k obecnému názoru, že v zájmu multikulturní společnosti by stát měl spíše podporovat dvojjazyčné školy a třídy než vzdělávací zařízení oddělené a jednojazyčné. To platí nejen pro Romy, nýbrž i pro děti a rodiče dalších etnických menšin, které své školství dosud nemají, i pro obyvatele České republiky, kteří si zvolili dvojí kulturně-etnické zaměření.

7. Multikulturní vzdělávání a výchova

7.1. Multikulturní výchova a výchova k toleranci se musí stát základem přípravy učitelů. (Multikulturní výchovou zde rozumíme nejen seznámení s jinými kulturami, získání objektivních informací o těchto kulturách, ale především změnu postojů od etnocentrismu k chápání role vlastního národa a jeho kultury v kontextu celého světa a všech kultur.) Všichni studenti pedagogiky a učitelé mají mít dostatek objektivních informací o kulturách různých národů, zvláště národů evropských, a zcela podrobné informace o kulturách národů, jejichž příslušníci žijí jako občané v České republice. Rovněž musejí být podrobně informováni o všech běžně rozšířených předsudcích i záměrně šířených nepravdách o příslušnících jiných národů a etnik. K těmto informacím je třeba učitele připravit formou cvičení na všechny citově podbarvené otázky žáků tak, aby na ně dokázali odpovídat bez emocí. Je nezbytné učitelům vysvětlit mechanismy vzniku etnických konfliktů a naučit je těmto konfliktům předcházet, respektive tyto konflikty řešit. Učitelé by měli ovládat techniky mediace a vyjednávání. Noví absolventi pedagogických fakult tyto znalosti a dovednosti získávají při studiu. Učitelům, kteří již působí ve školách, je možno tyto znalosti a dovednosti zprostředkovat při doškolování. Součástí profesní kompetence učitele by měla být i schopnost/ dovednost identifikovat formy i úroveň diskriminace a zmírňovat či vyrovnávat její důsledky, jimiž trpí žáci z etnických menšin.

7.2. I mateřská škola by měla být multikulturní, zvláště navštěvují-li ji romské děti. Do učebních dokumentů vzdělávání učitelek mateřských škol (střední pedagogické školy) je vhodné zahrnout nové pedagogické přístupy v práci s etnickými minoritami, výchovu k multikulturalitě, stručný exkurz do dějin, jazyka a kultury Romů a jiných etnických menšin s důrazem na specifika bilingvní výchovy, romský etnolekt češtiny a širší romskou rodinu a její specifickou funkci při výchově dítěte.

7.3. Multikulturní výchova a výchova k toleranci by neměly být na základních a středních školách (s výjimkou středních škol pedagogických) zvláštním vyučovacím předmětem, stejně jako informace o etnických menšinách. Naopak, výchova k toleranci a multikulturní výchova má prolínat do všech vyučovacích předmětů. O historii menšin se žáci musí dozvědět při hodinách dějepisu, při studiu konkrétního historického období, o literatuře menšiny v hodinách literatury, o její územní lokalizaci v zeměpise ap. Multikulturně pojaté vyučování dějepisu nabídne žákům objektivní obraz situace a pohledy současníků z obou stran (co si o tom mysleli husité, co křižáci). V dějepisu se žáci dozvědí, jak se

ocitly etnické menšiny na území dnešní České republiky, odkud přišly a proč, jaký byl jejich přínos pro naše země a jaká je jejich kultura. V multikulturní hudební výchově se dozvědí nejen o zahraničních a menšinových skladatelích, ale naučí se i lidovým písním jiných etnik, včetně romského. Velmi významným předmětem by měla být občanská výchova, v níž by byla výchova proti rasizmu součástí vzdělávání o lidských právech. Žáci by měli být seznamováni s vývojem lidských práv směrem k univerzalitě.

7.4. Znalost jiných kultur ve všech případech pomáhá k vytváření pozitivních nebo neutrálních postojů a odstraňuje předsudky, xenofobní a nepřátelské postoje. Znalost se však nemůže omezit na výčet jmen představitelů jiné kultury, ale musí především směřovat k pochopení hodnot jiné kultury, které jsou hlavním motivačním činitelem příslušníků dané kultury. Multikulturní výchova má vést k pochopení činů příslušníků jiných kultur jako kulturně podmíněného chování, které je v dané kultuře stejně hodnotné, jako jiné činy v kultuře naší.

7.5. Pro multikulturní výchovu je nezbytné vytvořit odborné pracoviště ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, které z hlediska multikulturality bude posuzovat všechny učebnice, přicházející s podporou ministerstva do škol, a doporučí nepodpořit takové učebnice, jež nebudou požadavky multikulturality respektovat. K učebnicím se budou požadovat od vydavatelů metodické příručky, v nichž bude učitelům právě multikulturní prvek zvláště podrobně vysvětlen, aby neměli potíže s odpovídáním na dotazy žáků.

7.6. Na dobu přechodnou, než bude dostatek učitelů proškolených v multikulturní výchově, bude při krajských školských úřadech (případně při pedagogicko-psychologických poradnách) funkce krajského a okresního koordinátora multikulturní výchovy, který bude speciálně proškolen ve znalostech multikulturní výchovy a výchovy k toleranci a ve znalostech etnických menšin a komunikačních dovednostech. Na proškolení těchto koordinátorů může být využito zahraničních lektorů, protože státy západní Evropy mají s multikulturním přístupem ve vzdělávání značné zkušenosti a je pravděpodobné, že se na takovémto školení budou podílet i finančně. Koordinátor by pak předával své znalosti a dovednosti učitelům, kteří působí ve školách okresu.

8. Zvýšení bezpečnosti Romů

8.1. Zásadní význam má **omezení bagatelizace** rasisticky motivovaných trestných činů a zlepšení jejich rozeznávání. K tomuto cíli směřuje i již prováděné usnesení č. 789 z 28. července 1999, o opatřeních proti hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů. Krátký časový odstup zatím neumožňuje přesvědčivě vyhodnotit, zda jeho provádění skutečně přineslo požadovaný pozitivní obrat. Následující úkoly na toto usnesení navazují a dále je rozvíjejí.

8.2. Klíčovou součástí úsilí o omezení bagatelizace trestných činů je školení pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Aby takové školení mělo smysl, je především nutno posoudit reálnost a závažnost problému bagatelizace rasisticky motivovaných trestných činů. Zpracovatel koncepce se na základě znalosti četných konkrétních případů domnívá, že v práci policie, vyšetřovatelů, státních zástupců i soudců je bagatelizace rasisticky motivovaných trestných činů, stereotypizace Romů jako (potenciálních) pachatelů trestných činů, nikoli jako obětí, jejich pomíjení či znevěrohodňování v roli oznamovatelů či svědků a diferencovaný přístup k Romům je ještě stále relativně častým jevem. K vyhodnocení těchto nedostatků by mohla přispět **analýza**, jež by byla svěřena např. Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Institut by měl tuto analýzu zpracovat ve spolupráci s orgány činnými v trestním řízení a měl by vzít v úvahu zejména zkušenosti Romů samotných. Je totiž nasnadě, že pokud by zkušenost Romů byla při zpracování analýzy pomínuta, dala by se případná pochybení orgánů činných v trestním řízení jen těžko zjistit.

8.3. Pokud jde o příslušníky Policie České republiky, je zřejmé, že by se výchova proti rasizmu měla stát dlouhodobou součástí vzdělávání nejen studentů policejních škol, ale

i sloužících policistů. Plnění úkolu č. 2c) z usnesení č. 789 z roku 1999, uloženého ministru vnitra - zabezpečit, aby policie formou metodických zaměstnání a seminářů zvyšovala odbornost svých příslušníků, s důrazem na příslušníky pořádkové policie, a jejich schopnost rozpoznávat trestné činy a přestupky spáchané ke škodě jiného pro jeho národnost, rasu, původ, politické smýšlení nebo náboženské vyznání, a snižovala tak možnou bagatelizaci této kriminality při prvním kontaktu oběti s policií - by proto bylo namístě učinit nejen obsahem zprávy, kterou má ministr vnitra předložit vládě do 30. června 2000, ale i obsahem zpráv následných. Tento úkol by měl být hodnocen vždy s odstupem jednoho roku.

8.4. Možnosti policie proškolit větší počet svých příslušníků, jak bylo uloženo ministru vnitra usnesením č. 789 z roku 1999, byly výrazně omezeny skutečností, že toto usnesení nebylo spojeno s přidělením žádných dodatečných prostředků ze státního rozpočtu. Úkol pokračovat v takto orientovaných metodických zaměstnáních musí proto být spojen s přidělením **dostatečných finančních prostředků** na jeho realizaci.

8.5. Do školení policistů by měly být kromě rozpoznávání rasisticky motivovaných trestných činů zařazeny také základní informace o romské komunitě a jejích kulturních odlišnostech. Je nesporné, že podceňování informací poskytovaných Romy jako svědky či oznamovateli trestných činů pramení z toho, že mnozí policisté – podobně jako nemalá část širší veřejnosti – vnímají Romy jako kriminální subkulturu, jejíž příslušníci jsou a priori nevěrohodní. Překonání těchto stereotypů a profesionálních deformací jistě nebude snadné; nelze však na ně rezignovat.

8.6. Je nutno rovněž usilovat o další zvyšování otevřenosti výchovy policistů zapojením nepolicejních odborníků, zástupců akademické obce i občanské společnosti do jejich vzdělávání. Tento bod se týká nejen výchovy proti rasizmu a k toleranci, ale i lidských práv obecně.

8.7. Ve spolupráci se zahraničními partnery, zejména s USA, připravuje v současné době sekretariát Rady pro lidská práva zkušební program zcela nového typu. Budou to interaktivní semináře pro soudce, státní zástupce a policisty. Na programu se podílejí ministerstva spravedlnosti a vnitra a zmocněnec vlády pro lidská práva. Tento program vychází z amerických a západoevropských zkušeností. Týká se problematických oblastí práce orgánů činných v trestním řízení – postihu rasisticky motivovaných trestných činů, přístupu k českým občanům a cizincům, respektive Romům a neromům, v trestním řízení, jakož i využití probace a mediace. Bylo by vhodné, aby bylo oběma zúčastněným ministerstvům uloženo tento zkušební program v roce 2000 nejen realizovat v plánovaném (poměrně omezeném) rozsahu, ale i vyhodnotit. Předpokládá se totiž, že součástí tohoto programu bude i vytvoření týmu českých školitelů dobře obeznámených s mezinárodním kontextem a zkušenostmi jiných států. Pokud se zkušební program osvědčí, bylo by možno v roce 2001 a dalších letech jeho působení podstatně rozšířit.

8.8. Další možnost, jak rozšířit znalosti soudců o rasisticky motivované trestné činnosti a stimulovat účinnější postupy proti takovým trestným činům, představuje využití zkušebního projektu resocializace pachatelů méně závažných rasisticky motivovaných trestných činů, vypracovaného zmocněncem vlády pro lidská práva v součinnosti s ministrem spravedlnosti a ministrem práce a sociálních věcí (bod 4 usnesení č. 789/1999). Je nutno přikročit ke konkrétnímu provádění tohoto programu alternativních trestů a k jeho pravidelnému vyhodnocování. Cílem je, aby přístup soudů k pachatelům rasisticky motivovaných trestných činů, mj. útoků proti Romům, byl diferencovaný. Přitom je třeba zdůraznit, že není myšlena diferenciaci podle typu oběti („spořádaný“ versus „nespořádaný“ Rom), nýbrž podle typu trestného činu a osobnosti pachatele. Ani v trestním řízení s pachateli rasisticky motivovaných trestných činů totiž není vhodné počítat pouze s represí: kromě důslednější represe je nutno usilovat i o **sekundární prevenci**. Projekt resocializace pachatelů méně závažných rasisticky motivovaných trestných činů se v současné době zpracovává na ministerstvu spravedlnosti.

8.9. Dosavadní neuspokojivé uplatňování postupu podle ustanovení § 12 zákona č.83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, který umožňuje rozpustit občanské sdružení hlásající rasovou nenávist teprve po upozornění na konkrétní bod programu, kterým porušují zákon, pokud tento bod svého programu nevypustí, bude v dohledné době změněno. Účinnější postup vůči sdružením, která vyvíjejí činnost směřující k popírání a omezování lidských práv, umožní nová právní úprava na úseku sdružovacího práva. Návrh zákona o spolcích byl předložen v prosinci 1999 vládě a Parlamentu ČR v březnu 2000. Předpokládá se, že spolky vyvíjející takovou činnost by mohly být ministerstvem vnitra zrušeny již bez předchozí výzvy k upuštění od této činnosti.

8.10. Pro upřesnění dalšího postupu by bylo vhodné v souvislosti se zprávou o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasizmem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin, kterou každoročně předkládá ministr vnitra v součinnosti s ministrem spravedlnosti, požadovat i další analytické rozpracování přehledu trestných činů a eventuelně i přestupků s extremistickým podtextem, včetně trestných činů a přestupků motivovaných rasovou a národnostní nesnášenlivostí či spáchaných přívrženci extremistických skupin, který je součástí zprávy. Ministerstvo vnitra by ve zprávě o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasizmem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin za rok 1999 podávalo informaci o:

- vyhodnocení nejzávažnějších případů rasisticky motivovaných násilných činů (nikoli podle trestní kvalifikace, ale podle způsobených následků), aby bylo možno sledovat, jak se u srovnatelných případů vyvíjela úspěšnost vyšetřování, trestní kvalifikace, výše trestů atd.
- vyhodnocení všech případů, kdy byli z rasisticky motivovaných trestných činů obviněni Romové,
- z bezpečnostní zprávy za rok 1998 totiž plyne, že právě Romové představují významný podíl podnikatelů „extremistické“ či rasisticky motivované trestné činnosti, což vyvolává značný údiv a volá po vysvětlení. Případná námitka, že procento Romů mezi těmito obviněnými nelze vyhodnotit, protože romská národnost není u pachatelů sledována, v tomto případě neplatí, protože verbální či fyzický útok jednoho etnického Čecha proti druhému by jistě nemohl být hodnocen jako rasisticky motivovaný, takže podmínkou takového obvinění zjevně je, že tito obvinění byli jako Romové identifikováni.

8.11. Protirasistická kampaň, o níž usnesením č. 34 z 11. ledna 1999, k přípravě kampaně proti rasizmu, rozhodla vláda a na niž byly usnesením č.549 ze dne 31.května 1999, k přípravě kampaně proti rasizmu, vyčleněny prostředky ve výši do 10 milionů Kč, byla zahájena 8.prosince 1999 a bude pokračovat do konce června 2000.

8.12. Účinek kampaně se pokusí alespoň orientačně vyhodnotit závěrečný průzkum veřejného mínění. Podle zkušeností zemí Evropské unie, například Velké Británie a Německa, nelze od půlroční kampaně očekávat převratné změny – tím spíše, že její rozpočet je poměrně skromný. Všechny zahraniční zkušenosti nasvědčují tomu, že se změny ve veřejném mínění začnou projevovat až po několikaletém intenzivním působení. Předpokládá se, že na tuto kampaň bude moci částečně navázat podobně orientovaný projekt hrazený z prostředků Evropské unie (PHARE 99), ale bylo by politicky neúnosné, aby návazná činnost byla odkázána výlučně na financování ze zahraničních zdrojů. Proto lze doporučit:

- Vyčleňovat každoročně prostředky minimálně stejného rozsahu, jaké byly určeny na připravovanou první kampaň proti rasizmu.
- Vytvořit koordinační skupinu (3 - 4 osoby), která bude pověřena vyhodnocením výsledků této úvodní kampaně (do 31. září 2000) a přípravou kampaně následné, přičemž v této skupině budou jak odborníci na práci ve sdělovacích prostředcích, tak odborníci

na problematiku romské menšiny a dalších etnických skupin žijících v České republice. Členové této skupiny by měli být zaměstnanci státní správy a měli by příští mediální a výchovně-vzdělávací kampaně proti rasizmu, resp. pro toleranci a zlepšování interetnických vztahů, aktivně vytvářet. Větší díl práce na těchto kampaních by se přenesl na zaměstnance státní správy; profesionální agentury, vybrané ve výběrových řízeních, by přispívaly ke kreativním řešením, ale jejich role by byla jen servisní.

8.13. Pro zařazení koordinační skupiny existují variantní řešení:

Její zařazení v odboru pro lidská práva Úřadu vlády nebo zařazení do případně nově vytvořeného Úřadu pro etnickou rovnost a integraci. Ve prospěch druhé varianty lze uvést, že výše zmíněná instituce by měla samostatnou rozpočtovou kapitolu a při přidělení prostředků na kampaň by se mohla vyhnout obtížím, s nimiž se potýkal odbor pro lidská práva Úřadu vlády při přípravě zkušební kampaně.

8.14. Zvýšení pocitu bezpečnosti romských komunit napomůže rozhodnutí o pietní úpravě obou míst táborů nucené koncentrace Romů v období druhé světové války v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, které bude významným prvkem uznání historického dluhu vůči Romům. Řešení je jednou z podmínek zlepšování soužití.

9. Výzkum soužití různých etnik

9.1. Výsledky odborných analýz budou významné jak pro koncipování opatření vládní politiky, tak pro prezentaci státní politiky v zahraničí a koncipování mezinárodní politiky v oblasti ochrany etnických menšin.

9.2. Zahájení systematického výzkumu je mimořádně potřebné. Bude však značně obtížné, protože bude zapotřebí vypracovat způsoby získávání informací mezi romským obyvatelstvem, jednat s jeho reprezentacemi s cílem získat jejich podporu a zájem na tomto výzkumu a položit základy pro dlouhodobý výzkum v této oblasti. Všechny výzkumy bude koordinovat případně vytvořený Úřad a do jeho vzniku Komise, aby se vyloučila duplicita.

9.3. Podstatnou záležitostí pro zavedení úspěšných podpůrných opatření ve vztahu k romské populaci je znalost stavu a tendencí demografického vývoje romské populace. Sčítání lidu neposkytuje spolehlivé údaje. Bude nutné nalézt metodu sběru demografických údajů o romské menšině a na základě použitelných podkladů i odhadů popsat demografickou situaci a prognózy vývoje, včetně územního rozložení. Demografická analýza a validní předpoklad dalšího vývoje jsou úzce spojeny s potřebou zpracování metody získávání dat, kompatibilních s mezinárodními standardy. Takto získaná data napomohou formulovat integrační opatření a jejich ekonomické souvislosti.

9.4. Doporučuje se podpořit interdisciplinární výzkum individuálních, rodinných i skupinových sociálních trajektorií romských obyvatel, jejich sociálních aspirací a faktorů, které jejich sociální mobilitu ovlivňují. Významnou součástí takových výzkumů mohou být dílčí případové studie a jejich zobecnění. Výzkum uvnitř menšiny bude vyžadovat pečlivý výběr respondentů, rodin, vytvoření kontrolního vzorku apod.

9.5. Je nutno provést podrobnou analýzu projektů, které fungují, zhodnotit využití prostředky a nalézt způsob dalšího užití. Doporučujeme podpořit jak kvalitativní výzkumy úspěšně aplikovaných projektů vedoucích k nápravě vztahů majority a minority, tak kvantitativní i kvalitativní výzkumy uvnitř romské komunity.

9.6. Výzkumné práce o soužití a integraci romské menšiny, stejně jako výzkumy uvnitř ní, musejí sloužit jako prostředek k posílení Romů v jejich emancipačních, a tím i integračních snahách. Výzkumy napomohou získat informace o sociálním, kulturním i ekonomickém rozvoji příslušníků romské komunity; cílem samotným pak bude aplikace poznatků získaných výzkumem v praxi, ve formě zkušebních nebo celostátních programů.

9.7. Romové, respektive cesty k jejich integraci, budou trvalou prioritou výzkumu. Takový výzkum je třeba podpořit i finančně, a to:

- a) účelovou finanční podporou výzkumů na fakultách a v ústavech univerzit a vysokých škol,
- b) zahrnutím poznávání romské menšiny mezi významné dlouhodobé a kontinuální výzkumy v resortních výzkumných ústavech a střediscích,
- c) zařazením výzkumu mezi významné v resortních grantových agenturách při poskytování dotací z prostředků určených v příslušných resortech na vědu a výzkum.

9.8. Výzkumné studie by měly být vždy doplněny o podrobné rozpracování návrhů opatření. Na výzkumech se bude jistě podílet i nová katedra romistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, centrum romistiky Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Muzeum romské kultury v Brně, projekt romského vzdělávání katedry sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci i případně nově vytvořený Úřad.

9.9. Přednost při výzkumu mají:

- a) analýza a prognóza demografického vývoje romských obyvatel v České republice do roku 2020,
- b) analýza sociálně-ekonomické situace romské menšiny,
- c) analýza příčin a mechanismu vzniku soustředění romských obyvatel ve městech, vznik ghett, rozbor problémů s tím souvisejících,
- d) analýza faktorů ovlivňujících společenskou integraci a sociální vzestup příslušníků romské komunity s návrhy na příslušná opatření vedoucí k nápravě,
- e) komunikační strategie napomáhající k narovnání vztahů mezi menšinami a většinovou populací, stejně jako vztahů uvnitř romské menšiny,
- f) sociální práce v místní romské komunitě, účinnost jednotlivých forem,
- g) pedagogika, multikulturní výchova a výchova k lidským právům,
- h) možnosti udržení a rozvoje romského folklóru,
- i) historie Romů, vývoje a posuny v normách a hodnotách uvnitř romské menšiny,
- j) romský jazyk, jeho udržení a rozvoj, včetně dialektologických studií,
- k) mezinárodní (evropský) rozměr soužití s Romy.

9.10. Tyto dlouhodobé i krátkodobé výzkumy budou průběžně sledovány a hodnoceny odbornými garanty a zadavateli. Výsledky výzkumných prací budou postupně zveřejňovány. Vedoucí případně vytvořeného Úřadu a do jeho vzniku předseda Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity bude koordinovat neformální skupinu složenou ze zadavatelů výzkumů financovaných vládou a resorty. Její členové se budou o svých projektech vzájemně informovat a informace o výzkumných programech budou rovněž bez prodlení dostupnými prostředky zveřejňovat.

9.11. Výzkum je základ každé odborné práce. Ideální je, může-li výzkum předcházet zásahům do situace. Na druhou stranu je zřejmé, že situace Romů v České republice vyžaduje okamžité kroky i za cenu toho, že to nebudou kroky bezchybné. Výzkum by měl napomoci především tomu, aby další kroky už nemusely vycházet jen z kvalifikovaných odhadů, z praktické znalosti, z dlouholeté zkušenosti či jiných, v zásadě neodborných přístupů.

10. Občanské poradny

10.1. Práce občanských poraden je profesionální. Jejich přístup ke klientům je ojedinělý a vůči Romům vhodný. Proto se jeví nanejvýš potřebným, aby se jejich služby staly lehce dosažitelné i příslušníkům romské komunity. K tomu je především nutné podpořit rozvoj sítě těchto poraden tak, aby v co nejkratší době byly alespoň ve všech okresních městech.

10.2. Vzhledem k dosud nepřekonané nedůvěře Romů k neromským institucím by bylo vhodné, kdyby v těchto poradnách, alespoň v místech s vyšší koncentrací romské komunity, mohli pracovat i Romové, a to nejen jako dobrovolníci, ale také jako placení asistenti. Romský asistent poradny by mohl pomoci v poradně zaměstnaným odborníkům v komunikaci s Romy, mohl by vyhledávat potenciální klienty v terénu a méně aktivní klienty by při vyřizování jejich záležitostí, podle rady odborného poradce, mohl doprovázet.

10.3. Romští pracovníci poraden by se zabývali problémy, jež by pravidelně vyhodnocovali a konzultovali s pracovníky příslušných městských či okresních úřadů. Z pohledu nestátních organizací by pak upozorňovali na systémové nedostatky současné právní úpravy a mohli by se domáhat její změny. Pro romského asistenta bude vhodné vytvořit takové mzdové a pracovní podmínky, aby o tuto práci měli zájem především Romové, kteří již požívají jisté autority v místní romské komunitě. Dále by bylo třeba připravit zaškolení a návazné cyklické proškolení, které by usnadnilo jejich komunikaci s odbornými poradci poradny.

10.4. Při školení Romů, kteří projeví zájem o práci v občanských poradnách, je možno navázat na výuku sociální práce, zajišťovanou Evangelickou akademií se sídlem v Praze 4, i na školení prováděná Asociací Občanských Poraden.

11. Nestátní neziskové organizace

11.1. Pro rozvoj neziskových organizací podílejících se na povznesení romské menšiny je nutné ujednotit praxi udělování dotací ze státních prostředků. Cílem je dosažení takové situace, aby se o dotacích romských a proromských projektů rozhodovalo koordinovaně. Pokud zůstane rozhodování v působnosti jednotlivých ministerstev, je žádoucí, aby veškeré informace o romských a proromských projektech byly evidovány a vyhodnocovány Komisí. Za optimální považujeme svěřit rozhodování o dotacích pro romské a proromské projekty Komisi, nebo budoucímu případnému Úřadu pro etnickou rovnost a integraci. Na tomto rozhodování by se podílela jednotlivá ministerstva, která by kontrolovala realizaci projektů.

11.2. O granty budou moci žádat za rovných podmínek fyzické i právnické osoby, státní organizace (např. školy, školské úřady, okresní úřady), samospráva i nestátní neziskové organizace registrované jako občanská sdružení (spolky), obecně prospěšné společnosti a účelová zařízení církví. ministerstvo práce a sociálních věcí usiluje již nyní o zrovnoprávnění poskytovatelů služeb (státních i nestátních) prostřednictvím akreditací sociálních služeb a změnou systému jejich financování.

11.3. Doporučujeme dvě varianty vedení těchto projektů:

- dotační politiku vlády bude provádět a projekty povede Komise a po svém případném vzniku nově vytvořený Úřad,
- projekty uskuteční smluvně vázané organizace pod kontrolou Komise a po jeho vzniku pod kontrolou nově vytvořeného Úřadu.

11.4. Z hlediska podpory romských a proromských projektů je výhodné podporovat i malé projekty, i když je to administrativně náročnější.

11.5. Vyúčtování čerpání prostředků se doporučuje předkládat průběžně kontrolní skupině, která bude řešitelům dávat doporučení.

11.6. Komise a po svém případném vzniku Úřad zajistí dohled nad uskutečňováním projektů.

12. Závěry

12.1. Tato vládou schválená koncepce pro léta 2001 - 2020 je otevřena ke stálé celospolečenské diskusi. V průběhu času musí být podrobena změnám a doplňkům především podle výsledků výzkumu a vyhodnocování úspěšnosti jednotlivých, již učiněných kroků. Překonané postoje a názory z ní budou průběžně odstraňovány. Ve všeobecné diskusi sehraje důležitou úlohu Parlament České republiky. Zúčastní se jí nejen odborníci a pracovníci státní správy, nýbrž široká veřejnost včetně Romů a jejich občanských sdružení a dalších organizací. Významné změny, zvláště pokud jde o romské poradce, asistenty a koordinátory a také úřadovny zamýšleného Úřadu, nastanou při postupném zavádění krajského zřízení. Ochrana práv Romů i integrační snahy budou spojeny s krajskými samosprávnými orgány a stát musí nalézt způsob, jak tyto funkce podpořit nebo i zajistit.

12.2. K dotváření koncepce bude vytvořena funkční pracovní skupina složená ze zástupců resortních ministerstev, zástupců měst a obcí s vyšší koncentrací romských komunit, romských aktivistů a odborníků, která bude nacházet a doporučovat změny v koncepci tak, aby řešila současnou situaci koexistence menšin a většiny ve státě ve smyslu předpokládaného vývoje směřujícího k evropské integraci.

12.3. Příslušný orgán - nyní zmocněnec vlády pro lidská práva, který je předsedou Komise, a eventuálně v budoucnu Úřad - bude vládě průběžně navrhopvat aktualizaci koncepce, a to vždy koncem každého kalendářního roku. Vláda pak o aktualizaci rozhodne.

12.4. Způsob přijetí koncepce, její propagace, uskutečňování jejích cílů a další rozvíjení jejích prvků bude mít značný vliv na hodnocení České republiky Evropskou komisí, která se k dosavadnímu způsobu soužití většiny s Romy a právní ochrany Romů vyjádřila v poslední hodnotící zprávě kriticky. Zpráva, která má být vydána na podzim 2000, bude pro vstup České republiky do Evropské unie klíčovou. V tomto smyslu ovlivňuje vládní řešení integrace Romů do společnosti integraci České republiky do Evropy.

V Praze 1. března 2000

Zpráva zmocněnce vlády pro lidská práva o současné situaci romských komunit

V této zprávě záměrně neuvádíme, co jednotlivé resorty vykonávají při plnění usnesení vlády ze dne 29.října 1997 č.686, ke zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě, a dalších usnesení týkajících se romských komunit. Vláda je informována dvakrát ročně zprávou o plnění těchto usnesení. Zpráva se snaží popsat problémy, které romské komunity v České republice mají, a hledat jejich příčiny. Tato zpráva se snaží hledat především příčiny, které může vláda svými rozhodnutími odstranit a méně se zabývá příčinami, které by měly odstranit romské komunity, respektive jejich členové sami. Návrhy řešení těchto problémů jsou obsaženy v koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti, (dále jen *koncepce romské integrace*).

1. ROMOVÉ JAKO ETNICKÁ MENŠINA, JEJICH ÚČAST NA SPRÁVĚ VĚCÍ VEŘEJNÝCH

1.1. Objasnění základních pojmů a vyvracení některých mýtů.

Pro porozumění koncepcí romské integrace (dále jen „koncepce“) je třeba objasnit základní pojmy a upozornit na nesprávnost některých rozšířených názorů:

1.1.1. Romů nežije v České republice 250 nebo dokonce 300 či více tisíc, jak se často tvrdí. Skutečný počet osob, které jsou většinou společností považovány za Romy, je pravděpodobně nižší než 200 tisíc². Do tohoto počtu *nejsou započítáváni* asimilovaní Romové (většinou ze smíšených manželství) a asimilované romské rodiny, které se s romskými komunitami nestýkají, nemluví jejich jazykem a nejsou nositeli jejich kultury. Asimilovaných Romů, které za Romy nepovažuje ani jejich okolí, je jistě několik desítek tisíc. Do romských komunit patří podle našeho názoru i ti Neromové, kteří v ní žijí jejím způsobem života, často jako manželé či partneři Romů.

1.1.2. Podpora sociálního vzestupu, kterou se snaží formulovat i tato koncepce, se týká Romů jako příslušníků etnické menšiny, především však sociálně marginalizovaných Romů v místních romských společenstvích (komunitách). V 70.letech úřady, které Romům poskytovaly pomoc, odlišovaly mezi pojmy Cikán (podle předpokládané národnosti) a cikán (podle způsobu života). Je třeba vzít v úvahu, že v určitých situacích se pravděpodobně z účelových důvodů nebo z neznalosti uvádějí odhady počtů Romů vyšší, než je skutečnost. Také samospráva, zvláště v konfliktních místech, má často tendenci, z pochopitelných důvodů finančních či prestižních, tyto počty zkreslovat směrem nahoru. Stejný zájem mají i nestátní neziskové organizace a další žadatelé o granty a jiné finanční prostředky. Ostatně i někdejší národní výbory, které do roku 1989 prováděly evidenci počtů Romů, mohly, aby získaly více prostředků, tyto počty nadhodnocovat³.

---

² Srovnej Květa Kalibová: Romové z pohledu statistiky demografie, in: Romové v České republice, str.107, dále V.Srb: Skolarizace romské mládeže, Demografie, ročník 39, 1997, č.1. Souvislosti viz i Helena Balabánová: Romské děti v systému základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění in: Romové v české republice, Socioklub, Praha 1999, str.102 a následující.

³ Květa Kalibová: citované dílo, str.98

1.1.3. Až do roku 1989 se počty Romů v Československu sledovaly hned na několika úrovních: narozené děti se označovaly v kartotékách porodnic a hlášení o těchto počtech se pravidelně, jednou ročně, zasílala ministerstvu vnitra. Také školy vedly evidenci romských dětí a rovněž ji jednou ročně vykazovaly. Pracovníci pověřeni péčí o cikánské obyvatelstvo (kurátoři) vedli do roku 1989 evidenci podle okresů a do ní uváděli nejen počty, ale též věkovou a socio-profesní strukturu. I když tyto evidence nebyly nikdy přesné, pro statistické účely a rozhodování o celorepublikových opatřeních byly jistě více než dostatečné. Právě posledně jmenovaná evidence kurátorů, která byla vytvářena s využitím dvou prvních evidencí, byla vysoce validní. Pokud byly údaje nějak zkresleny, bylo to *většinou směrem nahoru* – pracovníci pověřeni péčí o cikánské obyvatelstvo (kurátoři) neměli zájem počty snižovat. Romové, kteří dočasně nebo částečně žili v jiném než původním okrese, byli však často počítáni dvakrát. V roce 1993 se očekávalo větší stěhování Romů ze Slovenska do českých zemí. Nic takového nenastalo, naopak nemálo romských rodin, které již více let žily v České republice, se po potížích se získáváním českého občanství odstěhovalo zpět na Slovensko. Rovněž nemalá je emigrace Romů do západních zemí. Naopak do země přichází jen nemnoho Romů z Rumunska a bývalé Jugoslávie, ale ti zde nezůstávají, Česká republika je pro ně tranzitní zemí.

1.1.4. Při tvorbě takzvaného kvalifikovaného odhadu je tedy třeba vycházet ze znalosti všech uvedených skutečností a z evidencí vedených do roku 1989. Vzhledem k tomu, že tyto evidence byly podle jednotných kritérií vedeny dlouhodobě, nejméně od roku 1974, kdy byla ve všech okresech vytvořena místa kurátorů pro cikánské obyvatelstvo, je možno prodloužit vývojové křivky a dobrat se tak pravděpodobných výsledků. Podle těchto evidencí byl meziroční přírůstek romského obyvatelstva v letech 1970 – 1980 průměrně 3,8 procenta, v letech 1980 až do roku 1989 byl 3,3 procenta. Dnes už nemůžeme odlišit, jaký podíl měl na tomto čísle přírůstek přirozený a jaký podíl byl způsoben migrací ze Slovenska (s odečtením migrace z českých zemí na Slovensko). V dalším přebíráme předpoklad Květy Kalibové⁴, že celkový přírůstek v letech 1990 – 1998 byl 3,0 procenta, i když některé skutečnosti nasvědčují tomu, že by mohl být i nižší. Přirozený přírůstek mohlo snížit i zhoršení bytové situace. Porodnost romských žen rovněž klesá. Podle téže autorky, čerpající z kurátorské evidence cikánského obyvatelstva, žilo v roce 1989 v České republice 145 738 Romů⁵. Pokud tedy budeme počítat s tříprocentním přírůstkem, žilo v roce 1999 v České republice 195 860 Romů. Pracovníci kanceláře Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity (dále jen "Komise") odhadují, že skutečný počet by mohl být o 5 procent vyšší a až o 15 procent nižší – tedy *166 až 206 tisíc Romů v České republice*.

1.1.5. Nižší počty podporují i odhady prováděné v letech 1970 a 1980 tajně (bez vědomí respondentů) při sčítání lidu. Sčítací komisaři, kteří vycházeli z pokynu vázaného na způsob života domácnosti, však odhadli v roce 1980 o 20 procent méně cikánů než kurátoři. (Na Slovensku byl rozdíl směrem dolů pouhá dvě procenta.) Také Jitka Gjuričová z ministerstva vnitra odhaduje⁶ na základě extrapolace odhadů ze 70. a 80.let počet Romů žijících nyní v České republice na 150 až 180 tisíc.

1.1.6. Při sčítání lidu se v roce 1991 k romské národnosti přihlásilo v České republice necelých 33 tisíc osob, tedy cca 20 procent odhadovaného počtu, k romštině jako mateřštině se hlásilo 24 tisíc osob, z toho 16,3 tisíce osob, které se prohlásily za Romy, a 7,7 tisíce jiných osob. Skutečnost, že k romské národní identitě se hlásilo tak málo Romů, byla způsobena dvěma vlivy – historickým strachem potomků lidí, které po staletí

---

⁴ viz Květa Kalibová: Romové z pohledu statistiky a demografie, in: Romové v České republice, Socioklub, Praha 1999, str.107.

⁵ Květa Kalibová: Demografie, ročník 38, č.4, 1997.

⁶ Jitka Gjuričová: Na okraji - Romové jako objekt státní politiky, Prevence se musí vyplatit, MV, odbor prevence kriminality, Praha 1999

vraždili a pronásledovali a které postihl holocaust, a nevědomostí, že na rozdíl od období před rokem 1990 se k romské národnosti hlásit mohou, respektive neznalost, že je možno hlásit se k jiné národnosti než dříve. Do roku 1989 neměli Romové v Československu možnost hlásit se k romské (cikánské) národnosti, přihlášení se k nějaké (jiné než národnosti bylo přitom povinné. Romští obyvatelé českých zemí se proto hlásili k české, slovenské nebo maďarské národnosti. Předpisy, které zakazovaly Romům hlásit se ke své identitě, měly asimilační povahu.

1.1.7. *Kočovníci*. Romy z Československa nelze zařazovat do stejné skupiny jako západoevropské *gens du voyage, travellers*, i když tito kočovníci jsou většinou Romové. S výjimkou olašských Romů, kterých je zhruba 10 procent všech dnešních Romů v České republice, jsou Romové po mnoho generací, většinou od Marie Terezie, některé rodiny už od 16. století, usedlí. Jsou to většinou potomci slovenských Romů, kteří se do českých zemí začali stěhovat po válce. (Podrobněji viz 1.5.1., 3.2., 5.2. a další.)

1.1.8. Na adresu západoevropských zemí zaznívá v České republice často kritika podmínek, v nichž žijí – většinou kočovní – Romové. Česká republika má jistě povinnost - pomocí mechanismů mezinárodních a evropských smluv, a morálně jistě i při bilaterálních stycích - kritizovat jiné státy za nedostatky při ochraně lidských práv. Je přitom správné být adresným, například Francii za nedostatečnou ochranu etnických menšin kritizovat Česká republika nemůže, neboť Francie etnické menšiny neuznává a nepřistoupila k žádné smlouvě na jejich ochranu. Každá kritika, pochází-li od státu, by měla být nejen fundovaná, ale navíc i procedurálně vhodná. Porušování lidských práv romské a kočovnické menšiny v západoevropských zemích není nijak výrazné, v České republice tato kritika slouží jen k zastírání domácí situace.

1.1.9. K výrazu *pozitivní diskriminace*. Výrazů „pozitivní rasismus“, „rasismus naruby“, „opačná diskriminace“ a „pozitivní diskriminace“ používají ve světě většinou odpůrci vyrovnávacích (pozitivních, afirmativních) postupů, přístupů či akcí nebo lidé nepoučení. Skutečnost, že takové akce či přístupy *nejdou diskriminací*, je v českém právním řádu ve formě nadzákonného předpisu stvrzena mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána, zejména Mezinárodní úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace (její článek 1, odstavec 4). Koncepce soužití s Romy, schválená 7.dubna 1999 vládou, také hovoří o *vyrovnávacích akcích*.

1.1.10. Názvu *Rom* místo *Cikán (cikán)* se začalo užívat v češtině a slovenštině v Československu poprvé v roce 1968. (Slovenský ekvivalent je *Róm, Rómovia*.) V oné době Romové založili Svaz Cikánů-Romů – vznikl zdola, z místních organizací – jako výraz emancipačního sebeorganizování se. Státní orgány, které likvidovaly mnohé demokratické prvky, jež si v letech 1968 – 1969 čs. společnost vytvořila, zrušily také Svaz Cikánů-Romů. Výraz *Cikán* byl pak užíván až do ledna 1989, kdy předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo o změně a nadále se používá výraz *Rom*. Evropští (a američtí) Romové se ve svém jazyku nazývají *Rom*, množné číslo *Roma*; výjimku tvoří některé skupiny, které se vzdaly své původní mateřštině. Největší je maďarská, kde se za Romy označují *Romové olašští a beášští* (ti hovoří dialektem archaické rumunštiny), zatímco tamní *Ungrike Roma*, hovořící jen maďarsky, se nazývají *Cikány*. V České republice je třeba důsledně trvat na označení *Rom*, většina Romů si to přeje. Ostatně již v roce 1971 požádala tehdy založená Mezinárodní romská unie (IRU) o užívání slova *Roma* a tendence nahrazování apelativ etnonymy je v evropských jazycích častější⁷. V některých moravských dialektech češtiny znamená navíc *cikánit* totéž, co ve spisovné slovenštině *cigánit*: klamat, podvádět, lhát; *cigán* je slovensky totéž co *klamár*. V obou jazycích má apelativum *Cikán/Cigán* pejorativní nádech, zvláště v posledních deseti letech, kdy se oficiálně užívá výrazu *Rom/Róm*.

---

⁷ viz například dřívější Böhme – Tscheche, Chochol – Ukrajinec, Čuchoněc – Fin, Habešan – Etiopce, z poslední doby Křovák – San, Eskymák – Inuit a j.

1.2. Integrace, asimilace a emancipace

1.2.1. Většinová společnost pohlíží na Romy v zásadě dvojnásobně, který předznamenává způsob řešení problematiky společenského soužití s nimi. Podobný pohled mají i Romové sami na sebe.

1.2.2. První možností je nazírat na Romy jako na etnickou skupinu, která je menšinou nikoliv především sociální, nýbrž ve smyslu hlavy třetí Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) menšinou „národnostní a/nebo etnickou“. Jinak řečeno, český ústavní pořádek zaručuje Romům menšinová práva, jež příslušníci romské menšiny užívají společně s jinými příslušníky téže menšiny. Romové v jednotlivých zemích jsou, říkají mnozí, a především stále častěji oni sami, součástí nově se vytvářejícího evropského romského národa. Důraz na etnicitu, tedy na národní identitu (slovy Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin, dále jen "Rámcové úmluvy"), důraz, řečeno pojmem českého ústavního pořádku, na národnost⁸ nebo na příslušnost k menšině, jejíž práva stát zaručuje, je východiskem pro *integraci* Romů do většinové společnosti, založené na *emancipaci* romské menšiny. Integrací rozumíme postupné funkční soužití většiny a menšiny, vzájemné kulturní ovlivňování většiny a všech menšin, rozvoj menšinové kultury vedoucí k *multikulturalitě* společnosti, který obohacuje všechny její části. V integračním procesu nesmějí být Romové manipulováni. Je to proces založený nejen na dobrovolnosti Romů, ale i na svobodné vůli rostoucího počtu Romů i příslušníků většiny spolupracovat.

1.2.3. Druhý pohled na Romy si všímá *především* příkrého sociálního rozdílu mezi většinou Romů a většinou české společnosti a zdůrazňuje nutnost snížení nezaměstnanosti, zvýšení kvalifikace a úrovně vzdělání a zlepšení bydlení a zdravotního stavu romské populace. Redukce celé problematiky na sociální dimenzi, jakkoli je její řešení nejen důležité, nýbrž nezbytné, vede k zanedbání etnického rozměru pohledu na Romy a může podporovat jejich *asimilaci*.

1.2.4. Integrací se zde rozumí dobrovolné a ze strany menšiny požadované začlenění jedinců a skupin do společnosti při zachování jejich vlastní identity. V případě Romů k ní patří především jazyk a vlastní kultura, včetně těch nepsaných skupinových norem, které nejsou v rozporu s obecně platnými normami společnosti jako celku. Asimilací je oproti tomu takové začlenění se do společnosti, při kterém se jedinec vzdá své národní identity, nebo její podstatné části - například mateřského jazyka, vlastní kultury a podobně. Nedobrovolná asimilace, která byla cílem politiky do roku 1989, je nepřijatelná. Dobrovolná asimilace je jednostranný proces ze svobodné vůle a iniciativy jedince, který se chce asimilovat. Je na jeho svobodném rozhodnutí, zda a do jaké míry se chce asimilovat. *Také v této snaze může být ze strany státní správy podporován a rozhodně by mu nemělo být v ní bráněno.* Integrace je dvoustranný proces, jehož podmínkou je dobrovolná snaha těch, kteří se chtějí integrovat, začlenit se více do společnosti jako její součást, a ochota celku, do něhož se chtějí integrovat, je přijmout, respektive co nejvíce jim přijetí usnadnit. Přijímající strana musí považovat za jednu ze svých povinností ochranu identity strany přijímané.

1.3. Romové v České republice a Evropská unie

1.3.1. Emancipační cesta vedoucí k multikulturalitě není v západní Evropě běžná. Uplatňuje se spíše ve střední a východní Evropě, včetně Rakouska a Německa, a také v USA, částečně ve Velké Británii a zejména pak v Kanadě. Většina států západní Evro-

---

⁸ národnost: Listina, čl.3 odst.2, příslušnost k národnostní a/nebo etnické menšině: čl. 3 odst.1, čl. 24 a čl. 25 odst.2

py rozumí integraci především asimilaci, případně podle francouzského příkladu existence etnických menšin v našem smyslu vůbec neuznává. *Takováto „integrace“ je v českých podmínkách překonaná.* Protože ve státech EU je postavení menšin různé, je právní úprava jejich poměrů svěřena jednotlivým státům. Ostatně Romů žije v západní Evropě mnohem méně než v bývalé sovětské části Evropy a Jugoslávii. Sedenterizovaných (usazených) Romů, *kteří nejsou asimilováni*, je v západní Evropě velmi málo, romští kočovníci jsou zde zahrnováni mezi takzvané cestovatele, lidi cest. (Podrobněji viz 1.1.7.)

1.3.2. Při řešení nejrůznějších problémů, včetně sociálních, které se týkají romské menšiny ve střední a východní Evropě, projevuje z uvedených právních i faktických důvodů Evropská komise snahu nezasahovat do úpravy postavení menšin a ochrany jejich práv v jednotlivých státech. Výsledkem tohoto přístupu je nedostatečná, pouze fragmentární pomoc romským menšinám v kandidátských a dalších státech střední, východní a jihovýchodní Evropy. Pomoc prostřednictvím programů PHARE je, vzhledem k historicky zanedbanému sociálnímu stavu romské menšiny, *zatím* málo účinná.

1.3.3. Česká republika usiluje nyní o *europaizaci soužití s Romy*⁹. Vzhledem k různým pohledům na etnické menšiny (ba dokonce na samu existenci menšin) v jednotlivých státech Evropské unie se na mezinárodním fóru v poslední době často uvádí, že Komise EU a státy Evropské unie by měly začít poskytovat přidruženým a kandidátským státům ve střední a východní Evropě a na Balkáně společnou a orgány Komise EU koordinovanou péči, zaměřenou na sociální postavení tamních Romů. Společným financováním lze během několika let dosáhnout výrazného zlepšení sociálního statusu většiny romské populace (hromadnou změnu způsobu obživy, odvozenou z historického profesního pozvednutí celé kasty, nazývá romistka Milena Hübschmannová *sanskrtizací Romů*), a to především v úrovni jejich vzdělání a profesní kvalifikace, při jejich zaměstnávání a radikálním snížení nezaměstnanosti, a také v úrovni bydlení a zdravotního stavu.

1.3.4. Zlepšování sociálních poměrů Romů by se mohlo uskutečňovat, za pomoci Evropské unie, poměrně bezkonfliktně i proto, že obyvatelstvo, úředníci státní správy i Romové sami, například romští poradci, vycházejíce z výrazných asimilačních tradic, budou ochotni podporovat kroky, které podle převládajících názorů mají či mohou vést k přizpůsobení se Romů většině. Státní orgány budou však ve smyslu této koncepce současně vedeny k zajišťování etnické (národnostní) dimenze rozvoje romské menšiny. Budou tedy směřovány k péči o romský jazyk a jeho výuku, nikoliv jen jako pomocného jazyka, k podpoře rozvoje romské kultury a školství, k péči o zachování romských tradic, k podpoře sebeorganizování se Romů ve spolcích, sdruženích a k zajišťování jejich účasti na správě veřejných věcí pomocí jejich menšinových orgánů, demokraticky zvolených. (Viz i 1.6.2. a násl. a 1.7.6.)

1.3.5. Lze očekávat, že důsledkem tohoto sociálního povznesení dosud marginalizovaných romských komunit a postupného vytváření emancipované romské menšiny bude i citelný pokles romské emigrace do států Evropské unie.

1.3.6. Praktickým krokem europaizace soužití s romskou menšinou se stala i spolupráce českých a slovenských státních orgánů pověřených poradní a koordinační činností v záležitostech Romů a soužití většiny s romskou menšinou. Na podzim 1999 byla z iniciativy prezidentů obou států založena smíšená slovensko-česká koordinační skupina pro záležitosti romské komunity, jíž spolupředsedají vládní zmocněnci, a to slovenský zmocněnec pro řešení problémů romské menšiny a český zmocněnec vlády pro lidská

---

⁹ Termín *europaizace romské problematiky* používal již v průběhu roku 1998 někdejší vedoucí české stálé mise při Radě Evropy Jiří Malenovský (ministerstvo zahraničních věcí), který tuto myšlenku prosazoval jako první. Termín *europaizace romského problému* byl použit v příloze informace, kterou ministerstvo zahraničních věcí předložilo vládě dne 7. října 1998 pod názvem *Informace o dopadu romské problematiky na zahraniční politiku ČR*.

práva. Skupina zatím koordinuje výměnu informací a materiálů a připravuje další kroky vzájemné spolupráce.

1.4. Romové jako jedna z etnických menšin

1.4.1. Řekli jsme, že hlava třetí Listiny nese název „práva národnostních a etnických menšin“, v textu hlavy se střídají výrazy „národnostní a etnické menšiny“ a „národnostní nebo etnické menšiny“. Žádný český zákon ani jiný právní předpis a dokonce ani vládní materiál nerozlišuje mezi menšinami „národnostními“ a menšinami „etnickými“. Pro české státní orgány jsou nepřijatelné postoje, vyjadřované v některých právnických komentářích, například že romská menšina je etnická, zatímco ostatní jsou národnostní, nebo že Romové jsou národnostní menšinou, zatímco cikáni menšinou etnickou. Před přijetím tzv. menšinového zákona užíváme v této koncepci - její rozšířené verzi - zkráceného ústavního termínu *etnická menšina* pro menšinu nejen romskou, ale všechny menšiny, jejichž práva jsou chráněna hlavou třetí Listiny, tedy v dikci Listiny pro všechny „národnostní a etnické menšiny“.

1.4.2. Stará romská rodová struktura v současné době spíše zaniká, udržuje se nejvíce u olašských Romů. Romové založili několik politických stran a hnutí a sdružili se do několika desítek občanských sdružení. Představitelé těchto stran, hnutí a sdružení chtějí mluvit jménem všech zdejších Romů a požadují podíl na rozhodování o všech věcech týkajících se romské menšiny.

1.4.3. Z mezinárodních závazků, které stát přijal, vyplývá i jeho povinnost umožnit etnickým menšinám, respektive jejich reprezentacím, účast (participaci) na rozhodování o věcech veřejných týkajících se těchto menšin (viz 1.6.2. a násl. a 1.7.6.). Dosavadní snahy ze strany státu zapojit Romy do rozhodování o záležitostech týkajících se romské menšiny se vždy setkaly s kritikou až odmítáním ze strany těch představitelů romských stran, hnutí a sdružení, kteří do rozhodovacího procesu nebyli začleněni. Romská menšina nemůže vzhledem ke své početnosti (cca 1,5 - 2 procenta obyvatel země) prosadit své představitele do parlamentu jinak než na kandidátkách politických stran. Poněkud lepší situace je v jednotlivých obcích, kde je romská menšina relativně početnější. Tam jsou Romové příslušníky místní romské skupiny voleni do obecních rad. V menších obcích je situace jednodušší i proto, že Romové v obci žijící patří zpravidla jen k jednomu rodu, a tak se snadněji dohodnou, kdo je má zastupovat. K zastupování na vyšší úrovni je však třeba dosáhnout konsensu mnoha zájmových skupin, a to dosud romská menšina a její místní skupiny nedokázaly. Pro konsensuální aktivity bude vláda vytvářet podmínky.

1.5. Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity

1.5.1. Minulé vlády samostatné České republiky založily respektive z federálních dob převzaly poradní orgány vlády s prvky občanské společnosti. Tyto orgány, jako je Vládní výbor pro zdravotně postižené občany a Rada pro národnosti, slouží k ochraně lidských práv. Pod tlakem událostí, zvláště zvyšujícím se interetnickým napětím, rostoucí averzí většinového obyvatelstva k Romům a hromadným odchodem Romů do Kanady a západní Evropy, který měl za následek obnovení vizové povinnosti pro české občany cestující do Kanady, rozhodla vláda v říjnu 1997 o zřízení Komise. Ta byla ustavena v lednu 1998. Současně vzala vláda na vědomí zprávu ministra Pavla Bratinky, přiznávající diskriminaci Romů v zemi. Současně bylo přijato usnesení vlády ze dne 29. října 1997 č.686, ke zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě, jímž vláda uložila celkem 41 úkolů 11 ministrům a dalším vedoucím pracovníkům státní správy, směřující k řešení některých letitých problémů, jejichž plnění dále sleduje současná vláda.

1.5.2. Většinou to jsou úkoly dlouhodobé. Plnění úkolů je průběžně kontrolováno, předseda Komise předkládá dvakrát ročně vládě zprávu o plnění těchto úkolů, poslední zpráva byla vládě předložena v říjnu 1999. Aktivní přístup při uskutečňování opatření k romské integraci v poslední době zaujalo především ministerstvo práce a sociálních věcí, které v návrhu Národního plánu zaměstnanosti na mnoha místech pamatuje na nezaměstnané Romy a ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které zajistilo zvýšení počtu přípravných tříd pro romské děti a zvýšení počtu romských asistentů ve školách. V zásadě však platí, že plnění mnohých úkolů je jen formální a že pro roztržitost orgánů státní správy, které tyto úkoly plní, neexistuje účinná kontrola jejich účinnosti. Zejména se nesetkáváme se snahou řešitelů úkoly rozvíjet a rozšiřovat. I tento stav posiluje myšlenku jednoho úřadu státní správy, který by se romskou integrací systematicky zabýval jako svou výlučnou náplní a jehož pracovníci by ze značné části byli zainteresovaní Romové (viz kapitola 2).

1.5.3. Komise je pouze poradním orgánem vlády, bez jakýchkoli výkonných pravomocí. V roce 1998 jí vláda poskytla pět milionů Kč na grantové projekty, z nichž její kancelář dokázala vyčerpat jen necelé dva miliony. V roce 1999 nedostala ze státního rozpočtu nic, na rok 2000 má vládou schváleno 21 milionů korun, zvláště na stipendia romských studentů a zvyšování kvalifikace romských poradců a asistentů.

1.5.4. Komise byla v prosinci 1998 doplněna o zástupce ministerstva zdravotnictví a počet romských členů v Komisi byl zvýšen z šesti na dvanáct. Současně pro zlepšení práce Komise mezi jednotlivými zasedáními byly z představitelů jednotlivých resortů a vybraných Romů vytvořeny úzce spolupracující dvojice, které společnými silami mají řešit aktuální problémy a společně mají předkládat Komisi návrhy. Statut Komise umožňuje vznik pracovních skupin složených z romských členů a z odborníků na konkrétní problematiku, které zpracují určitý problém a výsledky své práce předloží Komisi.

1.6. Menšinový zákon

1.6.1. Usnesením vlády č. 632 z 30.zář 1998 uložila vláda svému místopředsedovi – předsedovi Legislativní rady vlády, aby jí v součinnosti s ministry vnitra, kultury a školství, mládeže a tělovýchovy předložil návrh věcného záměru menšinového zákona, v prodlouženém termínu v prvním čtvrtletí roku 2000. Návrh se od jara 1999 připravuje ve spolupráci se zástupci menšin, kteří jsou členy Rady pro národnosti, poradního orgánu vlády. Menšinový zákon vzniká ve smyslu ústavního pokynu vyjádřeného v článku 25 Listiny, jehož předchozí vlády od roku 1992 nedbaly. Práva etnických menšin, která jsou tímto článkem zaručena, má totiž podle dikce tohoto článku zajistit zákon, který určí podrobnosti těchto práv a podmínky, za nichž jsou zaručována. Zákon je nutný i vzhledem k závazkům, které na sebe vzala Česká republika přijetím Rámcové úmluvy v roce 1998 a které převezme přijímanou Evropskou chartou menšinových a regionálních jazyků (dále jen „Chartou“). Při přípravě menšinového zákona se počítá s ochranou romské, případně olaškoromské menšiny, která bude poskytována ve smyslu Rámcové úmluvy. Při přípravě ratifikace Charty se počítá s ochranou romštiny jako takzvaného neteritoriálního (na území nějaké části státu nevázaného) jazyka. Ochrana se bude týkat romštiny v její standardizaci, provedené na základě slovenských, většinou východoslovenských, dialektů romštiny (dále jen „slovenská romština“), výhledově i olašské romštiny.

1.6.2. Zásadním obratem, který zákon přinese, je změna přístupu státních orgánů k menšinám, tedy i k menšině romské. Za neexistence menšinového zákona poskytovaly státní orgány menšinám a jejich příslušníkům různé prostředky a hodnoty nikoliv proto, že by jim to zákon ukládal jako povinnost, nýbrž proto, že to Listina zaručovala a různé zákony umožňovaly. Po přijetí menšinového zákona bude zřejmé, které etnické skupiny stát uznává jako menšiny. Příslušníci a volené orgány těchto menšin budou mít právo na plnění závazků státu, vyjádřené i menšinovým zákonem. Tak například příslušníci menšin neměli dosud možnost uplatnit zákonný nárok na menšinové školství,

kteřé státní orgány podle poměrně volné úvahy poskytují ve větším rozsahu pouze polské menšiny. Podle nového zákona bude naplněn i závazek Rámcové úmluvy o nárokovém charakteru menšinového školství i požadavek této úmluvy, aby na správě veřejných záležitostí, zvláště těch, které se týkají menšin, se podíleli sami příslušníci menšin. Vlastní, autonomní postoje při této spoluúčasti na správě věcí veřejných, zvláště pak těch, které se dané menšiny týkají, jsou významným emancipačním faktorem, napomáhajícím dalšímu rozvoji kulturní autonomie a jejímu rozšiřování na další příslušníky menšiny. U romské menšiny má tato samostatná činnost Romů, vedoucí k ustavování romských institucí a institutů a posilující jejich sebevědomí a etnickou identitu, zásadní význam. Stát je povinen všude, kde žijí Romové, vytvářet podmínky – právní i materiální – k jejich samostatné činnosti, k rozvoji jejich iniciativy, k autonomnímu působení ve státě, k působení přes hranice i působení mezinárodnímu a k usnadnění kolektivního, ne pouze individuálního výkonu menšinových práv.

1.6.3. Bude třeba rozhodnout, zda menšinový zákon upraví i vznik a působnost menšinového úřadu jako ústředního orgánu státní správy, který by se podílel na tvorbě právních předpisů, upravujících poměry mezi etnickými menšinami a většinovou společností a uvnitř těchto menšin. To by umožnilo zrušit nebo personálně omezit oba současné poradní orgány vlády – Radu pro národnosti a Komisi, jejichž dosavadní činnost by nový menšinový úřad z větší části nahradil. Tento úřad by mohl zároveň mít působnost popsanou v kapitole 2. této zprávy jako působnost *Úřadu pro etnickou rovnost a integraci* (dále jen „Úřad“). Jeho působnost by se tedy vztahovala nejen na všechny menšiny, nýbrž i na ochranu proti diskriminaci jednotlivců odlišné státní příslušnosti či národnosti než české a na jejich integraci.

1.6.4. Menšinový zákon upraví právní podmínky pro vznik a působnost demokraticky zvolených reprezentací menšin, včetně romské a případně i olaškoromské. Otázka potřebnosti uznání olaškoromské menšiny vedle menšiny romské bude ještě posouzena s ohledem na etnickou odlišnost¹⁰ olaškoromského společenství od ostatních Romů a s ohledem na stanovisko olašských Romů samých. Alternativou, respektující světový trend vytváření romského národa, je zajištění podílu olašských Romů v menšinových romských orgánech. Rovněž otázkou, zda stát může uznávat rozhodnutí nedemokraticky vzniklé olaškoromské reprezentace (při sebeurčení i při jiném rozhodování), se bude třeba ještě zabývat.

1.6.5. Zástupci menšin prosazují při přípravě věcného záměru tohoto zákona, aby orgány jednotlivých menšin měly za přesně stanovených okolností právo vyvolat soudní řízení - podle povahy věci u Ústavního soudu nebo u soudu obecného - o platnosti rozhodnutí orgánu samosprávy nebo státní správy, jímž by bylo dotčeno ústavní právo menšiny.

1.6.6. Při projednávání menšinového zákona vláda a později Parlament ještě zaujmou stanovisko k několika prvkům právní úpravy, jíž se zástupci menšin v Radě pro národnosti domáhají. Je to především zastoupení menšin v Poslanecké sněmovně nebo Senátu prostřednictvím účasti zástupců menšin v parlamentních orgánech (komisích), dále vznik působnosti a rozsah pravomocí menšinové reprezentace a další otázky.

1.6.7. Kromě uvedených poměrů upřesní menšinový zákon zákaz diskriminace z důvodů rasy, národnosti, etnicity apod., upraví evidenci příslušníků menšin (viz 1.7.), stanoví rozsah práv menšin při výkonu kulturní autonomie, při přístupu ke vzdělání včetně menšinového školství a na ochranu a užívání jejich jazyka včetně užívání v úředním styku a na veřejnosti. To se týká i romské, případně i olaškoromské menšiny a slovenské romštiny, výhledově též olašské romštiny.

---

¹⁰ viz 5.2.2.

1.7. Evidence příslušníků menšin

1.7.1. Státní i občanské snahy, včetně snah samotných Romů, o zlepšení sociálního postavení Romů i snahy kulturně-emanipační se v České republice neustále potýkají se základním problémem – kolik Romů žije ve státě, kolik jich žije v obci, kolik romských dětí chodí do té či oné školy či do určitého typu škol, jakou kvalifikaci, školní i profesní, Romové získali či získávají, kolik je jich ve státě, v kraji či obci nezaměstnaných, jaký je jejich zdravotní stav, jak vystupují – ať už pasivně nebo aktivně – v různých sociálně-patologických jevech, včetně kvantifikace romských obětí rasistických útoků atd. Žádná taková evidence, na rozdíl od minulosti, se nyní nevede. Občas jen propukají drobné skandály, pokud se na existenci takové místní evidence přijde.

1.7.2. Skutečnost, že státní orgány nemají k dispozici žádnou evidenci Romů, je způsobena novým ústavním pohledem. Ten platí od ledna 1991, kdy Federální shromáždění přijalo, jako tehdy nadústavní právní normu, Listinu základních práv a svobod, vypracovanou oběma republikovými národními radami a federálním parlamentem. Listina, která je dnes součástí českého ústavního pořádku a slovenské ústavy, obsahuje několik nových ústavních zásad. Patří mezi ně to, že národní identita (národnost) a přihlášení se k etnické menšině nemůže být nikomu na újmu, že každý může svobodně o své národní totožnosti rozhodovat a konečně že se zakazuje jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování.

1.7.3. Listina však zároveň zaručuje - v hlavě třetí - „práva národnostních a etnických menšin“. Přiznává tedy příslušníkům menšin práva, která zaručují rovnost příslušníků menšin s jinými občany. Tato menšinová práva jiní občané a jiné fyzické osoby mají také, vzhledem ke společenským a právním poměrům je mohou naplňovat a zpravidla také naplňují bez překážek, zatímco příslušníci menšin bez ústavních záruk a zákonného zajištění je naplňovat nemohou. To je třeba mít na paměti, argumentujeme-li *občanským principem*, který je v českém ústavním pořádku a právním řádu doplňován mnohými prvky, sledujícími jednak naplnění společenské solidarity, jednak postupné vyrovnávání a odstraňování nejrozličnějších společenských nerovností, znevýhodnění, postižení nebo nedostatků. Státní orgány proto přistupují od ústavního zaručení práv etnických menšin k jejich zákonnému zajištění a praktickému uskutečňování. Z dikce Listiny a Rámcové úmluvy, jakož i z povahy věci také plyne, že státní orgány plně respektují nejen individuální, nýbrž i kolektivní (skupinový) výkon ústavně zaručených a zákony zajišťovaných práv. Zákonné zajištění menšinových práv a jejich naplňování, stejně jako vyrovnávací akce, je s „občanským principem“ (směřování k rovnoprávnosti, k rovnosti všech před zákonem) plně v souladu.

1.7.4. Z *ústavní úpravy* plyne především zákaz připisovat někomu jeho národnost, určovat mu ji. Smyslem zákazu však není ochrana menšiny jako celku před považováním jejich anonymních příslušníků za tyto příslušníky. Jeho smyslem je výhradně *ochrana osobnosti jednotlivce*. Aby tento smysl byl naplněn, jsou veškeré „objektivní“ seznamy, uvádějící národnost (národní identitu) spolu s jmény nebo jiným označením, které by vedlo k odhalení totožnosti dané osoby, nepřípustné. Zákaz jejich vytváření a uchování, spolu se sankcí za přestupek, jehož se dopustí ten, kdo zákaz přestoupí, bude obsažen v návrhu menšinového zákona.

1.7.5. To ovšem neznamená, že státní orgány a další právnické a fyzické osoby nemohou pořizovat *odhady Romů* v obci, ve škole, z počtu nezaměstnaných evidovaných na úřadu práce apod. Menšinový zákon a na něj navazující předpisy upraví, aby z těchto seznamů nemohlo být patrné, že nějaká konkrétní osoba je považována za Roma.

1.7.6. Státní orgány a další instituce se často obracejí na Romy jako na výlučné nebo preferované adresáty různých akcí, programů, postupů, které mohou mít vyrovnávací (afirmativní, pozitivní) charakter. Přitom se pociťuje jako nedostatek, že není obecně známo, kdo je Rom. Obdobná potíž nastává při zastupování Romů jinými Romy, tedy při vytváření romské reprezentace. Návrh menšinového zákona počítá s vytvořením menši-

nových romských orgánů zvolených na menšinovém shromáždění v obci za dozoru státu (menšinová rada). Stát (například Úřad, pokud vznikne) bude mít nejen právo takovou volbu pro nesrovnalosti odložit, ale neuznat po soudním přezkumu menšinový orgán, který by vznikl v rozporu se zákonem.

1.7.7. Zákon by měl upravit, že o zveřejnění údaje o národnosti má dotčená osoba výslovně a písemně požádat. Možnost úpravy zveřejňování národnosti jiným způsobem bez žádosti oné osoby se jeví jako protiústavní. V zásadě nelze připustit, aby Romové byli – s výjimkou anonymního sčítání lidu - vyzýváni k přihlášení se k romské menšině; každá taková výzva by mohla být chápána jako ovlivňování rozhodování o národnosti. Romská občanská sdružení, ale také romští poradci a asistenti by měli vhodným způsobem Romy povzbuzovat, aby se postupně zbavovali svých oprávněných, historických obav a ke svému romství se hlásili.

1.7.8. Z uvedené ústavní zásady zákazu ovlivňování rozhodování o národní totožnosti vyplývá, že fyzická osoba se může hlásit k dvěma nebo vícero národním identitám (národnostem). Případy dvojí nebo vícere národní totožnosti (národnosti) jsou v praxi časté a týkají se i Romů: mnozí z nich se z etnického či kulturního hlediska považují nejen za Romy, ale též za Čechy, Maďary nebo Slováky. Zveřejnění této skutečnosti by mělo být možné, zachytit by je mělo na přání respondenta i sčítání lidu.

1.7.9. Pro účely statistiky budou, vedle odborných a důsledně anonymních odhadů, sloužit výsledky, opět anonymní, *sčítání lidu*. Vedle národnosti (národností) přináší podle platné právní úpravy i údaj o mateřském jazyku. Pro účely ochrany menšinových jazyků by však bylo vhodné dotazování rozšířit o otázku na jazyk, kterým dotazovaná osoba převážně hovoří v soukromí.

1.7.10. Dvojí číselné údaje – sčítání lidu a odborné odhady – se použijí ve smyslu připravovaného menšinového zákona pro účely státní správy, školství apod. vždy, tedy například v obci, pracovním či studijním oboru, s tím, že směrodatný bude vždy počet s nejvyšší hodnotou.

2. ÚŘAD PRO ETNICKOU ROVNOST A INTEGRACI; RASOVÁ DISKRIMINACE

2.1. Rasová diskriminace

2.1.1. *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace* ratifikovala Československá socialistická republika dne 29. prosince 1966. Tato Úmluva je podle článku 10 Ústavy bezprostředně závazná a má přednost před zákonem.

2.1.2. V právním řádu však chybějí, s výjimkou uvedené Úmluvy, konkrétní záruky proti rasové diskriminaci v jednotlivých oblastech života, především v sociální sféře (s výjimkou zaměstnanosti), v bytové politice, ve zdravotnictví, ve vězeňství, v armádě atd. Až na spotřebitelský zákon a zákon o zaměstnanosti neobsahuje právní řád správní sankce za rasovou diskriminaci. Není ani určena instituce, která by se odstraňováním diskriminace zabývala a rasová diskriminace sama není ani právně definována. Dosáhnout nápravy soudní cestou v občanskoprávním sporu je pro občana bez právního vzdělání a finančního zázemí prakticky nemožné.

2.1.3. Náprava je obtížná i při *diskriminaci ve službách*. V zákoně č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů, je sice stanoven obecný zákaz jakékoli diskriminace spotřebitele, ale není v něm konkrétně definováno, co se diskriminací rozumí. *Česká obchodní inspekce* sice může přímo ukládat sankce za diskriminaci při prodeji a poskytování služeb, ale její působnost je širší a obecnější než ochrana proti rasové diskriminaci. Ve smyslu příslušného ustanovení tohoto zákona provádí Česká obchodní inspekce jak namátkové kontroly dle vlastního rozhodnutí, tak kontroly, kterými prověřuje podněty občanů. V případě podnětů občanů musí dozorový orgán prověřit obsah podnětu vlastní kontrolou. Na základě výsledků těchto kontrol a shromážděného

důkazního materiálu může uložit sankci v případě zjištění porušení zákona. Podle sdělení České obchodní inspekce byly stížnosti Romů na rasovou diskriminaci v letech 1996 - 1999 prokázány pouze ve třech případech ze 43 (tj. osm procent). Většina postižených si však na diskriminační jednání vůbec nestěžuje, nebo stěžuje na nesprávných místech. Do provozoven známých diskriminací Romů Romové nechodí. K výkonu dozoru Česká obchodní inspekce využívá čtyř inspektorů, kteří jsou Romové.

2.1.4. Ještě méně účinné je ustanovení zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, které umožňuje živnostenskému úřadu potrestat závažné porušení jiných právních předpisů, tedy například zákazu diskriminace obsaženého v uvedené Úmluvě a v zákoně o ochraně spotřebitele, zrušením živnostenského oprávnění; dosud není evidován žádný případ, kdy by z důvodu rasové diskriminace živnostenský úřad nějakému provozovateli oprávnění odňal, provozování pozastavil nebo tím alespoň pohrozil.

2.1.5. Zakázána je *diskriminace v zaměstnání*. Nejsou zatím zkušenosti s praxí úřadů práce, které od 1. října 1999 mohou podle zákona č. 167/1999 Sb., jímž se novelizuje zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ukládat pokuty za diskriminaci (včetně rasové).

2.1.6. Z výpovědí mnoha Romů je zřejmé, že se s rasovou diskriminací setkávají poměrně často, přestože by se z oficiálních údajů mohlo zdát, že tento jev prakticky neexistuje. Lze připustit, že se diskriminace mnohdy obtížně prokazuje, protože zpravidla nebývá otevřená, nepřijetí do zaměstnání je zdůvodněno tím, že místo bylo obsazeno, nevpuštění do podniku tím, že je plno, neobsluhování v restauraci tím, že to číšníci nestíhají, nepřijetí do školy tím, že uchazeč neuspěl u ústních zkoušek, nepřidělení bytu nedostatkem vhodných bytů atd. Státní orgány však zůstávají často nečinné i v případech otevřené diskriminace, kterou lze přes nedostatečnost současné právní úpravy postihnout sankcemi (například ve formě pokut, pozastavení činnosti, odebrání živnostenského listu apod.).

2.1.7. Část problému lze vyřešit novelizací existujících zákonů či přijetím zákonů nových. Větší kritiku ze zahraničí než to, že závazky plynoucí z výše zmíněné Úmluvy nejsou v českém právním řádu dostatečně konkretizovány, však vyvolává skutečnost, že české státní orgány nedokážou zajistit ani dodržování platných zákonů. Zajistit dodržování zákonů je přitom nesporně úlohou státu: i když občanská společnost a nestátní organizace mohou mít v této oblasti iniciativní roli, nemohou dodržování zákonů zajišťovat. Řešením není ani Komise, Rada či parlamentní výbor, jejichž členové mají svůj hlavní profesní úkol v jiné oblasti. Instituce, která má skutečně problém řešit - například typu České obchodní inspekce nebo sankční pracoviště úřadu práce - musí být profesionální.

2.1.8. Diskriminace paradoxně postihuje právě ty Romové, kteří se chtějí do společnosti integrovat - ty, kteří chtějí práci, chtějí studovat, chtějí chodit i do neromské společnosti a záleží jim na kvalitním bydlení. A právě oni narážejí na diskriminaci, kterou se v současném institucionálním rámci nedaří odstranit. Snaha vyhnout se diskriminaci vede některé Romové k tomu, že svůj osobní společenský vzestup spojují s dobrovolnou a úplnou asimilací do většinové společnosti. Romská menšina tak ztrácí své potenciální vůdčí osobnosti a vzdálenost mezi ní a většinovou společností se dále zvětšuje.

2.1.9. Odstranění diskriminace je první podmínkou integrace Romů do společnosti. K dosažení takového cíle se jeví účelné vytvořit profesionální instituci, která bude mít možnost nejen radit diskriminovaným osobám, ale také aktivně působit k odstranění diskriminačních prvků z praxe právních osob, místních samospráv i jednotlivých státních orgánů. Na rozdíl od institucí již existujících by pro ni měl být zmíněný úkol tím hlavním, podle čeho bude ve své práci hodnocena.

2.1.10. Při posuzování situace Romů v české společnosti koncem roku 1999 je ve srovnání se situací na podzim 1997 možno konstatovat:

- Diskriminace Romů na trhu práce a při poskytování veřejných služeb se nezmírnila, zůstává stále problémem.
- Výrazně se nezvýšila ochrana Romů před rasistickými násilnými trestnými činy. Většina takových činů a přestupků se stále k policejním orgánům nedostává. Od podzimu 1998, zvláště pak od února 1999, začala policie razantněji zakročovat proti skinheadům, ale ne vždy a všude stejně důsledně.
- Vláda vysílá směrem k romské menšině poselství, že o ni stojí, že chce, aby se v České republice cítila jako doma. Jedním z nejnápadnějších kroků bylo vypracování a schválení vládního návrhu zákona o občanství, díky němuž může svůj pobyt legalizovat i nemalá část Romů. Tato poselství většina romské menšiny hodnotí pozitivně.
- Zvýšilo se sebevědomí Romů, alespoň některých. Mnoho kulturních, školských, ale i hospodářských činností ukazuje, že emancipace Romů jako cesta k jejich integraci je možná.
- Podle průzkumů veřejného mínění vzrostl počet neromských občanů, kteří chovají k Romům sympatie. Mírně poklesl počet lidí, kteří vůči nim pocítují nevraživost.
- Část českého obyvatelstva postupně získává povědomí o Romech, jejich kultuře, tradicích, minulosti včetně nacistické genocidy, o jejich problémech apod. Systematická výuka ve školách v tomto smyslu zatím nezačala.

2.2. Romští poradci

2.2.1. Podle usnesení vlády č.686 z roku 1997 působí romští poradci při všech 73 okresních úřadech. I když to nebylo přímo uloženo (bylo jen obtížně možno přímo to uložit), i ve statutárních městech a jejich částech či obvodech působí v mnohých případech romští poradci. Původním záměrem bylo, aby romští poradci působili přímo v kanceláři přednosty jako jeho poradci. To se téměř nikde nestalo, velká většina romských „poradců“ jsou pracovníci úseku sociálních věcí. Komise a její kancelář projevovaly snahu, aby tato místa byla obsazena pokud možno Romy. Stalo se tak zhruba v polovině případů. V některých místech je funkce koncipována jako „menšinový“ či „národnostní“ referát, pracovník se zabývá i jinými etnickými skupinami.

2.2.2. Romský poradce je informován o situaci v okrese a kraji a zároveň je určitým prostředníkem mezi úřady a Romy. Romský poradce by měl být podle metodického pokynu vydaného ministerstvem vnitra pracovník, který sleduje situaci romských společenství v okrese, udržuje styky jak se státní správou a místními samosprávami, tak s Romy. Jeho činnost je zaměřena na zprostředkování komunikace a omezování komunikačních bariér. Udržuje styky i s nestátními organizacemi, jejichž činnost se dotýká zájmů a cílů romských společenství. Spolupracuje se školami, které navštěvují romské děti. Na základě získaných informací spolupracuje s obecními samosprávnými orgány a s orgány státní správy, na programech rozvoje obcí, měst a okresu, kde zastupuje zájmy Romů. Napomáhá hledání konsensu mezi požadavky majority a reálnou situací místních romských společenství (vzdělávání, zaměstnanost, bydlení, doprava, péče o zdraví apod.), účastní se vytváření a uskutečňování programů sociální prevence. O svých jednáních a zjištěních vede evidenci, na jejímž základě je možnost popsat současný stav romských společenství v okrese, snahy obcí a okresu o přijetí romských společenství obcemi, posuny ve vztazích mezi Romy a majoritní společností.

2.2.3. Romští poradci sami často uvádějí, že jsou jako mezi dvěma mlýnskými kameny – státní správou, obecními samosprávami a Romy. Za hlavní nedostatky jejich činnosti je možno považovat:

- vadné funkční zařazení, nikoliv do funkce skutečného poradce přednosty,

- až do února 2000 absenci jednotné metodické a funkční koordinace okresních poradců ve státě,
- až do února 2000 absenci metodické supervize,
- tendenci některých romských poradců pod nátlakem asimilovat Romy, vystupovat proti romským „radikálům“, jednostranně ignorovat a omlouvat vadné postupy orgánů státní moci (zvláště policie) při jednání s Romy a rezignovat na kritiku protiromských postojů představitelů veřejné správy,
- nedostatečné prosazování vládní koncepce romské integrace, založené usnesením vlády č.686 z roku 1997 a vyjádřené – jako integrace cestou emancipace, nikoliv asimilace – v základním znění této koncepce ze 7.dubna 1999.

3. ZAMĚSTNANOST, BYDLENÍ A ZDRAVOTNÍ STAV

3.1. Romská menšina je v důsledku odlišného vývoje v současné době v tíživé situaci, kterou nedokáže změnit vlastními silami. Pouze zvláště nadaní jedinci se prosadí v majoritní společnosti; ti se pak většinou do ní asimilují a od méně úspěšných Romů se distancují.

3.2. Většina Romů žijících v České republice pochází ze Slovenska, respektive jsou to děti a vnuci těch, kteří od druhé světové války do českých zemí ze Slovenska přicházeli. Tento migrační proud ustal v roce 1993. Po roce 1992 se do českých zemí přistěhoval ze Slovenska jen nepatrný počet Romů, nejméně stejný počet Romů se odstěhoval z České republiky, kde mnozí měli potíže se získáním občanství, na Slovensko.

3.3. Většina Romů, kteří se v minulosti rozhodli přestěhovat ze Slovenska do českých zemí, na Slovensku nenacházela uplatnění pro nedostatek pracovních příležitostí pro osoby s nízkou, nebo chybějící kvalifikací. V českých zemích byla po nekvalifikovaných pracovních silách velká poptávka. Kvalifikovaní a vzdělaní Romové na Slovensku většinou zůstávali, neboť neměli k migraci tak silné důvody. Tak dnes nalézáme na Slovensku vedle hrozné bídy romských osad desítky a stovky středoškolsky i vysokoškolsky vzdělaných Romů. Romové v českých zemích vykonávali především těžké kopáčské a jiné pomocné práce. Za toto společenské postavení je stát odškodňoval relativně vysokými mzdami a poskytováním nájemních bytů a sociálního zabezpečení. Politika státu vedla Romy k závislému postavení, sociální zajištění zcela podvázalo jejich vlastní iniciativu. Tato skutečnost nemá nic společného s předsudkem, rozšířeným mezi většinovým obyvatelstvem, že předlistopadový režim Romy neoprávněně preferoval.

3.4. Velká část dospělých Romů v České republice má dnes jen velmi nízkou nebo žádnou *kvalifikaci*. Jejich vzdělání je omezeno na základní školu, často nedokončenou, nebo jsou absolventy zvláštních škol. Pokud jsou vyučeni, jedná se často o obor, který je v současné době v recesi. Není proto divu, že jsou často nezaměstnaní nebo vykonávají jen sezónní či pomocné práce. Převážná část romských rodin bydlí v přeplněných, nekvalitních bytech. Rodiny jsou odkázány na sociální dávky, s nimiž často nedokážou hospodařit. V takovém prostředí vyrůstají děti. Není divu, že jsou ve škole neúspěšné, že ani o úspěch neusilují. V romských místních společenstvích se v poslední době šíří hráčství a užívání drog. Některé romské dívky řeší bezútěšnou situaci prostitucí, mnozí romští chlapci se pohybují na hraně trestního zákona a v některých případech ji překračují. Ponechání těchto Romů bez pomoci povede k jejich dalšímu sociálnímu propadu.

3.5. K úspěšným programům minulosti patřila možnost doplnit si vzdělání (především ukončit základní školu) při plnění *základní vojenské služby*. Mnozí Romové získali v armádě i vyšší vzdělání a s tím i vyšší společenské postavení. Zkrácením vojenské služby se podstatně snížila možnost jí využít ke společenskému povznesení romských mužů ve

větším měřítku. Přesto v armádě dosud zůstává šance na individuální realizaci a sociální vzestup Romů.

3.6. Vláda přijala 2.března 1999 usnesení č.640 o opatřeních na podporu zaměstnanosti osob obtížně umístitelných na trhu práce se zřetelem na příslušníky romské menšiny. Tato kategorie však není stále dostatečně vymezena.

3.7. Nejhorší situace je v *bydlení*. Romové tradičně bydleli hůře než průměrné československé rodiny. Jen málo Romů mělo vlastní, respektive družstevní byt. Státní byty, které Romové v minulosti dostávali, byly většinou nižší kategorie v zanedbaných domech starší zástavby ve středech měst. Byty byly často brzy po přidělení přeplněny ať již přirozeným přírůstkem, nebo přistěhováním příbuzných.

3.8. Po roce 1989 se tyto domy z velké části privatizovaly a městská centra se stala komerčně atraktivními. Noví (staronoví) majitelé ze svých domů v mnoha případech Romy vystěhovávají do „náhradních“ bytů. Často využívají sociálních problémů rodin a za „výhodný doplatek“ stěhují Romy do podstatně horších i menších bytů.

3.9. Důsledkem těchto přesunů vznikla na okrajích měst, v takzvaných dělnických koloniích z předválečné doby, zanedbaná čtvrť osídlená převážně Romy i v těch městech, kde dříve Romové žili rozptýleně. Romové nedostatek finančních prostředků řeší často sestěhováním rodin do jednoho bytu. Mnozí nezaměstnaní Romové své byty nebo jejich části pronajímají.

3.10. V poslední době jsou romské rodiny vystěhovávány z bytů pro neplacení nájemného a dalších poplatků spojených s bydlením. Část romského obyvatelstva není pro nedostatek příjmů schopna dostát povinnostem spojeným s právem užívání bytu. Také v těchto případech se dostávají do horších bytů, nejrůzněji do výše zmíněných kolonií. *Přestěhování* se často děje nikoliv po soudním rozhodnutí, nýbrž pod nátlakem radnice, za pomoci různých někdy i právně vadných, pro Romy nevýhodných postupů. Úřady místní samosprávy přitom mohou zneužívat téměř úplné neznalosti občanského práva romských nájemníků i všeobecné averze neromského obyvatelstva vůči Romům a jeho snahy Romů se zbavit. Některé byty, do nichž jsou Romové a další takzvaní neplatiči nájemného z bytů přestěhováni, jsou předem speciálně upraveny tak, aby bydlení v nich bylo nepříjemné, například kuchyňka, sprchy a WC jsou společné na chodbě, v bytě není teplá voda nebo plyn apod. Toto bydlení se lidově nazývá holobyty. V některých městech je tendence přestěhovat do nich všechny sociálně slabé Romy. Taková *sociální segregace dostává etnický rozměr*, takže Česká republika neobstojí, bude-li tato činnost zkoumána z hlediska Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace.

3.11. Vzniku vážného etnicko-sociálního problému obvykle předchází:

- nepromyšlené vytvoření koncentrace problémových osob,
- rezignace na placení nájemného a neplnění dalších povinností spojených s užíváním bytu,
- nenavázání kontaktu mezi správcem bytového fondu a sociálním referátem, který může zajistit přímé placení nájemného ze sociálních dávek,
- nedostatečná sociální práce.

3.12. *Zdravotní* stav příslušníků romských komunit je výrazně horší než ostatního obyvatelstva. Mezi příčiny horšího zdravotního stavu patří stravovací zvyklosti Romů, dnes často navíc diktované ekonomickou situací rodin, a kvalita bydlení. Byty či přístřeší ve starých neadaptovaných domech jsou často vlhké a drží se v nich plíseň. V současné době mnoho Romů bydlí v bytech přeplněných, špatně větraných a nedostatečně vytápěných. Zdravotní stav komunity negativně ovlivňuje kouření cigaret často od dětského věku, konzumace alkoholu a v poslední době závislost mnoha Romů na drogách. Ro-

mové v mnoha případech nečiní žádná zdravotně preventivní opatření a k lékaři přichází s nemocí často až v pokročilém stadiu. V důsledku této situace má mnoho Romů změněnou pracovní schopnost, případně i invalidní důchod.

4. SOCIÁLNÍ POLITIKA

4.1. Podle kvalifikovaných odhadů je v současné době 70 - 80 procent práceschopných Romů bez práce. Velká část těchto Romů nepracuje proto, že nemohou sehnat práci vzhledem ke své nízké kvalifikaci nebo špatnému zdravotnímu stavu. Jednou z příčin romské *nezaměstnanosti* je však i možnost najmout si na nekvalifikovanou práci prostřednictvím zprostředkovatelské firmy zahraniční dělníky. Zavedení vízové povinnosti pro občany Ruska, Běloruska a Ukrajiny zde může přinést jisté zlepšení. Dalším důvodem je nepřijímání Romů do pracovního poměru zaměstnavateli, zdůvodňované zpravidla tím, že místo již bylo obsazeno, tedy diskriminace. Nezaměstnanost Romů zvyšuje i možnost přivydělat si „na černo“, tedy nelegálně, kdy zaměstnanec pracuje bez sociálního a zdravotního pojištění a zaměstnavatel neplatí daně. K vysoké nezaměstnanosti Romů přispívá i demotivující systém sociálních dávek. Při současném poměru mezi sociálními dávkami a mzdou, limitovanou minimální mzdou se často pracovat nevyplatí. Motivace rodičů vícedětných rodin (nejen romských) k přijetí nekvalifikované práce je dnes prakticky nulová, přijetím takové práce se finanční situace rodiny zpravidla nezlepší, v některých případech, vzhledem ke zvýšeným nákladům na dopravu do práce apod., dokonce zhorší.

4.2. Nezaměstnanost Romů, na rozdíl od ostatních nezaměstnaných, je zpravidla dlouhodobá. Dlouhodobě nezaměstnaný ztrácí pracovní návyky a stává se na trhu práce obtížně umístitelným. Ztrácí však i víru, že dokáže rodinu uživit, a tím i sebeúctu. Takový člověk nemůže svým dětem sloužit jako vzor.

4.3. Zahálka rodičů má špatný vliv na děti, které v rodině vyrůstají, a bere jim motivaci k docházce a učení se ve škole. Problém se takto reprodukuje do dalších generací a počet Romů obtížně umístitelných na trhu práce se dále zvyšuje. Je smutnou skutečností, že mnoho mladých Romů (12 - 15 let) na otázku, co budou v životě dělat, odpoví dá vyjmenováním různých nevýdělečných činností a když jsou přímo dotázáni z čeho budou živi, odpoví „no přece ze sociálních dávek“.

4.4. Nezaměstnanost Romů, kteří by pracovat mohli (ovšem za méně peněz než dostanou v sociálních dávkách), je trnem v oku ostatním občanům, kteří právem poukazují na demotivující úpravu. Veřejnost často přehlíží, že podobně se chovají i neromští otcové vícedětných rodin. Veřejnost kritizuje i to, že příjem sociálních dávek není vázán na plnění alespoň základních povinností, jako je například posílání dětí do školy.

4.5. Platný systém sociálního zabezpečení nemotivuje k práci. Nápravou tohoto stavu se zabýval i návrh věcného záměru zákona o sociální pomoci, s nímž vláda vyslovila v únoru 1998 souhlas. Paragrafované znění návrhu zákona ministr práce a sociálních věcí pro složitost problematiky nepředložil. Jednotlivé úseky a kroky sociální pomoci hodlá rozložit do delšího časového období a právní úpravu do více zákonů.

5. ROMSKÝ JAZYK A ROMSKÁ KULTURA

5.1. Jazyk a kultura romské komunity jsou dosud přehlíženy. Romský jazyk je snižován poukazy na malou slovní zásobu a množství výpůjček z jiných jazyků, absenci mezinárodní standardizace. Kultura Romů je často bagatelizována jako „jistě reprodukční dovednosti cikánských muzikantů“. Přitom není brán ohled na to, že asimilační snahy minulého režimu jazyk a kulturu Romů záměrně potlačovaly a podmínky pro jejich rozvoj se začaly vytvářet až v roce 1990. Ve většinové společnosti dosud přetrvávají *asimilační postoje, které si osvojila i část Romů*; velká část společnosti odmítá romskou kulturu a

především romský jazyk, který považuje za hantýrku. Příčinou těchto přehlíživých postojů je však právě neznalost.

5.2. Romové se dělí do několika subetnických skupin, které mají vlastní dialekty jazyka, osobitou kulturu, rodové tradice a nepsané zákony. Největší etnickou skupinou jsou tzv. slovenští Romové (Serviko Roma), kteří mluví velmi příbuznými dialekty *slovenské romštiny*¹¹. Ta je dnes de facto kodifikována (standardizována) a vyučuje se ve studijním programu romštiny na indologickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a jako výběrový předmět pro studenty speciální pedagogiky také na dalších třech vysokých školách v České republice. V tomto dialektu jsou publikovány knihy, je užíván v romských časopisech a novinách i v rozhlasovém a televizním vysílání. Druhou co do početnosti, je skupina *olašských Romů* (Vlachiko Roma), jejichž dialekt se od východoslovenské romštiny liší asi jako průměrně vzdálené slovanské jazyky; jeho zahraniční kodifikace není v České republice dosud rozšířena¹². Je třeba přiznat, že kulturní odlišnost olašských Romů, kteří do roku 1959 převážně kočovali, od Serviko Roma je značná, pravděpodobně výraznější než odlišnost Serviko Roma od majoritní společnosti. Třetí skupinou jsou tzv. *maďarští Romové* (Ungrike Roma) jejichž mateřštinou je maďarština. Z původních českých a moravských Romů a německých Romů - Sintů zůstaly v důsledku nacistické genocidy jen nepatrné zbytky dnes často zcela asimilovaných Romů.

5.3. Zatímco jazyky a kultury ostatních etnických menšin žijících v České republice mají svá odborná pracoviště, romský jazyk a kultura obdobné akademické zázemí postrádá. Oborům romštiny a romistiky se nedostává institucionálního zajištění a nezbytných financí pro výzkum a další rozvoj.

5.4. Dlouholetá praxe ukazuje, že k nápravě nedostatků ve vzdělávání romských dětí je třeba nejprve odstranit neznalosti vyučujících, kteří mnohdy nejsou schopni poskytnout romským dětem stejně kvalitní výuku jako dětem českým. Pedagogické fakulty, které v posledních letech zavedly výběrové přednášky romistiky či romštiny, je i nadále jako povinné vypisují pouze pro studijní programy ve speciální pedagogice. Absolventi pedagogických fakult - noví učitelé - nemají většinou ani základní informace o romské menšině, jejím původu, zvyklostech a tradicích a nevědí nic o jejich mateřštině - romštině.

5.5. Romská kultura zaujímá v programu uchování a rozvoje etnických kultur specifické místo. Činností v této oblasti se zabývá řada romských a proromských nestátních organizací, které pojmají rozvoj romských kulturních tradic autonomně.

5.6. Významnou finanční pomoc rozvoji romské kultury poskytuje v některých případech místní (městská) samospráva. Bez této pomoci by ani nebylo možno pořádat nejrůznější kulturní akce. Ministerstvo kultury poskytuje dotace například na romské folklórní aktivity, publikování romské a romistické literatury, na výzkum národní kultury a lidových tradic a dokumentaci národní kultury. Jedním z nejvýznamnějších projektů financovaných ministerstvem kultury je vybudování *Muzea romské kultury v Brně*. Muzeum romské kultury pracuje dosud v provizorních podmínkách, přesto uskutečňuje poměrně rozsáhlou osvětově kulturní činnost. Rozsáhlá výstava, uspořádaná v roce 1999 ve spolupráci s Moravským zemským muzeem bude v roce 2000 putovat do dalších tří měst. Z původně plánovaného katalogu výstavy připravil kolektiv pracovníků muzea samostatnou publikaci o historii a současném postavení Romů.

---

¹¹ Slovenskou romštinou, standardizovanou podle východoslovenských dialektů, hovoří většina Romů v České republice a jsou jí blízké dialekty romštiny, užívané Romy nejen na Slovensku, ale také v bývalých Uhrách (kromě pomadařštělých a olašských Romů) a na Balkáně; blízké jí byly i původní dialekty Romů z českých zemí.

¹² Kodifikován je např. v Polsku a v USA. Na mezinárodních konferencích se většinou používají olašské dialekty.

5.7. Romské kulturní aktivity jsou významnou měrou podporovány ze zahraničních finančních zdrojů, zejména z prostředků programu PHARE. Projekty svými granty podporují i nadace, disponující zejména zahraničními finančními zdroji, například Open Society Fund a další. Státní podpora romských kulturních aktivit se zaměřuje na podporu konkrétních projektů romských a proromských občanských sdružení. Po zkušenostech získaných v minulých letech musí dnes všechny grantové programy dotované státem, tedy i ty, které jsou vypisovány pro romskou minoritu, provázet průběžná projektová supervize.

5.8. Ucelenou metodiku projektové supervize vytvořil SWIF, který je součástí Národního vzdělávacího fondu. Cílem *projektové supervize* je metodická pomoc, všestranná podpora a vyvážená kontrola kvality uskutečňování projektu. Poskytovateli grantu i realizátorovi projektu nabízejí pracovníci supervize kvalitní zpětnou vazbu, poskytovateli navíc zprávy o plnění závazků realizátora a závěrečné hodnocení výsledků projektu. Projektové supervize napomáhají překlenout případné problémy s uskutečňováním projektu, usnadňují komunikaci mezi realizátorem a zadavatelem, umožňují projekt usměrnit v případě náhlých změn (posun v potřebách během realizace projektu) a projekt skutečně usměrnit k maximálnímu prospěchu cílové skupiny. Pracovníci SWIF nyní připravují obecně využitelnou metodiku projektových supervizí, které sami zajišťují již druhým rokem.

5.9. V souladu se zásadami ekonomického zajištění vydávání menšinového tisku vláda prostřednictvím Rady pro národnosti dotuje ze státního rozpočtu čtyři romská periodika: v novinovém formátu čtrnáctideník *Romano hangos* (Romský hlas) a měsíčník *Romano kurko* (Romský týden) a v časopisové úpravě měsíčníky *Amaro gendalos* (Naše zrcadlo) a *Kereka* (Kruh). Romská periodika přinášejí texty převážně v jazyce českém, pouze v menší míře v romštině.

5.10. Od roku 1993 vychází odborný romistický časopis *Romano džaniben* (Romské vědění), který má vysokou úroveň a je uznáván odbornou romistickou veřejností u nás i v zahraničí. Periodikum vydává Společnost přátel časopisu *Romano džaniben*, redakční a autorský kolektiv tvoří převážně vyučující, absolventi a studenti magisterského oboru romština v indologickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vydavatel časopisu *Romano džaniben* zápasí každoročně se zajištěním finančních prostředků na další rok. Odborné články romistické a z romské historie publikuje i Muzeum romské kultury v Brně ve svých bulletiních, které podrobně informují o vědecko-výzkumné i osvětové činnosti muzea. Romistická studia zajišťuje indologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, katedra sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a pedagogické fakulty v Hradci Králové, Praze, Olomouci, Plzni a v Ústí nad Labem.

5.11. *Romská redakce Českého rozhlasu* zajišťuje vysílání v rozsahu 40 minut týdně. V redakci pracují dvě romské redaktorky, s nimiž pravidelně spolupracuje pět externistů. Romské pořady (převážně hudební) Českého rozhlasu se vysílají na celostátní i regionální úrovni (Brno, Ostrava, Plzeň, České Budějovice, Hradec Králové, Ústí nad Labem), rovněž na stanici Český rozhlas 1 – Radiožurnál je pořad *O Roma vakeren* (Romové vyprávějí) se zaměřením na zpravodajství a publicistiku.

5.12. Český rozhlas věnuje zvýšenou pozornost problematice romské komunity i v jiných pořadech. Některé z těchto pořadů nicméně kontraproduktivně utvrzují většinovou společnost v negativních postojích vůči romské komunitě jako celku.

5.13. Pravidelným pořadem České televize byl čtrnáctideník *Romale* (dnes *Velký vůz*). V roce 1999 se pořad *Romale* střídal s vysíláním čtrnáctideníku *Děti okamžiku*, pořadem reportáží ze života Romů, zaměřeným na profily významných romských osobností uměleckého a společenského života. Tento pořad neromských autorů má u televizních diváků kladnou odezvu. V České televizi působí od počátku roku 1999 dva Romové – moderátor Ondřej Giňa a hlasatelka Iveta Kováčová.

6. ŠKOLSTVÍ

6.1. Školský systém, který v současné době v České republice existuje, se podílí na tom, že velká část romských dětí ukončí školní docházku bez dosažení základního vzdělání. Ukončené vzdělání na zvláštních školách se totiž za ukončené základní vzdělání nepovažuje. Stejně tak se za ně nepovažuje ukončení školní docházky v nižším než devátém ročníku. Neukončené základní vzdělání znemožňuje další studium na středních odborných školách a znemožňuje získat, třeba i později, úplné střední vzdělání s maturitou.

6.2. Systém vzdělávání však musí projít mnoha změnami. Přetěžování látkou musí ustoupit dovednosti vyhledávat informace a zacházet s nimi, schopnost tolerance musí nahradit jedinou pravdu, multikulturalita jednu nadřazenou (mono)kulturu, schopnost kooperace často přehnanou soutěživost, dovednost komunikace sklon ke konfrontaci, výchova k užívání volného času velkou část pracovní výchovy, kreativita pasivitu, plasticita rigiditu. Tyto změny jsou průběžně připravovány a zaváděny do praxe ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Lze očekávat, že až se tyto pronikavé změny uskuteční, bude škola stejně přitažlivá pro všechny děti a nebude dále zapotřebí vytvářet doplňkové programy pro romské děti.

6.3. Většina dospělých Romů žijících v České republice má jen základní vzdělání, často nedokončené, případně dokončila povinnou školní docházku na zvláštní škole. V nejstarší generaci Romů najdeme i negramotné. Tito dospělí Romové nemohou svým dětem pomáhat při učení a rovněž je v předškolním věku na školu nemohou dostatečně připravit. Velká část dnes dospělých Romů měla ve škole sama problémy a nezískala k ní pozitivní vztah. Svou negativní zkušenost přenáší na své děti a ty už do první třídy přicházejí často se strachem a nechutí. Dospělí Romové pak zpravidla neměli možnost ve škole nabyté vzdělání využít v praktickém životě (při práci kopáče nebo uklízečky), a proto jim nepřipadá důležité. V současné době mnoho mladých Romů po ukončení povinné školní docházky nezískalo práci a zůstalo závislými na sociálních dávkách. Také tyto nezaměstnaní Romové ve školním vzdělání často žádný smysl nevidí.

6.4. Velká část romských dětí přichází do školy s omezenými znalostmi vyučovacího jazyka, s nedostatečnou slovní zásobou a odlišně vymezenými pojmy, jakož i s nekorrigovanými řečovými vadami. Romskému dítěti sice každý rozumí, avšak ono nerozumí všemu z toho, co říká český mluvčí. Neexistuje jednotný etnolekt, jeho úroveň, poměřovaná obecnou češtinou nebo slovenštinou, se liší podle jazykové úrovně jednotlivých rodin jak foneticky, tak morfologicky a zejména pak syntakticky a lexikálně; často jde jen o lehké respektive řídké etnolektické jevy v celkem správné češtině, většinou však lexikálně chudé. Zajímavé je, že se přes různou úroveň, poměřovanou obecnou češtinou a slovenštinou, se etnolekt vytváří se stejnými prvky, svědčícími o vlivu původní romštiny.

6.5. V romských rodinách se dítě nenaučí systému kázně a pořádku, který je ve škole obvyklý, potíže má i se samostatností a s pozorností. Všechny tyto nedostatky jsou způsobeny odlišnou rodinnou výchovou. V současné škole jsou, při stávajícím systému školní výchovy a vzdělávání, těžko odstranitelné. Romské dítě se musí mnoho doučit a některé doma naučené věci přeučit. Na to však ve třídě s dvaceti a více žáky, při jednotném přístupu ke všem žákům, nejsou podmínky.

6.6. Individuální přístup k žákům je sice deklarován, ale ve třídách s tolika žáky není uskutečnitelný jinak než na úkor ostatních dětí. Učitelé však zpravidla neznají ani nedostatky svých (romských) žáků, ani příčiny těchto nedostatků, ani metody, jak tyto nedostatky odstranit. Proto často navrhují přeřazení dítěte do *zvláštní školy*.

6.7. Sami rodiče jsou v mnoha případech absolventy zvláštní školy, proto jim tento postup připadá v pořádku. Ve zvláštní škole už často mají starší dítě, a tak tam budou děti chodit spolu. Romští rodiče souhlasí se zařazením nebo přeřazením svého dítěte do zvláštní školy i proto, že jejich děti jsou ve třídách zvláštních škol často ve většině a jsou

tam uchráněny před rasistickými verbálními a fyzickými útoky. Děti se ve zvláštní škole cítí dobře také v souvislosti s tím, že učitelé zvláštních škol mají s romskými dětmi větší zkušenosti a dovedou s těmito dětmi lépe komunikovat.

6.8. K tomu přispěje doporučení pedagogicko-psychologické poradny, která zjistí totéž co učitelka – školní nezralost, která však zráním v prostředí romské rodiny nezmizí. Školní nezralost je navíc značně etnocentrický pojem.

6.9. Zařazování romských dětí do zvláštních škol si nezaslouží omlouvání tohoto stavu, nýbrž nápravu. Obhájci zařazování romských dětí do zvláštních škol často argumentují, že romští rodiče to přece sami chtějí. Odpovědnost za zařazení dítěte do zvláštní školy má však stát, nikoli rodiče. Pokud se podaří v romských rodinách, prostřednictvím romských asistentů a poradců, prostřednictvím učitelů základních škol a sociálních pracovníků a pomocí romských sdružení kampaň za zařazování dětí do základních škol, bude přibývat rodičů, kteří nepovedou dítě k zápisu rovnou do zvláštní školy.

6.10. Podle seriózních odhadů pracovníků kanceláře Komise navštěvuje polovina až tři čtvrtiny romských dětí zvláštní školy pro děti - řečeno slovy zákona - „s takovými rozumnými nedostatky, pro něž se nemohou s úspěchem vzdělávat na základní škole ani na speciální základní škole" a více než polovina všech žáků zvláštních škol jsou děti romské. To je předmětem rostoucí kritiky ze zahraničí, kde jsou tyto školy chápány jako segregáčnické. Důsledkem umístování romských dětí do zvláštních škol je nekvalifikovanost dospělých Romů, a ta je jedním z důvodů jejich obtížné uplatnitelnosti na trhu práce a závislosti na sociálních dávkách. V další generaci pak znesnadňuje vzdělávání jejich dětí.

6.11. Skutečnost, že romské děti přicházejí do školy pro existující druh školy nepřipravené, je známa. Nepomůže nám změna testování v pedagogicko-psychologických poradnách; nápravu zaručí pouze změna školského systému.

6.12. V prosinci 1999 a v lednu 2000 přijal Parlament novelu školského zákona, která zvýší prostupnost školského systému a umožní všem absolventům povinné školní docházky svobodnou volbu dalšího vzdělávání a povolání. Ke studiu na středních školách se nyní nepřijímají pouze uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu, ale všichni uchazeči, kteří při přijímacím řízení splnili podmínky pro přijetí prokázáním potřebných schopností, vědomostí a zájmů, tedy i absolventi zvláštních škol. Poslanecký návrh podali poslanci opozičních stran, hlavní předkladatelkou byla poslankyně Monika Horáková (z Unie svobody), vláda jeho přijetí podpořila. Tato nová úprava má především morální, rehabilitační význam: společnost uznává, že pochybila a alespoň formálně a dodatečně přistupuje na zásadu rovných šancí. Jen málo absolventů zvláštních škol bude však schopno bez předchozího studia, obvykle ve vyrovnávacím kursu, na střední škole rovnou studovat. Úkol radikálně snížit počet romských dětí ve zvláštních školách - v kontextu celkových změn ve školství - zůstává i po přijetí této novely.

6.13. Problematické je užívání romštiny jako vyučovacího jazyka. Kodifikace slovenské romštiny není dokončena, je málo romistů a málo učitelů znalých romštiny, olašská romština je kodifikována mimo území České republiky zde se nevyučuje vůbec. Mnoho Romů už romsky nehovoří a jistá část si dokonce nepřeje, aby se jejich děti romsky učily. Shoda však panuje v tom, pokud jde o romštinu ve škole, že jako pomocný vyučovací jazyk, užívaný vedle češtiny učitelem nebo romským asistentem, napomáhá adaptaci romských dětí z prostředí, kde se alespoň částečně mluví romsky, v přípravných ročnících. Obdobně může pomoci v prvních ročnících základní školy.

6.14. Je také velmi pravděpodobné, že dobrá znalost romštiny je pro děti předností. V rozporu s obecně vžitým názorem, který bohužel zastávají i mnozí romští rodiče, se děti, znající dobře svoji mateřštinu, učí snáze druhý jazyk. Zkušenosti ukazují, že žáci, kteří například při nástupu do první třídy nemluvili česky, ale ovládali dobře romštinu, prospí-

vali lépe než romské děti neznající romštinu a hovořící romským etnolektem češtiny. Například rokycanští a českokrumlovští Romové hovoří dobře romsky i česky.

6.15. Jazyková bariéra romských dětí není dnes v tom, že by děti mluvily romsky, a ne česky, jak se mylně domnívá velká část české veřejnosti. Jazykové potíže romských dětí jsou v tom, že hovoří *romským etnolektem češtiny*, který je složen téměř výhradně z českých respektive slovenských slov, má však z hlediska schopnosti žáka dorozumět se ve škole dva výrazné nedostatky - chudou slovní zásobu, někdy i s posunutými významy slov, a frazeologické a stylistické obraty, převzaté do etnolektu z romštiny. Obé znesnadňuje dorozumění romského žáka s učitelem a dalšími žáky.

6.16. Z důvodů, které jsme uvedli, se romština v příštích několika letech nemůže stát vyučovacím jazykem. Znamená to, že v dohledné době nevzniknou romské třídy nebo školy. Kromě romštiny jako pomocného jazyka je však možno vyučovat romštinu jako dobrovolný předmět pro děti romské (ale i neromské), a to pro pokročilé i začátečníky, případně pro jejich rodiče. Výuka se může konat na základních i středních školách v rozsahu například dvě až tři hodiny týdně (například odpoledne). V dalších letech by bylo možno uvažovat o romštině jako maturitním předmětu, o rozšířené romštině na některých gymnáziích a výhledově alespoň o jednom gymnáziu, kde by se některé předměty učily romsky. Při překročení 10 hodin romského vyučování týdně je to výhled česko-romského dvojjazyčného gymnázia.

7. MULTIKULTURNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVA

7.1. Výchova a vzdělávání ve státních a většinou i nestátních školách je dosud zaměřena monokulturně, děti se ve školách dozvídají převážně o dějinách a kultuře českého národa, a pokud se učí o dějinách a kultuře jiných národů, jsou to zpravidla jen velké národy, které mají vlastní státy. Pokud se učí o kulturách jiných národů, jsou tyto kultury srovnávány s kulturou českého národa tak, že kritéria české kultury jsou užívána k hodnocení kultury jiné. Informace, týkající se nějak českého národa a státu, jsou dosud mnohdy tendenční a neobjektivní. Kultura a historie vzdálenějších národů, a zvláště národů malých, není zařazena do osnov. Neznalost jiných kultur je pak jednou z příčin xenofobie a předsudků, se kterými se setkává mnoho cizinců při svých pobytech v České republice.

7.2. Kultura každého národa přitom vytváří hlavní motivační vzorce chování jeho příslušníků. Posuzujeme-li chování jednotlivců patřících k jiným kulturám měřítky vlastní kultury, dopouštíme se omylů, které mohou mít vážné důsledky ve vytváření napětí a mohou být příčinou konfliktů. *Multikulturní výchova* umožňuje jedincům chápat jiné kultury alespoň do té míry, aby se nehodnotily mylně.

7.3. O etnických menšinách, žijících po staletí na území dnešní České republiky, se dozvídají žáci ve škole jen epizodicky a o Romech se pak nedozvídají téměř nic. Pro porozumění jiných kultur je přitom znalost kultury lidí žijících na stejném území snad nejlepší příležitostí. O romské komunitě se dozvídají ve škole něco více jen studenti sociálně-právních škol, zpravidla od externích učitelů. Ti zprostředkují informace z praxe, ale většinou o sociální patologii některých Romů. Objektívni informace o Romech se nepřednáší ani zde. Obdobně málo se žáci dozvědí o Židech, kteří žijí na území České republiky, a o jejich vlivu na českou kulturu, nic se nedozvědí o kulturách různých národů - imigrantech, kteří ve stále větším počtu přicházejí do země za prací.

7.4. Na některých vysokých školách bylo již multikulturní vzdělávání zahrnuto do studijních plánů. Na většině pedagogických fakult je však dosud situace horší. Učitelé jsou dosud připravováni podle skript, která s multikulturním přístupem nepočítají, a předmět multikulturní výchova, respektive výchova k toleranci, v učebních plánech nenajdeme. I na těch vysokých školách, kde se multikulturní výchova přednáší, není dosud zaručena kvalita. Pokud budoucí učitelé nemají sami zájem a nehledají poučení v literatuře a na

přednáškách, které pořádají různé nestátní nebo zahraniční organizace, odchází z fakult nedostatečně připraveni.

8. ZVÝŠENÍ BEZPEČNOSTI ROMŮ

8.1. Rasisticky motivované trestné činy – fyzické i verbální útoky - jsou nejotevřenější formou rasizmu namířenou vůči Romům (i jiným etnickým skupinám). Je třeba zdůraznit, že nejsou formou jedinou, představují pouze špičku ledovce a jejich vliv na život Romů je podle všeho menší než vliv zdánlivě banálních antipatií ze strany většinové společnosti, onoho „rasizmu všedního dne“, který není trestně stíhatelný. Přesto však ovlivňují život Romů daleko více, než by se mohlo zdát podle statistik, jež hovoří o 150-300 útocích ročně. (Ve srovnání například s Německem nebo Velkou Británií jsou tyto zaregistrované počty rasisticky motivovaných trestných činů v České republice po přepočtu na 1000 obyvatel relativně nízké. To však neplatí o těch nejzávažnějších útocích, jež končí smrtí: celkový počet osob, které v celé Velké Británii přišly při rasisticky motivovaných útocích v letech 1989-99 o život, je 16, kdežto v České republice za stejné období 13, tedy v přepočtu na počet obyvatel asi pětkrát více než ve Velké Británii.) Především je pravděpodobné, že přinejmenším část incidentů, jež by mohly být trestnými činy, hlášená vůbec není. A počet těch, kdo se cítí ohroženi – třeba proto, že někdo z jejich rodiny již terčem útoku byl, anebo prostě proto, že vídají na ulicích agresivně se chovající skin-heady zahrnuje podle výpovědí Romů značnou část celé této menšiny.

8.2. Realistické hodnocení situace v oblasti postihu rasisticky motivovaných trestných činů musí vzít v úvahu nejen perspektivu orgánů činných v trestním řízení (reflektovanou mj. ve výročních zprávách ministerstva vnitra o bezpečnostní situaci a takzvaném extremismu), ale také – a především – perspektivu těch, kdo se stávají oběťmi této trestné činnosti, a perspektivu samotných pachatelů. Skupiny a jedinci, kteří se stávají terčem rasisticky motivovaných trestných činů – ať už jde o násilí fyzické nebo „jen“ verbální – jsou mnohdy vystaveni zvýšenému riziku ne v důsledku svého vlastního jednání a chování, ale jen v důsledku své barvy pleti. Na rozdíl od jiných kategorií osob, které jsou ve větší míře ohroženy trestnými činy, tedy nemohou svůj hlavní rizikový faktor nijak ovlivnit. Proto je právě u těchto trestných činů především úkolem společnosti, aby jim čelila.

8.3. Terčem rasisticky motivovaných útoků jsou převážně Romové nebo cizinci. Jak u útočníků, tak u obětí se proto snadno rozvíjí pocit, že útočníci (bílí příslušníci majoritní populace) tuto populaci reprezentují, že jsou jejími mluvčími. Vyšetřování rasisticky motivovaných trestných činů je třeba věnovat velkou pozornost zejména proto, že pokud pachatelé nejsou adekvátně potrestáni, mohou obě strany velmi snadno dospět k názoru, že útočníci jsou beztrestní, protože patří k majoritě. Tento pocit demoralizuje příslušníky menšiny, kteří začínají vnímat právní řád jako něco, co účelově slouží většině.

8.4. Jestliže Romové začínají počítat s tím, že budou pravidelně uráženi nebo fyzicky napadáni a budou přitom mít jen malou naději na ochranu ze strany policie a soudů, ztrácejí úctu k zákonům a mnohdy se domnívají, že nemají jinou možnost než agresivní sebeobranu. Svědčí o tom případy protiútoků Romů proti skinheadům, i když je jistě projevem značné necitlivosti, že jsou tyto protiútoky v bezpečnostní zprávě za rok 1998 řazeny mezi projevy „extremizmu“ a stavěny na roveň rasisticky motivovaným útokům skinheadů. Současně tento pocit beztrestnosti, založený na etnické solidaritě, povzbuzuje pachatele rasisticky motivovaných trestných činů k tomu, aby ve své činnosti pokračovali.

8.5. Podle statistiky ministerstva vnitra i ministerstva spravedlnosti výskyt rasisticky motivované trestné činnosti trvale stoupá. Výklad těchto údajů je však problematický, neboť na počátku 90.let nebyly tyto činy systematicky sledovány a i statistiky ministerstva vnitra z let 1996-1998 jsou považovány za nespolehlivé jak nestátními organizacemi, tak samotným ministerstvem vnitra. Je nesporné, že na růstu se významně podílí zvýšený

„záchyt“ těchto trestných činů. Přes veškerou opatrnost při výkladu statistik lze nicméně vyslovit tři závěry:

- Do roku 1989 byl výskyt otevřeně rasistických projevů velmi malý. Absenci rasisticky motivovaných trestných činů z doby před rokem 1989 nelze vysvětlit jejich cenzurou, jako je tomu například u prostituce, ale spíše účinkem represe. Zkušenosti Romů i cizinců vypovídají o tom, že do roku 1989 se sice setkávali s nepochopením, předsudky a hrubostí, ale ne se skupinovými verbálními či fyzickými útoky.
- Vše nasvědčuje tomu, že prudký vzestup rasistické aktivity nastal bezprostředně po roce 1989, přestože ve statistikách nefiguruje. Zpětně se totiž ukazuje, že ze 13 rasisticky motivovaných incidentů s následkem smrti, které byly zaregistrovány od roku 1989, spadá plných devět do let 1990-1993, tj. do doby před tím, než začala této problematice věnovat pozornost média a než začaly být rasisticky motivované trestné činy systematicky sledovány a vykazovány. Je pravděpodobné, že současně se zvýšil i počet incidentů méně závažných.
- I když se na vykazovaném růstu podílí i zvýšený „záchyt“ ve statistice, je pravděpodobné, že počet těchto trestných činů v posledních letech přinejmenším neklesá.

8.6. Kvalifikace rasisticky motivovaných trestných činů byla v roce 1995 zpřísněna, ale i pachatelé velmi závažných násilných trestných činů odcházejí od soudů často s tím, že rasistická motivace nebyla prokázána. Vyjdeme-li z verdiktů soudů, pak ani smrt Heleny Biháriové ani smrt Milana Lacka nesouvisela s rasistickou motivací. Je nutno považovat za systémovou chybu, trvá-li většina soudů na prokázání rasistické motivace jako jediné skutečné motivace trestného činu. V takovém případě lze totiž rasistickou motivaci prokázat prakticky jen v případě útoku na osobu, s níž se pachatel v minulosti nesetkal (a nemůže tedy uvést jako motivaci nějaký předchozí spor či konflikt). Podobnou fází úzké definice rasistické motivace trestného činu prošla i soudní praxe západních států, které se z těchto nedostatků dnes již poučily.

8.7. Současný stav trestní represe lze považovat za neuspokojivý. U trestných činů, jejichž oběťmi jsou Romové, se nadále objevují přinejmenším pokusy orgánů činných v trestním řízení o bagatelizaci provinění. Problémem je i skutečnost, že se pachatelé mohou cítit chráněni tím, že trestný čin spáchají ve skupině, přičemž každý jedinec může považovat za statisticky málo pravděpodobné, že by právě on byl mezi tím malým zlomkem účastníků, který bude za svou účast trestně postižen.

8.8. Zkušenosti příslušníků romské menšiny i mnoha cizinců vypovídají o značně rozšířené xenofobii a intoleranci české společnosti. Tyto zkušenosti potvrzují i výzkumy veřejného mínění, podle nichž tato xenofobie a intolerance jako celek sice nestoupá, ale zůstává významně vyšší než v zemích Evropské unie, do níž Česká republika směřuje. Zejména intolerance vůči Romům zůstává přes dílčí pokles výrazně většinovým rysem české populace (viz výzkumy IVVM 1994, 1996, 1999 aj.).

8.9. Je zřejmé, že projevy intolerance jsou podmíněny zejména etnocentrismem, tedy postojem, který považuje vlastní kulturní projevy za samozřejmé a náležité, přinejmenším na území České republiky, a od ostatních, ať už jde o Romy nebo cizince, očekává přizpůsobení. Tento samozřejmý předpoklad přizpůsobení těch druhých a nedostatek kulturní otevřenosti je v rozporu s multikulturním přístupem uplatňovaným v Evropské unii. Sám integrační proces a s ním spojená volnost pohybu mezi jednotlivými zeměmi Evropské unie, nemluvě o značném počtu přistěhovalců z rozvojových oblastí světa, si v západní Evropě vynutily značný posun od etnocentrismu ke kulturnímu relativismu. Pověst země s uzavřenou či xenofobní mentalitou (a zejména problémy s romskou komunitou) má proto výrazně negativní vliv na integrační proces České republiky do Evropské unie. Navíc je nutno přiznat, že u části obyvatelstva se tento etnocentrismus prolíná i s otevřeným nacionalismem nebo s názory rasistickými. V dosavadních výzkumech nejsou tyto motivace zřetelně odlišeny dílem pro nedostatky v metodice výzkumů,

dílem pro vzájemné překrývání těchto motivací a dílem proto, že se osoby s rasistickou motivací ke svým názorům veřejně nehlásí, respektive je odůvodňují jinými, společensky přijatelnějšími důvody.

8.10. Výše popsaný stav je do značné míry ovlivněn čtyřicetiletou izolací a reakcí na falešnost sovětského „internacionalizmu“. Deset let po demokratických změnách však již nelze odkazovat jen na břemeno minulosti. Je nutno kriticky zhodnotit, že v první polovině 90.let byl problém netolerance i otevřeného rasizmu podceňován, že byl naopak přeceňován pozitivní potenciál demokratických a humanistických tradic předválečného Československa a že převládal odpor vůči jakémukoli masovému „výchovnému“ působení. Do vzrůstu izolacionistických nálad se promítlo i rozdělení Československa, po němž vznikla Česká republika jako etnicky nejhomogennější státní útvar, v němž kdy Češi žili, a tato historicky bezprecedentní skutečnost byla paradoxně vnímána jako obnovení jakéhosi „přirozeného“ stavu. Není zřejmě náhodou, že právě v letech 1992-1994 se projevovala rostoucí aktivita otevřeně nacionalistických a rasistických skupin, jejímž terčem byli nejčastěji Romové, kteří se stali po rozchodu se Slovenskem „tím druhým“ - onou problematickou druhou stranou, do níž směřuje projekce vlastních zklamání a nejistot majority.

8.11. Současná situace je nepochybně lepší. Ve druhé polovině 90.let významně vzrostla citlivost orgánů státní správy, hromadných sdělovacích prostředků i širší veřejnosti přinejmenším na projevy otevřeného rasizmu. To však zatím nelze říci o citlivosti vůči projevům kulturně podmíněného etnocentrizmu nebo rasistických názorů představovaných v přijatelnější podobě (zejména jako důraz na „spořádanost“ nebo pod zástěrkou ekonomických argumentů, často zkreslených či vytržených z kontextu). Zkušenosti ze zemí Evropské unie přitom nasvědčují tomu, že k cílenému překonávání těchto postojů může vést jen cílené a dlouhodobé výchovně-vzdělávací působení po několika liniích, od školství přes vliv sdělovacích prostředků až po reklamní prostředky – jiným slovem protirasistická kampaň, byť tento termín dosud u části veřejnosti navozuje určité nepříjemné asociace.

8.12. Usnesením č.34 z 11.ledna 1999 rozhodla vláda o realizaci takové kampaně proti rasizmu, přičemž je nutno poznamenat, že tím naplnila záměr, k němuž se přihlásila už vláda předchozí. Na tuto kampaň byly usnesením č.549 ze dne 31.května 1999 vyčleněny prostředky ve výši do 10 milionů Kč. Dne 30.května 1999 byla oficiálně vyhlášena kritéria veřejné obchodní soutěže na výběr agentury pro realizaci kampaně, která měla zahrnovat jak působení v oblasti sdělovacích prostředků, tak i využití reklamních prostředků a proškolení zainteresovaných učitelů o otázkách multikulturního přístupu. První a druhá sféra se stávají poprvé cílem soustavného úsilí, jehož zadavatelem je státní správa. Ve třetí má kampaň navázat na obdobný projekt uskutečněný z prostředků Evropské unie (PHARE 97), tj. proškolení skupin učitelů jako „multiplikátorů“, kteří mohou při výkonu své funkce pozitivně ovlivnit velký počet mladých lidí.

8.13. Smlouva mezi zadavatelem (Úřad vlády) a realizátorem kampaně (Previa, s.r.o.) byla podepsána dne 10.listopadu 1999., v listopadu probíhaly i přípravné práce. Vzhledem ke společenskému významu a politické citlivosti tématu i vzhledem k tomu, že kampaň představuje v mnoha ohledech průlom do dosavadní praxe, jmenoval ředitel odboru pro lidská práva Úřadu vlády koordinační skupinu, která bude zajišťuje úzkou spolupráci mezi zadavatelem (Úřadem vlády) a agenturou zajišťující realizaci kampaně.

8.14. Kampaň s názvem *Projekt tolerance* byla zahájena dne 2.prosince 1999 a potrvá do 30.června 2000. Na činnost v oblasti mediální navázaly v lednu 2000 (po provedení průzkumu veřejného mínění) prostředky reklamní a od března do května i školení učitelů (deset dvoudenních seminářů v deseti oblastech) a působení týmu vyškolených studentů-dobrovolníků („multikulturní jízda“) v různých místech státu.

8.15. Je třeba uvést některé ze základních ideových rysů dílem právě se rozbíhajícího, dílem připravovaného projektu:

- a) Na prvním místě je jeho postoj ke klíčovému problému postoje majoritní společnosti k Romům. Projekt kampaně vychází z evidentní skutečnosti, že právě vztah k Romům je u české veřejnosti vůbec nejproblematictější, ale současně cíleně usiluje o to, aby nebyl veřejností vnímán monotematicky, jako projekt nápravy vztahu Čechů k Romům. Tento vztah v něm bude mít velmi významné místo, ale bude vyvažován jinými tématy, neboť projekt zahrnuje také problematiku jiných menšin, cizinců a uprchlíků dnes přítomných v České republice, právě tak jako historickou multikulturalitu českých zemí. Významnou součástí je i jeho přesah mimo konkrétní situaci České republiky, důraz na obecnější dimenzi všech problémů v interetnických vztazích, na širší kulturní kontext předsudků a zejména na zkušenosti učiněné v posledním půlstoletí jak v západní Evropě, tak v USA. V logice tohoto působení je totiž to, že navození či upevnění principiálního odporu k předsudkům může (z dlouhodobé perspektivy) navodit neudržitelnost předsudků také ve vztahu k Romům.
- b) Kampaň nemůže být zaměřena pouze proti tomu, co se v České republice dosud pod pojmem rasismus obvykle rozumí, tj. proti otevřené rasistické nenávisti. Tato úzká definice v současné době omezuje výklad slova „rasismus“ na projevy neofašistů, skinheadů a podobných politicky motivovaných skupin. Do této skupiny však patří jen velmi malá část populace a navíc tyto extrémní názory bývají rovněž poměrně obtížně ovlivnitelné. Časté jsou ale projevy rasismu „všedního dne“, které příslušníci majoritní společnosti ani neregistrují, ale Romové (i cizinci) se s nimi setkávají stále a vnímají je velmi úkorně. Tyto projevy nejsou podmíněny rasistickou nenávistí, ale prostou neznalostí či nechotou znát zvyky těch druhých, předsudky tradovanými z generace na generaci nebo prostým podceňováním. V ještě větší míře to platí o rasové diskriminaci, jíž se často projevují i osoby, které se samy za rasisty vůbec nepovažují, ale podceňování druhých je samozřejmou součástí jejich jednání.
- c). Kampaň nemůže být pouhou kritikou rasismu, ale musí nést i pozitivní poselství. Objektivně existující problémy přitom nelze zastírat nebo bagatelizovat, ale bude třeba ukazovat cesty k jejich překonání. Ve sdělovacích prostředcích bude kampaň poukazovat na dobré příklady soužití, které zůstávají veřejnosti utajeny, protože jsou méně atraktivní než konflikty.

8.16. Pocit bezpečí Romů je dosud narušován i nerozhodností české společnosti při uctění památky Romů, kteří zahynuli v koncentračních táborech a nechotou české společnosti přiznat alespoň část viny, že tomu nedokázala zabránit. V roce 1999 se v české společnosti i v Evropě a USA diskutovalo také o možnostech odstranit velkovýkrmnu vepřů z místa, kde v letech 1942-3 stál *tábor nucené koncentrace Romů v Letech u Písku*, a dokončit pietní úpravu tohoto místa jakož i místa obdobného tábora v *Hodoníně u Kunštátu* na Moravě. Rovněž vláda se vyjádřila, že si je „vědoma dluhu, který má česká společnost vůči českým a moravským Romům, kteří byli zločinnou nacistickou mašinerií téměř vyhlazeni, i toho, že této genocidě napomáhali kolaboranti z protektorátních orgánů“. I když vláda prohlásila, že „učiní vše, aby dnešní i další generace poznaly příčiny i souvislosti nacistické genocidy Romů“, a že „bude usilovat o pietní úpravu míst bývalých cikánských táborů“, odmítla návrh na vybudování nové velkovýkrmny v okolí ze státního rozpočtu, vzhledem k výši předpokládaných nákladů (500 mil. Kč); v návaznosti na to se měla hradit pietní úprava obou míst z finanční sbírky, pořádané mezi obyvatelstvem. S výstavbou nových památníků se nepočítalo. Diskuse znovu oživila bílé místo českých dějin, neznámý - romský - *holocaust*.

9. VÝZKUM SOUŽITÍ RŮZNÝCH ETNIK

9.1. Poznatků o soužití romské komunity s ostatními obyvateli republiky je stále málo. Dosud realizované výzkumy měly převážně deskriptivní zadání: popsat konkrétní sku-

tečnosti ve vymezené lokalitě a v určité době. Někdy nad rámec zadání výsledky výzkumu doplňovala doporučení, jak řešit situaci v příslušném místě. Skutečný výzkum, který by popsal strukturu romské komunity, vzorce chování jednotlivých skupin, co vadí Romům na Čechách a co vadí Čechům na Romech, navrhl metody dosažení bezproblémového soužití s jednotlivými skupinami Romů apod., dosud uskutečněn nebyl. Je přitom známo, že v některých místech je i přes vysokou koncentraci Romů jejich soužití s většinovým obyvatelstvem dobré, jinde jsou konflikty přesto, že Romů je v daném místě zlomek procenta.

9.2. Jen velmi málo relevantních informací existuje také o aktuální situaci romského obyvatelstva České republiky. Obavy ze zneužití osobních údajů či spíše obavy z obav Romů z takového možného zneužití údajů i zpochybňování mravního aspektu odborných odhadů v posledních deseti letech realizaci odborných výzkumů téměř znemožnily. Informace o romské komunitě jsou často založeny na neodborných dohadách, často pocházejí z neověřitelných zdrojů a od nestátních subjektů. Výzkum a následná podpůrná opatření k celkovému pozvednutí romské komunity nicméně vyžadují reprezentativní údaje o demografické a sociálně-ekonomické (resp. rodinné, sociální, příjmové, vzdělanostní atp.) situaci Romů.

9.3. Dosavadní studie (většinou malých vzorků) poukazují na to, že uvnitř romské menšiny se selektivně vyskytují procesy společenské integrace, je zaznamenán individuální a skupinový sociální vzestup Romů a současně (u jiných skupin) sociální propad a společenská dezintegrace. Jednotliví Romové i celé skupiny se dobrovolně asimilují, malý zlomek integrovaných Romů se však hlásí k romství. K němu se začínají hlásit dokonce i někteří (opět nepočtení) dlouhodobě úspěšně asimilovaní Romové. Pokračuje rozpad rodové struktury většiny romských rodů, ale zároveň se některé rody ještě více izolují a zpříšňují své nepsané zákony. K tomu, aby vláda mohla účinně podpořit pozitivní integraci a vytvořit efektivní nabídku prointegračních opatření, je třeba jednotlivé důvody definovat a analyzovat.

9.4. Úlohu výzkumu při řešení složitých situací dokládá například depistáž Nadace Vize 97 o *Matiční ulici v Ústí nad Labem*. Studie potvrzuje, že prvotní příčiny vzniku podobných konfliktních situací mají v zásadě sociální povahu, zatímco etnickou dimenzi získává problém až po svém vzniku. Odborníci zde opět jednou vyjádřili znepokojení nad postupným soustředěním velké části romských obyvatel do relativně uzavřených oblastí v okrajových částech měst. Tato soustředění přinášejí široké spektrum velmi nepříznivých důsledků a způsobují sociální propad a zaostávání jejich obyvatel. Cesty k omezení vzniku takových soustředění jsou ve včasném zjištění, že taková situace vzniká, ve snaze omezit její rozšíření a v intenzivní sociální práci s lidmi, kteří se v této situaci ocitli. Tato zjištění, aplikovatelná i jinde, jsou výsledkem relativně levného výzkumu.

10. OBČANSKÉ PORADNY

10.1. Občanské poradny, spontánně vznikající na více místech, jsou otevřeny všem, kteří se dostali do obtížné životní situace a nedokážou ji řešit vlastními silami. Úloha poraden je zvláště významná pro zranitelné skupiny obyvatelstva. Do těchto kategorií patří i velká část romské komunity. Základní ideová náplň občanských poraden vychází z více než sedmdesátileté tradice poradenské práce ve Velké Británii. Cílem těchto služeb v České republice je poskytovat klientům bezplatně základní informace o možnostech nápravy jejich stávající špatné situace. Poradensví se tak zaměřuje na nabídku alternativ s důrazem na samostatné rozhodnutí klienta. Usiluje o to, aby občané netrpěli neznalostí svých práv a povinností, neznalostí dostupných služeb nebo neschopností účinně vyjádřit své potřeby. Cílovou skupinu tvoří občané v obtížné životní situaci, kterou nejsou schopni řešit vlastními silami. Poradny nabízejí vysoce profesionální pomoc, dle

odhadů se přímo v poradnách vyřeší až 80 procent případů, s nimiž se na ně jejich klienti obracují. Tyto poradny účinně rozšiřují služby poskytované státem a obcemi.

10.2. V únoru roku 1998 schválila vláda věcný záměr návrhu zákona o sociální pomoci, který počítá s občanským poradenstvím jako s jednou ze služeb sociální intervence. Návrh zákona v současné době rozpracovává ministerstvo práce a sociálních věcí. Základní ideová náplň občanských poraden vychází z více než sedmdesátileté tradice poradenské práce ve Velké Británii.

10.3. V současné době sdružuje většinu občanských poraden Asociace občanských poraden (dále jen „AOP“). Občanské poradny jsou v Brně, Děčíně, Havířově, v Praze 4 na Jižním městě, Jihlavě, Písku, Praze 1 a v Plzni.

10.4. Poradny sdružené v AOP jsou vázány používat jednotnou metodiku: Asociace pro své členy pořádá pravidelné semináře a školení, která vycházejí z potřeb tlumočených poradnami. Zpětná vazba mezi AOP a poradnami dává záruku kvalitní a pružné spolupráce jak v asociaci, tak i ve vztahu ke klientům a dalším poskytovatelům sociálních služeb. Členské organizace AOP jsou navíc povinny dodržovat zásady stanovené Chartou a Minimálními standardy občanských poraden.

10.5. Občanské poradny již dnes představují nepostradatelnou součást služeb sociální intervence. Dle výroční zprávy AOP, která statisticky vyhodnocuje záznamové archy všech konzultací, se počet klientů v roce 1998 oproti roku předešlému zvýšil na desetinásobek, téměř stejný nárůst lze zaznamenat i za rok 1999. Nabídka služeb poskytovaných občanskými poradnami se tak sešla se zřetelnou poptávkou místních komunit a potvrdila předpokládaný zájem veřejnosti o služby všeobecného poradenství. Demografická struktura klientů je stabilní, podle odhadů v letech 1997, 1998 i 1999 navštěvovaly poradny častěji ženy než muži, průměrný věk klientů se pohybuje kolem 40 let, 96 procent klientů jsou čeští občané.

10.6. Členské organizace AOP spolupracují s Českou advokátní komorou. Finančně je podporuje zejména British Know How Fund, ministerstvo práce a sociálních věcí, SWIF (v rámci Národně vzdělávacího fondu), a nadace ROS. Návrh zákona o sociální pomoci předpokládá, že stát bude finančně podporovat občanské poradny akreditované ministerstvem práce a sociálních věcí pro poskytování těchto služeb.

10.7. Zkušenosti poraden, především pak v lokalitách s vyšší koncentrací etnických menšin, ukazují, že právě tyto menšiny se potýkají se specifickými problémy, např. s diskriminací ve školství, zaměstnání. Ačkoliv AOP etnickou identitu svých klientů nezjišťuje, pracovníci některých poraden (např. v Havířově) uvádějí vysoké odhady podílu romských klientů. K některým poradnám si klienti najdou cestu sami (zvláště pokud poradna sdílí společný objekt s jinými poskytovateli služeb), jiné poradny budou v tomto směru muset klienty aktivněji vyhledávat, resp. větší mírou informovat o službách, které nabízejí.

11. NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

11.1. V současné době registruje ministerstvo vnitra více než 120 romských občanských sdružení a mnoho dalších občanských sdružení má ve své činnosti proromské aktivity. Pro Romy vykonávají nad rámec náplně své práce mnoho užitečného i jednotlivé státní organizace i místní samosprávy. S finanční podporou činnosti těchto sdružení a organizací je mnoho problémů. Jednotlivá ministerstva vypisují grantové soutěže s nejednotnými daty uzávěrek a s velmi odlišnými kritérii. Grantové soutěže se často obsahově překrývají. Tak se stává, že jeden projekt je třeba zčásti podpořen dvakrát, jiný vůbec, přestože by si podporu rovněž zasloužil. Za chybu lze rovněž považovat to, že kontrola uskutečnění projektu se často omezuje na vyhodnocení již ukončeného projektu.

11.2. Účast co nejširší občanské společnosti na integraci romské komunity do společnosti České republiky je zárukou úspěšnosti celého programu. Občanská sdružení v mnoha případech mají své vlastní programy, napomáhající integraci romské menšiny. Podobné programy mají i ostatní nestátní neziskové organizace a obce. Je třeba, aby všechny tyto nevládní subjekty byly informovány o vládní "zakázce" a mohly nabídnout své služby. Nestátní neziskové organizace často nejlépe znají místní a regionální situaci a dovedou nejlépe využít místních zdrojů.

Petr Uhl, 1.března 2000